

Заковат дурдоналари

**ЙОҲАНН ВОЛЬФГАНГ
ГЁТЕ**

Тошкент
«Янги аср авлоди»
2011

УДК: 821.112.2(092) Гёте

ББК: 83:3(4Нем)

И-63

Йоҳанн Вольфганг Гёте / Заковат дурдоналари (олмон тилидан М.Акбаров таржимаси). – Т.: «Янги аср авлоди», 2011 – 256 б.

ISBN 978-9943-08-708-8

Улуғ олмон адиби Йоҳанн Вольфганг Гёте (1749–1832) шоир ва драматург, адабиётшунос, ҳуқуқшунос ва шарқшунос, файласуф, табиатшунос ва давлат арбоби ҳамда «Ёш Вертернинг изтироблари», «Ғарбу Шарқ девони», «Фауст» сингари боқий асарлар, шунингдек, 3 мингдан зиёд шеърлар муаллифидир.

Немис ёзувчиси Клаус Зеехафер қаламига мансуб ушбу рисолада ўз ижоди билан жаҳон адабиёти хазинасига салмоқли ҳисса қўшган улуғ сиймонинг ҳаёти ва ижодий фаолияти ҳақида ҳикоя қилинади.

Китобдан, шунингдек, даҳо шоир ва мутафаккир қаламига мансуб Табиат, Инсон, ҳаёт, ижод ва санъат ҳақидаги ҳикматлар ҳам ўрин олган. Таржимон М.Акбаров мазкур ҳикматлар таржимаси устида ишни давом эттирди. Бунинг натижаси ўлароқ аслиятдан ўтирилиб, илк марта эълон қилинаётган Гётенинг ушбу ҳикматлари ҳам китобхонларда қизиқиш уйғотади, деб умид қиламиз.

УДК: 821.112.2(092) Гёте

ББК: 83:3(4Нем)

И-63

Diese Uebersetzung ist im Uebersetzerhaus Looren durch die Foerderung des Vereins Uebersetzerhaus Looren entstanden.

Aus dem Deutschen ins Usbekische uebersetzt von

Mirsali Akbarov.

Мазкур китоб таржимаси Лоорен Таржимонлар Уйи (Швейцария) Уюшмаси кўмагида амалга оширилди.

Олмон тилидан Мирзаали Акбаров таржимаси

Масъул муҳаррир ва сўзбоши муаллифи:

профессор Акмал Саидов

ISBN 978-9943-08-708-8

© Klaus Seehafer Johann Wolfgang von Goethe Dichter, Naturforscher, Staatsmann 1749–1832. 1999 Inter Nationes Bonn

© Goethe Maximen und Reflexionen insel taschenbuch

«Аслида биз ҳайратга тушадиган нарсаларнинг аслида ўқибимиз зарур», деган эди жаҳон адабиётининг буюк намояндаси Йоханн Вольфганг Гёте. У бутун умр ўзининг ана шу пурҳикмат даъватига қатъий амал қилган. Яъни, наинки Фарб, балки Шарқда ҳам маълуму машҳур бўлган мутафаккир шоирларнинг сара асарларини топиб ўқиган ва ҳар гал бундай мароқли мутолаадан ниҳотда таъсирланган, чексиз ҳайратга тушган.

Табиийки, Гётенинг ўзи ҳам Фарб ва Шарқ мамлакатларидаги миллионлаб мухлисларини ҳали-ҳануз ҳаяжонга солиб келаётган «Фауст», «Фарбу Шарқ девони», «Ёш Вертернинг изтироблари» каби шоҳ асарларини яратган. Бир-биридан дилбар шеърлар ёзган.

Айниқса, мумтоз немис шоири ўзининг машриқзаминга бўлган ҳурматини, Саъдий, Ҳофиз, Хайём, Жомий, Навоийларга муҳаббатини ёлғиз ижодида эмас, балки кўпқиррали фаолиятида, ҳаёт ва тафаккур тарзида ҳам намоён эта олган. Севимли шоирларимиздан бирининг таъбири билан айтганда, Гёте Саъдий каби жаҳонгашта, Жомий каби пири муршид, Навоийдек давлат арбоби ва Ҳофизу Хайём каби девонаваш қалб эгаси бўлган.

Гётенинг Шарққа бу қадар яқинлиги, Шарқ адабиётига бемисл меҳру муҳаббати ва юксак эҳтироми, Шарқ зиёлилари, шу жумладан, ўзбек ижодкорларининг эътибори марказидан четда қолмади, албатта. Унинг асарларини XX аср ўрталаридан бошлаб даставвал рус тили орқали ўзбекчага таржима қилишга киришилди. Бунда Мақсуд Шайхзода, Шукрулло, Эр-

кин Воҳидов каби ҳассос шоирларимизнинг хизмати катта бўлганини таъкидлаш жоиз.

Кейинчалик Садриддин Салим Бухорий, Пошо Али Усмон, Янглиш Эгамова, Носир Муҳаммад каби фидойи шоиру олимларимиз, моҳир таржимонларимиз ташаббуси билан Гёте асарларини бевосита аслиятдан – немис тилидан ўзбек тилига ўгириш тажрибасига ўтиади.

Энг муҳими, истиқлол даври айнан бир асарнинг фақат битта таржимасинигина нашр эттиришдек эски тузумдан мерос маънавий қатағонга чек қўйди ва муайян асарнинг бир неча ижодкор томонидан мустақил таржима қилиниши ва нашр этилиши учун йўл очди. Ўз навбатида, бундай таржимачилик миллий маънавиятимиз хазинасидан жой олаётган жаҳон адабиёти дурдоналарини – аслиятга яқинлигини таъминлаб, барча қирраларини имкон қадар сақлаб қолган ҳолда – бадий нафис, фалсафий теран асарларни ўзбек китобхонига туҳфа этиш учун зарур шарт-шароит яратди.

Қўлингиздаги китоб уч қисмдан иборат бўлиб, дастлабки қисмдан немис ёзувчиси Клаус Зееҳаффернинг Гёте ҳаёти ва ижодига онд биографик асарининг таржимаси ўрин олган. К.Зееҳафер (1947 йида туғилган) Германия Ёзувчилар уюшмаси, шунингдек, Гёте ва Шерлок Холмс жамиятларининг аъзосидир. У кўплаб журналистик ва адабий-бадий асарлар, салмоқли антологиялар яратган.

К.Зееҳафер ўз ижодий фаолияти давомида, жумладан, Гётега бағишлаб бир қанча асарлар эълон қилган. Унинг илк бор ўзбек тилида нашр қилинаётган ушбу рисоласи 1999 йили Бонн шаҳридаги «Интер Национес» нашриётида чоп этилган. Бу асар ўзининг қизиқарли, қисқа ва ихчам ифода усули, равон тили билан ажралиб туради.

Гёте бир ўринда: **«Турли-туман тарбиявий ҳикматлар ва ҳикматли сўзларни тўплаш тенгсиз давлатдир»**, деган эди. Даҳо шоирнинг чуқур фалса-

фий мушоҳадаларга, фаннинг жуда кўп соҳаларига оид қимматли маълумотлар, талқин ва ечимларга бой ҳикматли сўзлари унинг қомусий билимли, тафаккур қамрови кенг ва тахайюл парвози юксак ижодкор бўлганини кўрсатади.

Кези келганда, Гётенинг кўплаб боқий асарлари қатори унинг қаламига мансуб ҳикматли сўзлар ҳам жаҳонда мутахассис ва мухлисларнинг доимий эътибори ва эҳтиромига сазовор бўлиб келаётганини таъкидлаш ўринлидир. Юқорида зикр этилган рисола ва **ушбу нашрнинг иккинчи қисмида жамланган Гёте ҳикматларини** немис тилидан бевосита ўзбекчага ўтирган таржимон Мирзаали Акбаров ҳам ана шундай мутахассису мухлислар сирасига мансуб, десак, янглишмаймиз.

М.Аkbаров бундан бир неча йил илгари Германияга ижодий сафари давомида буюк шоир ва мутафаккирнинг 1833 йилда чоп этилган **«Maximen und Reflexionen» («Ҳаёт қондалари ва ҳулосалари»)** асари билан танишиб, ўзида салкам 2 мингта афоризмни мужассам этган мазкур тўпламни илк бор ўзбек тилига таржима қилгани ва **«Ҳикматлар хазинаси»** (Тошкент, «Шарқ», 2008) номи билан китоб ҳолида нашр эттиргани бу фикримизни тасдиқлайди.

Энди эса қанчадан-қанча китобхонларни икки юз йилдан зиёд вақт давомида ҳайратга солиб келаётган ва неча юз йиллар мобайнида яна ҳайратга солдиган, шаклан ихчаму мазмунан ғоятда салмоқдор Гёте ҳикматларининг давоми билан танишиш имконига мушарраф бўлиб турибмиз.

Гёте ҳаёти давомида табиатшунослик, жамиятшунослик, физика, кимё, биология, зоология, адабиёт ва санъат, ранг-тасвир соҳаларига қизиқиш, бу йўналишларнинг барчаси бўйича маълум маънода ўз қарашларига эга бўлган. Эътиборли жиҳати – унинг ана шу турли-туман мавзулардаги пурмаъно фикрлари умуман эскирмаган. Аксинча, латиф ва ҳаққоний ҳикматларни мутолаа қилиш асносида, улар айти бугунги

давр руҳини ўзида ёрқин акс эттириб турганини ҳис этасиз.

Китобнинг учинчи қисмидан Гёте қаламига мансуб «Ғарбу Шарқ девони»нинг ўзбекча таржимаси ўрин олган бўлиб, уни таниқли шоир, тарихчи ва тасаввуфшунос олим, етук таржимон Садриддин Салим Бухорий (охирати обод бўлсин) немис тилидан бевосита ўзбекчага таржима қилган.

Гётенинг «Ғарбу Шарқ девони»нинг нафақат номи, балки мундарижасидан ҳам Шарқ нафаси уфуриб турганини асар «Муғаннийнома», «Ҳофизнома», «Ишқнома», «Тафриқнома», «Ранжнома», «Ҳикматнома», «Темурнома», «Зулайҳонома», «Соқийнома», «Масалнома», «Форсийнома», «Хулднома» деб аталувчи ўн икки бобдан иборат экани мисолида яққол кўриш мумкин. Таржимон Садриддин Салим Бухорий бу жиҳатларга алоҳида эътибор қаратган.

Шу ўринда Гёте «Девон»идаги юқорида санаб ўтилган назм бобларида мавжуд шеърларнинг ушбу китобга тўлиқ киритилмаганини эслатиш жоиз. Таржимон бу ҳақда тўхталар экан, камтарлик билан: «айрим таржималарим ўзимга маъқул бўлмагани учун уларни китобга киритмадим», деб қайд этади. Китобга тартиб беришда айнан сўфиёна руҳ ва оҳангга эга шеърлар саралаб олинганига эътибор қаратадиган бўлсак, фикримизча, бу ҳол Гёте «Девон»ининг мазмун-моҳиятига мутлақо зиён етказмаган. Аксинча, бунда даҳо шоир ўз умрининг нуронийлик даврида нима сабабдан маънан «Шарққа ҳижрат қилиш» учун чоғланганини сўфиёна шеърлар мисолида янада аниқ ва равшан акс эттириш имкони кучайган.

Маълумки, чорак аср давомида ушбу асарнинг айрим боблари Садриддин Салим Бухорийнинг бево-сита немис тилидан қилган таржимасида турли газета ва журналларда эълон қилинган ва адабий жамоатчи-лик томонидан илиқ кутиб олинган эди. Файбулла Са-ломов, Нажмиддин Комилов, Салим Жабборов, Камо-ла Бобожонова каби машҳур адабиётшунос ва таржи-

машунос олимлар ўзларининг илмий асар ва мақола-ларида таржимон маҳоратини юқори баҳолагани шулар жумласидандир.

Фурсатдан фойдаланиб, китобхонга Гётенинг ижод богидан мана шундай яна бир ажиб гулдаста армугон этган ўзбек таржимонлари хизматига алоҳида урғу берар эканмиз, жаҳон адабиёти хазинасига салмоқли ҳисса қўшган даҳо шоирнинг бу соҳа намояндаларига берган таърифини эслатишни лозим топдик: **«Таржимонларни серғайрат, тиниб-тинчимас совчиларга ўқшатгнинг келади, улар бизга ярим пинҳон гўзалликнинг мақтовини келтириб, уни юксак даражада ёқимли қилиб кўрсатадилар; улар аслиятга зўр, кучли иштиёқ уйғотадилар».**

Алаҳусус, ушбу китоб бошқа соҳалар қатори адабиёт соҳасида ҳам халқаро ҳамкорликни кучайтириш, шу жумладан, Ғарб ва Шарқ ўртасида адабий алоқаларни янада ривожлантириш, ўзаро адабий таъсир муаммоларини ўрганиш йўлида муҳим қадам бўлишига ишонамиз.

Ва, албатта, адабиёт мухлислари янги нашрни атоқли немис шоирининг заковат хазинасидан муносиб тухфа сифатида ҳавас ва иштиёқ билан қабул қилади, деган умиддамиз.

Акмал САИДОВ, профессор

Клаус Зеехафер

**ЙОХАНН ВОЛЬФГАНГ ГЁТЕ –
ШОИР, ТАБИАТШУНОС,
ДАВЛАТ АРБОБИ
(1749-1832)**

*Олмон тилидан
Мирзаали Акбаров таржимаси*

ГЁТЕНИНГ ЁШЛИГИ

(1749–1771)

Франкфурт(Майн)лик кайзер маслаҳатчиси Йоханн Каспар Гёте ва унинг рафиқаси бўлмиш Катарина Элизабет (қизлик фамилияси Текстор) хоним хонадонида 1749 йил 28 августда биринчи фарзанд дунёга келади. Оила бошлиғи ўзига тўқ рантье¹ бўлиб, ниҳоятда ўқимишли, бунинг устига санъат шайдоси ҳам эди. У 38 ёшида шаҳарнинг обрўли фуқароси, суд кенгаши раиси жаноб Тексторнинг 18 ёшли қизига уйланади.

Ўсмирнинг болалиги ҳамон ўрта асрларга хос бўлган, ёлғиз Венадаги императорга тобе шаҳар кўчаларида кечди, у мактабдош ўртоқлари билан талашиб-тортишди, ўзи яшайдиган мавзе чор-атрофини қизиқиб ўрганди, кўкламги ва кузги ярмаркаларни завқ билан томоша қилди ҳамда 1764 йилда – 14 ёшида император Йозеф Пга тож кийдириш маросими тантаналарининг гувоҳи бўлди. Лиссабондаги зилзила уни ларзага солган пайтда олти ёшда эди. Тўққиз ёшида чечак касали билан оғриди. Унинг яна тўрт синглиси дунёга келади, бироқ ундан бир ярим ёш кичик бўлган Корнелиядан ташқари барчаси бу оламни эрта тарк этишади.

Ота ўғли ва қизига алоҳида ғамхўрлик кўрсатиб, уларга ўзи сабоқ беради, шунингдек, ҳуснихат ва инглиз тили дарслари учун муаллимларни жалб этади. Китобсевар оилада мутолаага кенг ўрин берилади. Шунинг учун ҳам болакайнинг қўлидан китоб узилмайдиган, у айниқса, Инжил, Тавротни севиб ўқийди,

¹ Рантье – қарзга берилган пулдан, қимматли қоғозлардан келадиган даромадлар ҳисобига яшовчи судхўр.

ҳатто бир неча крейцер² сарфлаб, халқ севиб ўқийдиган китобларни ҳам сотиб олиб, мутолаа қилади.

Шундай қилиб, ёш Гётеда адабиётга ҳавас, иштиёқ эрта уйғонди. Онаси унга ҳикоятлар сўйлаб берарди, бувиси эса навқирон набирага «қўғирчоқ театри»ни совға қилади. Австрия билан Пруссия ўртасидаги етти йиллик уруш сабабли Франкфуртни 1759 йилда французлар ишғол этиб, шаҳарга фаранг театр ансамбли кириб келганидан сўнг, у энди тез-тез театрга тушиб, спектакллар томоша қила бошлайди.

Бора-бора шаҳар ичкараси ва ташқарисида жами бўлиб, етти минг нафар француз аскарлари жойлаштирилади. Император ноиби Кот де Торанк жаноблари Гётелар хонадонига жойлашади, бу албатта, пруссияликлар тарафдори бўлган уй соҳибини қаттиқ ташвишга солади. Болалар эса аксинча, бундан хурсанд бўлишади. Санъат ишқибози бўлган зобит бир оз вақт ўтиб, франкфуртлик кўплаб санъаткор, рассомларни, шу жумладан, Гётени ҳам ўз ҳузурига чорлайди.

Ўғли 16 ёшга тўлгач, ота уни ўқитиш тараддудига тушади. Унинг ҳам ўзи каби ҳуқуқшунос бўлишини истайди, Лайпциг бунинг учун айти муддао, чунки шаҳар замонавий, бунинг устига номдор университетга ҳам эга эди. 1765 йил ноябрь ойининг бошларида Гёте Лайпцигга келади. Бу пайтга келиб шаҳар аҳолиси дунёвийлик касб этган ва модага берилган эди. Гёте ҳам бунга бефарқ қараб туrolмайди. Энди унинг харажатлари йилига минг талерни³ ташкил қилар, ўқиши ҳам бир нави давом этарди.

Гёте бўш вақтларида рассом ва ҳайкалтарош Адам Ўзер билан танишади, машҳур олмон шоири Кристиан Фюрхтеготт Геллерт билан тез-тез учрашиб, ундан ахлоқ ва поэтикага доир сабоқлар тинглайди. Ўзидан бир оз каттароқ бўлган дўсти Эрнст Вольфганг Бей-

² Крейцер – қадимги танга пул.

³ Талер – эски немис тангаси.

риш эса уни лирик ижод сари илҳомлантиради. Натижада Гётенинг илк ижод маҳсули – «Аннетта» шеърий тўплами вужудга келади. Китоб 1767 йил августида ёзиб тугалланади. Аннетта поэтик тўқима бўлмай, балки шоирнинг Лайпцигдаги илк улкан муҳаббатидан далолат берувчи образ: Анна Катарина Шёнкопф – меҳмонхона соҳибининг қизи эди.

1768 йилда у ўзининг дастлабки драмаси – «Ошиқ кайфияти» номли идиллияни⁴ ёзиб тугатади. Ул мазкур жанрда яратилган сара асар саналса-да, бироқ идиллиялар даври бу орада аста ўз поёнига етаётган эди.

Июль ойи тунларининг бирида кутилмаганда Гётенинг қон босими кўтарилади. Кун бўйи «ана кетдим, мана кетдим» бўлиб, ўлим билан олишади. То соғайиб, қувватга киргунича 1770 йилнинг баҳори бошланади. Хасталик чоғида шоир кучли ҳиссий-руҳий таназзулни ҳам бошидан кечиради. «Баъзан ҳаёлимга, шундай гўзал лойиҳаларим бўлса-да, уларга қарамасдан пасхага ҳам етолмай ўлиб қолсам-а, деган бўлмағур ўйлар келади», деб ёзган эди у Катаринага йўллаган мактубларининг бирида. Энди у диний китоблар мутолаасига берилади. Бу орада Гёте 47 ёшли Сюзанна Катарина фон Клеттенберг билан танишади. Орадан йиллар ўтгач, ўша пиетист «дилбар аёл»нинг диний мавзудаги ёзишмаларини қайта ишлаб, ўзининг «Вилхелм Майстернинг ўқиш йиллари» номли романида улардан ўз ўрнида фойдаланади.

«Айбдор шериклар» драмаси – ушбу даврнинг адабий маҳсулидир. Беаёв сарказм билан йўғрилган ушбу асарда мавжуд драматик ҳолат кучли кулги остига олинади. Барча протагонистлар томонидан ечиб бўлмай-диган, мушкул деб ҳисобланган муаммо пировардида биргина афви умумий билан ҳал бўлади-қўяди.

⁴ Идиллия – табиат кучоғида ўтадиган роҳат ва фароватли турмушни тасвирловчи шеърий асар.

Гётенинг алкимё соҳасидаги тадқиқотлари ҳам худди шу даврга тўғри келади. Ниҳоят, унинг бу борадаги изланишлари инобатга олиниб, энди уни Страсбургда янги саргузаштлар кутарди.

У пиетист Юнг-Штилинг, «Болалар қотили» драмаси (1776) муаллифи Ҳайнрих Леополд Вагнер, жўнаб кетишидан сал олдин эса Якоб Миҳаэл Райнхольд Лени билан танишади. Шу ўринда унинг Йоханн Готтфрид Ҳердерга бўлган муносабатини алоҳида таъкидлаш лозим; унинг асарлари шоирда янги ғоялар уйғотади. Айни пайтда у замонавий инглиз ҳикоянавислари ижодидан илҳомланиб, ўзининг «Халқ қўшиқлари тўплами» устида ишни давом эттиради.

1770 йилнинг кузида Гёте бир дўсти билан отда сайр қилиб юриб, Зезенхаймга боради. У ерда руҳоний Брион оиласи аъзолари билан танишиб, Фридерике Брион хонимга кўнгил қўяди. Франкфуртга қайтганидан сўнг, уларга қайта дийдор кўришиш насиб этмайди. Маҳбубасига тез-тез мактублар ёзиб турса-да, унинг дилини ҳижрон ўти ўртайди, виждон азобида қийналади. Орадан йиллар ўтиб, Гёте ушбу воқеаларни ўзининг «Гётц фон Берлихинген» (1773) ҳамда «Клавиго» (1774) драмаларига кўчиради.

ИЖОДКОРДАН – ВАЗИРГА

(1771 – 1786)

1771 йил 3 сентябрда Гёте Франкфурт магистрат (муниципиал кенгаш)и ҳузурида адвокат сифатида қасамёд қабул қилиб, аввалига шижоат билан ишга киришади, бироқ кейинчалик ишдан кўнгли совий бошлайди; у ҳаммаси бўлиб атиги 28 суд жараёнини олиб борган, холос. Ундаги нотиқлик маҳорати, чуқур ҳуқуқий билим туфайли ундан яхшигина юрист чиқиши мумкин эди. Шундай бўлса-да, серқирра истеъдод соҳиби бўлган йигирма ёшли йигитча асли нима

иш билан шуғулланишни билмай, кўпинча боши қотарди.

14 октябрда Гёте дўстлари ҳузурида «Шекспир куни» муносабати билан нутқ сўзлайди. У ўз нутқида нафақат инглиз драматурги ижодига доир, балки янги замон адабиётининг вазифаси нималардан иборат бўлмоғи лозимлиги хусусидаги ўз фикр ва қарашларини ҳам баён этади. Ўзининг бу борадаги илк тажрибаси сифатида «Готфрид фон Берлиҳинген тарихи»ни саҳналаштирган ва ушбу асар 1774 йилда илк марта қўйилиб, катта муваффақият қозонган эди.

Бу даврга келиб Гёте дармштадтлик ижодкор Йоҳанн Ҳайнрих Мерк билан танишади. Мерк унга драманинг чоп этилишида кўмаклашади ва уни ўзи нашр қилаётган «Frankfurter Gelehrte Anzeigen» учун ёзиб туриш ва ҳамкорлик қилишга чорлайди. Мазкур нашрда асосан, тақризлар босиларди. Мерк Гётени «Дармштадт Рухонийлар Жамияти» даврасига олиб киради. Ушбу жамиятга Мерк ва унинг рафиқасидан ташқари, Ҳердерга унаштирилган Каролина Флаксланд ҳамда сарой хонимлари аъзо эдилар.

1772 йил май ойининг ўрталаридан то сентябрига қадар Гёте юридик амалиёт ўташ учун Ветцларда яшайди. У ерда у элчихона котиби Йоҳанн Кристиан Кестнер ва унинг қайлиги Шарлотта Буфф билан танишади, улар билан дўстлашиб, мазкур хонадонга тез-тез бориб туради. 11 сентябрда Гёте Ветцларни тарк этади. Орадан бир ой ўтгач, у ерда ўзи таниган элчихона котиби Карл Вилҳелм ўзини отиб ўлдирганлигини эшитади. Шу тариқа Гётеда аста-секин бўлғуси «Ёш Вертернинг изтироблари» романини ёзиш ғояси туғила бошлайди.

1773 йил Гёте ўзини бир оз ёлғиз ҳис қилади, Ҳердер билан Каролина турмуш қурадилар, синглиси Корнелия эса унинг йўқлигида Йоҳанн Георг Шлоссерга унаштирилган бўлиб, у ҳам унга турмушга чиқади. Дармштадт жамияти эса тарқала бошлайди. Шоир ижоди қайнаб-тошади, у кўплаб фрагментлар, хатлар,

драмалар, эпистоляр (мактублардан иборат) шеърлар, романлар ёзишга киришади. 1774 йилда у ўзининг икки буюк асарини: февраль билан апрель орасида «Ёш Вертернинг изтироблари»ни, май ойида эса «Клавиго» драмасини ёзиб тугатади. Тез орада пиеса муваффақият қозонади, роман эса муаллиф номини бутун Олмонияга машҳур қилади. Китоб қайта-қайта нашр этилади. Кейинги йиллар мобайнида Гёте кўп саёҳат қилади, кўплаб дўстлар орттиради. Швейцариялик теолог, ёзувчи Йоханн Каспар Лаватер, Фридрих Максимилиан Клингер ва Ҳайнрих Леополд Вагнер шулар жумласидандир. Клингернинг «Бўрон ва ҳужум» (1776) драмаси янги адабий даврни бошлаб берган бўлса, Гёте, Клингер ҳамда Вагнер ана шу даврнинг франкфуртлик драматурглари эдилар.

Гётелар хонадонида олмон шеъриятининг машҳур намояндаси Фридрих Готлиб Клопшток ва «Гёттингер Музеналмаанах» ношири Ҳайнрих Кристиан Бойе меҳмон бўлишади. Гёте уларга ўзининг «Фауст» асаридан илк саҳналарни ўқиб беради. 1774 йил декабрида Гёте Франкфуртга ташриф буюрган Саксония-Ваймар шаҳзодаси Карл Август ва унинг акаси Константин билан танишади. Карл Август шоир билан бўлган мулоқотдан беҳад мутаассир бўлади ва уни Ваймарга таклиф этади. Ушбу таклифга биноан Гёте 1775 йилнинг 7 ноябрида Ваймарга келади. Ўша даврдаги Саксония-Ваймар-Айзенах герцогликлари бугунги округчалик катта бўлмай, унда ўша пайтда атиги юз минг нафар аҳоли яшарди. Гёте 700 хонадонга эга бўлган, аҳолиси деҳқончилик орқасида кун кечирадиган шаҳарча билан яқиндан таниша бошлайди. Унинг 1776 йил феврал ойида ёзилган мактубларидан бирида жумладан, шундай сатрларни ўқиш мумкин: «Мана, ўлка ҳаёти билан ҳам танишаяпман, бу мен учун жуда қизиқarli. Герцог ҳам бундан мамнун. (...) Фрау фон Штайн дилбар аёл, унга, нима дейди, жуда боғланиб қолдим. Герцогиня Луиза эса фариштанинг ўзгинаси. Герцогнинг онаси билан ҳам муносабатларимиз яхши, у би-

лан кўпинча ҳазил-ҳузул қилиб вақт қандай ўтганини ҳам сезмай қоламиз.»

Гёте Ваймарга тобора маҳкамроқ боғлана боради. Герцог унга илк кўкламдаёқ чорбоғ туҳфа қилади, у энди мулкдор сифатида туб фуқарога айланади. Уни Ваймарга боғлаб турган яна бир ришта ўзидан етти ёш катта бўлган, оилали сарой хоними Шарлотта фон Штайнга бўлган чексиз муҳаббати ҳам эди.

Гёте герцогнинг олий мақомдаги маслаҳатчилар кенгаши ҳисобланган «махфий консилиум» таркибида махфий маслаҳатчи лавозимида зўр ғайрат билан ишга киришади. Жеймс Кук ўзининг дунё бўйлаб учинчи саёҳатига отланаётган, Адам Смит «Халқ фаровонлигининг табиат ва сабаблари» ҳақида бош қотираётган ҳамда Америка Қўшма Штатлари ўз мустақиллигини эълон қилган бир пайтда улуғ шоир ихтиёрий равишда кичкинагина герцогликдаги йўл қурилиши, уч далалик алмашлаб экиш тизимига ихтисослашган хўжалик ва давлатдан қарздорлик сингари муаммолар билан шуғуллана бошлайди. Шу билан бирга шеър ёзишни ҳам унутмайди.

«Ҳарцга қишки саёҳат», «Инсоният сарҳадлари», «Илоҳиёт» сингари буюк шеърлар қаторида у фрау фон Штайнга ҳам ажойиб шеърый мактублар битади, сарой ҳамда Ваймар ҳаваскорлар театри учун асарлар яратади. «Ифигения» (1779)нинг илк варианты, «Торквато Тассо» (1780) ва бошқа асарлар шулар жумласидандир.

1777 йил 8 июнь кuni унинг синглиси Корнелия кўзи ёриш чоғида оламдан ўтади. 1782 йилнинг май ва июнь ойлари шоир учун бирин-кетин ғам ва шодлик олиб келади: 25 май кuni отаси вафот этади, 2 июнь кuni у Хотин-кизлар майдонида ўзи учун ажратилган салобатли уйга кучиб ўтади, 3 июнь кuni эса император Йозеф II томонидан берилган дархон ёрлиғини қабул қилиб олади.

Бироқ уни беҳад бахтиёр қилган нарса бутунлай бошқа бир воқеа эди: 1784 йилнинг 27 март кuni у

ўша пайтга қадар фақат ҳайвонларда кузатиб келинган ўрта жағ суяги одамзодда ҳам мавжудлигини аниқлайди. Бироқ унинг бу кашфиёти Кассел, Гёттинген ва Лайденлик йирик мутахассислар томонидан инкор этилади.

Шеърят билан бир қаторда Гёте нафақат анатомия, балки петрификация (тошга айланиш) жараёнига ҳам қизиқади, у тоғ жинслари намуналарини иштиёқ билан йиға бошлайди (шоир вафотидан сўнг ундан 18 минг маъдандан иборат коллекция мерос қолган). Унинг оптикага бутун умр бўйи қизиққанлиги асарларида ҳам ўз ифодасини топган. Палеонтология ё метеорология соҳалари бўладими, ҳайвонлар ёки ўсимликлар метаморфозаси⁵ бўладими, буларнинг барчаси ҳамиша шоирнинг диққат марказида бўлган.

ИТАЛИЯГА САЁҲАТ

(1786-1788)

«Энди тан олиб айта оламанки», деб ёзган эди Гёте 1786 йилнинг 3 ноябрида Карл Августга йўллаган мактубида, «авваллари биронта лотинча китобни, Италия ўлкаси тасвирланган биронта расмни ҳам кўрмаган эдим. Ушбу мамлакатни кўришга бўлган кучли иштиёқ мана, ниҳоят амалга ошиб, дўстларим ва ватаннинг бениҳоя азиз эканлигини дилдан ҳис этиб, энди қайтишни ихтиёр қилмоқдаман.»

Венецияда икки ҳафта тургач, ниҳоят у Римга етиб боради. Ҳамроҳлари рассомлар бўлиб, Йоҳанн Филипп Мёллер номи остида у ҳам гўё рассом қиёфасида улар билан бирга юрарди. Гёте ўзи билан ҳали туталланмаган драмалари – «Ифигения», «Тассо», «Эгмонт» ва «Фа-

⁵ Метаморфоза – ўзгариш, турланиш, янги шакл олиш; эволюция натижасида асосий организмлар шаклининг ўзгариши, ўсимликлар ва жониворларнинг бир босқичдан иккинчи босқичга, бир шаклдан иккинчи шаклга ўтиши.

уст» қўлёзмаларини олволган, уларни сафар давомида ёзиб тугатишни мўлжаллаган эди. Айни чоғда, ўзининг рассомлик ишларини такомиллаштиришни ҳам қўзлаганди. Ҳақиқатан ҳам Гётенинг бу борадаги фаолияти анча сермахсул бўлади, пировардида у уйга 850 та расм билан қайтади.

Гёте «мангу шаҳар» билан танишишда давом этар экан, итальян тилини яхши билганлиги туфайли одамлар билан эркин мулоқотда бўлади, табиатни кузатади, ўлкани ўрганади. У уч марта Везувийга чиқади, иккинчи бор чиқишида Кегелберг чўққисида юрак хуружи тутиб қолади.

Кўҳна Сицилия ороли бўйлаб сайр Италияга саёҳатининг энг зўр саргузаштига айланади. «Италия Сицилиясиз ҳеч қандай таассурот қолдирмайди», деб ёзган эди Гёте. «Ўзингни теварак-атрофинг денгиз билан ўралган ҳолда кўрмабсан, демакки, олам ва унга ўз муносабатинг ҳақида ҳеч қандай тасаввур-тушунчага эга бўлмабсан.»

Палермо ботаника боғи билан танишув ҳам шоирда катта қизиқиш уйғотади. Ушбу маскандан олинган таассуротлар кейинчалик илмий далиллар билан «Ўсимликлар метаморфозаси» (1790) асарига кўчади. Булардан ташқари, мамлакатдаги Жирженти, Калтанизетта, Катаниа, Таормина, Мессина сингари яна кўплаб жойлар зиёрати ҳам Гётеда унутилмас таассурот қолдиради.

Гёте Италия бўйлаб саёҳати мобайнида самарали ижод қилишга ҳам улгуради: «Ифигения», «Эгмонт» ҳамда «Тассо» каби катта драмаларини ёзиб тугаллайди. Тўғри, «Тассо»нинг якунланишига ҳали бир оз қолган эди. «Ушбу ижод маҳсули ҳаётимда яна бир янги саҳифа очишим учун менга қувонч ва руҳ бағишлайди», деб ёзган эди у ватанига жўнаб кетишидан сал олдин, *Карл Августга йўллаган мактубида*. Дарҳақиқат, Гёте қайтиб боргач, вазирлик лавозимининг керак-нокерак ишларидан бир қадар халос этилиб, унга энг аввало, санъат ҳамда илму урфон билан шу-

гулланиши: кутубхона, театр ва университет бошқаруви билан машғул бўлишлиги учун барча шароитлар яратиб берилади.

БЕҲАЛОВАТ ЙИЛЛАР

(1788-1805)

Гёте қайтиб келгач, яна офир аҳволда қолади. Карл Август сафарга жўнаб кетади, Шарлотта эса унга совуқ муносабат биладира бошлайди. «Дўстларим тасаллitasкин бериб, чорлаш ўрнига, мени тушкун бир ҳолатга солиб қўйдилар, (...) ҳеч ким мени тушунмас эди». Эски муносабатлар совигач, энди у янги дўстлар орттиради; олим ва сиёсатчи Вилхелм фон Хумболдт (1788), шоир Фридрих Шиллер (1790), жаҳонгашта саёҳатчи Георг Форстер (1791), малика Амалия фон Галлицин (1792) каби машҳур кишилар билан танишади. Қайтиб келганидан сўнг орадан уч ҳафта ўтгач, Гёте 23 ёшли Кристиане Вулпиусни учратади-ю, унга ошиқ бўлиб қолади.

Италия саёҳатидан мутаассир ва Кристианега бўлган муҳаббатидан масрур Гёте 1788 йилда «Рим элегиялари»ни, келаси йили эса «Тассо»ни ёзиб тугаллайди. 25 декабрда уларнинг ўғли Август дунёга келади. Орадан уч ой ўтиб, Венециядан Анна Амалия хонимни олиб келиш учун у яна Италияга отланади, қайтиб келиб, яна дарҳол герцог кетидан Бреслауга жўнайди. У ерда Пруссия Австрия ва Польшага қарши ҳарбий ҳаракатлар бошлаётган эди. Хайриятки, тинчлик битими – «Райхенбах Конвенцияси» тузилиб, урушнинг олди олинади.

Гёте табиатшунослик илмига оид асарлар ёзиш билан машғул бўлади. «Ўсимликлар метаморфозасини тушунтиришга уриниш» (1790) асарини ҳамда ўзининг «Оптикага доир илк мақолалар» (1791-1792)ини эълон қилади. Булардан ташқари, у ранглар ҳақидаги муфассал таълимот устида ишлашни давом эттиради. Унинг

ранглар таъсиротларига доир қарашларини ўз ичига олган ушбу асар, ниҳоят 1810 йилда босилиб чиқади.

1791 йили Гётега Ваймардаги сарой театрига раҳбарлик қилиш ишониб топширилади. У нафақат театр репертуари, балки актёрларнинг ижрочилик маҳорати, тил маданиятидан тортиб то сахна декорациясигача бўлган ишлар концепциясини яратиб, уни муваффақият билан амалга оширадики, пировардида унинг бу фаолияти кейинчалик «Ваймар услуби» номи билан тарих саҳифаларидан ўрин олади.

Кейинги йили шоирнинг Франциядаги революцион (инқилобий) ҳарбий юришларда Карл Августга ҳамроҳлик қилишига тўғри келди. Урушнинг барча азобуқубат ва даҳшатларини ўз бошидан кечирган Гёте келгусида инқилоб мавзусида драмалар ёзишга уриниб кўради. Унинг бу борада яратган эпик асарлари: «Олмон муҳожирлари билан суҳбатлар» (1795), «Райнеке Фукс» (1794), «Херманн ва Доротеа» (1798) эпослари ва ниҳоят, «Франциядаги ҳарбий юриш» (1792), «Майнц қамали» (1822) сингари хотиралари ҳам муҳим аҳамият касб этади.

1794 йилнинг июл ойи охирларида Йенадаги Табиатшунослар Жамиятида бўлган йиғилишдан сўнг, Гёте билан Шиллер ўртасида энг содда ўсимликлар организми мавзусида суҳбат бўлиб ўтади. Мазкур мусоҳаба кўп ўтмай икки буюк сиймо ўртасидаги яқин дўстликка асос солади. Шиллер ўзининг «Die Horen» номли журнали саҳифаларидан Гётенинг ижод намуналарига ҳам ўрин ажратади. У айниқса, унинг «Эртак» (1795) ва «Вилҳелм Майстернинг ўқиш йиллари» (1796) романидан завқланади. Шу икки йил ичида Шиллер ва Гёте ўзаро ҳамкорликда 926 та аччиқ кулгили эпиграммаларни ўз ичига олган «Xenien» номли асарини ёзишади. Шундан сўнг тез орада Шиллернинг «Поликрат халқаси», «Ибикус турналари», «Фаввос», «Қўлқоп», Гётенинг эса «Хазина изловчи», «Афсунгар шогирди», «Тангри ва раққоса», «Афсона» сингари асарлари дунёга келади.

1790 йилда «Фауст»дан илк парча» чоп этилган эди. Шиллернинг қистови билан Гёте 1797 йилнинг июнида ушбу асар устида яна ишлашни давом эттиради. Ушбу буюк асар қийинчилик билан бўлса-да, аста-секин қорозга туша бошлайди. Ниҳоят, трагедиянинг биринчи қисми тайёр бўлиб, чоп этилгач, уни энди яна давом эттириш лозим эди, бироқ шу орада «Ранглар ҳақидаги таълимот» (1810), 1811 йилдан бошлаб эса «Шеърят ва ҳақиқат» каби бошқа асарлар олдинги планга чиқиб қолади.

Афсуски, Фридрих Шиллерга «Фауст»нинг биринчи қисми босилиб чиққанини кўриш насиб этмади. У 1805 йил 9 майда 45 ёшида бевақт оламдан ўтади. Буйраги эндигина дарддан фориг бўлган Гёте ушбу қайғули хабарни эшитиб, чуқур изтиробга тушади.

ҲАЁТ ДАВОМ ЭТАДИ

(1805 – 1823)

Ушбу йиллар мобайнида Гёте ўзидан тўққиз ёш кичик бўлган берлинлик меъмор ва мусиқачи Карл Фридрих Целтер билан танишади. Улар ўртасида қалин дўстлик ришталари боғланиб, қизғин хат ёзишишлар узоқ йиллар давом этади. Мазкур мактубларни XIX асрнинг илк 30 йиллик даврида рўй берган муҳим воқеаларни ўзида акс эттирган тарихий ҳужжат деб атаса ҳам бўлади.

1806 йилда Гёте Карлсбадда дам олиб қайтади. Бироқ уйда уни кўнгилсизликлар кутиб турарди. 1805 йилда Наполеон Аустерлицдаги уч император урушида⁶ австрияликлар ва руслар устидан галаба қозонган эди. Орадан кўп ўтмай, Пруссия ҳам урушга қўшилади, бироқ унинг кучли француз армиясига бас келиши кийин эди. 14 октябрда Йенада бўлиб

⁶ Уч император уруши – 1805 йилда Аустерлицда бўлиб ўтган жанг.

ўтган жанг буни яққол тасдиқлайди. Уруш ҳаракатлари ниҳоят Ваймарга ҳам етиб келади... 19 октябрда 18 йил бирга ҳаёт кечирган Гёте билан Кристианнинг никоҳ тўйлари бўлиб ўтади. Ҳаёт ва қизгин ижод яна давом этади. 1808 йилнинг муҳим ижтимоий воқеаларидан бири – Гёте Эрфурт ва Ваймарда Наполеон билан учрашади. 14 октябрда унга ва Виландга Наполеон томонидан таъсис этилган Фахрий легион ордени топширилади... Умр – оқар дарё дейишади. Ўтган йиллар ичида ўлим шоирни кўплаб дўстлари, яқин кишилари ва замондошларидан айирди. 1791 йилда Мерк ўз жонига қасд қилади, Ҳердер (1803), Шиллер (1805), Анна Амалия хоним (1807), Гётенинг онаси (1808) ва Виланд (1813) вафот этади.

60 ёшга кирган шоир энди ортга назар ташлаб, хотиралар билан яшай бошлайди. Котиби Йоханн Петер Эккерманн Гёте билан бўлиб ўтган суҳбатларини қоғозга туширади. 1810-1813 йиллар орасида Гёте «Шеърят ва ҳақиқат»нинг илк уч жилди устида ишлайди. Ушбу китоблар ўқувчилар томонидан қизиқиш билан кутиб олинади ва тезда сотилиб кетади.

Форс шоири Ҳофизнинг девонини мутолаа қилган Гёте унинг шеърятидан ғоят таъсирланади. Ана шу таъсирот натижаси сифатида аста-секин «Ғарбу Шарқ девони» юзага келади. Висбаденда Гёте банкир Йоханн Йоахим Виллемернинг асранди қизи – 29 ёшида турмушга чиққан Марианна билан танишиб, унга Ҳофиз девонининг таржимасини тақдим этади. Улар орасидаги дўстлик ришталари тез орада кучли муҳаббатга айланади. Икки ўртада қизгин хат ёзишиш бошланади. Мактубларнинг аксариятини ишқий мавзудаги шеърлар ташкил этарди. Асли шоир-табиат бўлган Марианна кучли ҳис-туйғулар таъсири остида шоирлик қобилиятини ҳам намоён этади. Орадан йиллар ўтиб, Гётенинг «Ғарбу Шарқ девони»даги камида 4 та шеър шоира қаламига мансуб эканлиги маълум бўлди.

1816 йилда Кристиане иккинчи марта сакта (мияга қон қуйилиши)ни бошидан кечиради. Бунинг оқибатида уремия⁷ содир бўлиб, бевақт вафот этади. Орадан йил ўтгач, Август фон Гёте 20 ёшли барон қизи Оттилия фон Погвишга уйланади. Ёш келин-куёв Гёте хонадонига янги ҳаёт нафасини олиб келади. Ҳадемай неваралар: Валтер (1818), Вольфганг (1820) ва Алма (1827) туғилади.

Гёте табиатшунослик соҳасидаги тадқиқот ишларини давом эттира бориб, 1817 йилда «Морфологияга доир» ва «Табиатшунослик, хусусан морфологияга доир» асарларини яратади. 1819 йилда «Ғарбу Шарқ девони» босилиб чиқади. «Вилҳелм Майстернинг саёҳат йиллари» (1821) кенг китобхонлар оммасини қамраб ололмаган бўлса-да, ушбу асар Эдуард Мёрике, Адалберт Штифтер, Готфрид Келлер ҳамда Ҳерманн Ҳессе ва Петер Ҳандке сингари атоқли шоир ва ёзувчилар томонидан ҳам севиб ўқилганлиги айни ҳақиқат.

Мазкур асар иловасида Гёте жаҳон адабиёти тушунчасига алоҳида тўхталиб ўтган. Дарҳақиқат, у бунга тўла ҳақли эди, чунки ўзи жаҳон матбуотини мунтазам ўқиб, кузатиб борар, Скотт, Байрон, Бальзак, Гюго, Мериме, Дидро, Волтер сингари жаҳон адабиёти намояндаларининг дурдона асарларини севиб мутолаа қилар эди. Шу ўринда яна бир ҳақиқатни айтиб ўтиш зарурдек туюлади, яъни агар Гёте жаҳон халқлари адабиётидан баҳраманд бўлмаганида эди, у «Фауст»дек шундай мазмунан теран ва шаклан мукамал буюк асарни ярата олмаган бўларди, дейиш мумкин.

1823 йил кексайиб қолган Гёте ҳаётида икки муҳим воқеа билан характерланади: Биринчиси, Ваймарга келган Эккерманн Гётенинг котиби сифатида иш

⁷ Уремия – буйрак касалланиши сабабли тўпланиб қолган моддалар таъсирида организмнинг заҳарланиши.

бошлайди. Иккинчи воқеа шуки, Марийнбаддаги ёзги даволаниш чоғида 74 ёшли шоир 19 га кирган қиз Улрика фон Леветцовни яхши кўриб қолади. Мазкур севги қиссаси «Марийнбад элегияси»да ўз ифодасини топган. Ноябрь ойида оғир бетоб бўлиб ётган Гёте ҳузурига етиб келган дўсти Целтер унинг дарди ишқ эканлигини ҳис этиб, беморга ўзининг янги ёзган шеърларидан ўқиб беради. Декабрь ойи ўрталарида Гёте соғайиб, яна ишга шўнғийди.

УМРИНИНГ СЎНГГИ ЙИЛЛАРИ

(1823 – 1832)

1825 йил 5 ноябрда Гётенинг Ваймарга келганига эллик йил тўлади. Кўп йиллардан буён у ўзининг ҳар бир иш кунини соатма-соат тақсимлашга ўрганган, бу эса унга ёши бир жойга етган чоғида ҳам мислсиз даражада сермахсул ишлай олиш имконини берарди. Албатта у кундалик ёзиб боришни ҳам ҳеч қанда қилмас эди. «Бажарган ишинг билан ўтган умрингнинг ҳар бир кунига бир назар ташласанг, аввало, фаолиятингдан қониқиб, ўзинг шодланасан, бу эса виждонлилик, инсоф-мурувват сари етаклайди. Ҳар бир лаҳза тарихга айланар экан, биз уни муносиб баҳолаш ва қадрлашни ҳам ўрганиб борамиз.»

1827 йилда Шарлотта фон Штайн, 1828 йилда Карл Август, 1830 йилда эса унинг рафиқаси Луиза хоним вафот этади. Гёте айникса, дўсти Карл Август ўлимидан қаттиқ изтироб чекади. У дафн маросимларида қатнашади, июлдан то сентябргача бўлган вақтни эса Дорнбургда ёлғизликда ўтказади. У ерда у бундан ярим аср муқаддам Карл Август билан бирга ажойиб кунларни бошидан кечирган эди.

Гёте ўзининг сўнгги туғилган кунини набиралари Валтер ва Вольфганг билан Илменауда ўтказади, Кикелҳан тоғи чўққисидаги ёғоч уйчага чиқади. Бир пайтлар у уйчанинг жанубга қараган деразаси олдида ту-

риб, деворга қалам билан ўзининг машҳур «Ueber allen Gipfeln ist Ruh»⁸ номли шеърини битган эди. 82 ёшга кирган шоир ушбу сатрларни қайта ўқиркан, беихтиёр кўзларига ёш келади. «Ja, warte nur», такрорлайди у сўнгги сатрларни, «balde ruhest du auch»⁹.

Унинг 1832 йил 25 февралда ёзган мактубларидан бирида шундай сатрларни ўқиш мумкин:

«Мен ҳамиша англаш, билиш ва қўллаш мумкин бўлган барча нарсаларни тушуниш ҳамда эгаллашга ҳаракат қилдим ва камина мамнуният билан, шунингдек, бошқаларнинг эътирофига қўра ҳам шуни айтишим мумкинки, бу борада қўплаб муваффақиятларга эришдим. Шундай қилиб, энди паймона ҳам тўлган кўринади, бошқалар, чунончи, билимдан кўп нарса талаб қиладиганлар умидсизликка тушсалар, мен бунга ишона бошляпман.»

1832 йилнинг 16 мартида Гёте грипп билан оғриб, ўпкаси яллиғланади. 19-нчидан 20-нчига ўтар кечаси безовталаниб, оғриқдан азоб чекади. Кейинги оқшом саломатлиги янада ёмонлашади. Дам каравотдан тушиб, оромкурсига ўтирса, дам яна ўринга чўзилади. Оттилия кечаю кундуз унинг ёнида бўлиб, ҳолидан хабардор бўлиб турарди. Оғриқ бир кучайиб, бир пасаяр эди. Тонгга яқин, у бир оз тинчланади. Сана 22 март эканлигини билгач: «Демак, баҳор бошланибди, энди дам олсак ҳам бўлар экан», дейди. Шундан сўнг, орадан ҳеч қанча вақт ўтмай у Оттилия қўлида жон беради.

Клаус Зеєхәффер, немис ёзувчиси, 1947 йилда Алсфелд/Ҳессенда туғилган. Китоб савдоси ва кутубхоначилик иши бўйича Штутгартдаги махсус олий-

⁸ Uber allen Gipfeln ist Ruh (нем.) – Барча чўққилар узра жимлик ҳукмрон.

⁹ Ja, warte nur bald ruhest du auch (нем.) – Ҳа, сабр қил бирпас, тинарсан сен ҳам.

зоҳни битирган. Қатор журналистик ишлар, адабий асарлар ва антологиялар муаллифи. 1998–1999 йиллар мобайнида Гёте ҳаёти ва ижодига оид биографик асарлар эълон қилган. Унинг қаламига мансуб ушбу рисолада ўз ижоди билан жаҳон адабиёти хазинасига салмоқли ҳисса қўшган улуғ шоир ва мутафаккир, табиатишунос ва давлат арбоби Йоханн Вольфганг Гётенинг ҳаёти ҳамда ижодий фаолияти ҳақида қисқа ва лўнда ҳикоя қилинади (1999 Интер Национес Бонн).

**Йоҳанн Вольфганг
Гёте**

ҲИКМАТЛАР ҲАЗИНАСИ

Олмон тилидан

Мирзаали Акбаров таржимаси

Гёте ҳикматлари бугун Германиядаги жами дорилфунунлардан ҳам кўра кўпроқ мураббийлар тайёрлаб бераётган бўлса ажаб эмас.

*Ҳуго фон Ҳофманнстал
(«Дўстлар китоби», 1922)*

ҲИКМАТЛАР ҲАЗИНАСИ

* * *

Табиат ҳар бир саҳифаси чуқур мазмунга лиммолим ягона Китобдир.

* * *

Табиат ўз ҳаракатида мудом тиним билмайди. Ҳар қандай фаолиятсизлик унинг душманидир.

* * *

Табиат тўхтовсиз янги шакллар яратади. Ҳозирги мавжуд бўлган нарсалар илгари ҳеч қачон бўлмаган; бўлиб ўтган нарсалар ҳеч қачон қайтиб келмайди; ҳамма нарса янги ва шу билан бирга эски ҳамдир.

* * *

Башариятни ўрганишнинг бош мавзуи – Инсон.

* * *

Инсон бўлиш – курашчи бўлмоқликдир.

* * *

Меҳнат устани яратади.

* * *

Ажойиб уста яратган ҳамма нарса ҳам гўзал бўлавермайди.

* * *

Қонун кучли – муҳтожлик ундан-да кучлироқдир.

* * *

Ҳақиқатга бўлган меҳр-муҳаббат ҳамиша эзгулик-ни топиш ва уни қадрлай билишда намоён бўлади.

* * *

Мукаммалликни иташ – инсон меъёридир.

* * *

Тартиб вақтни тежашга ўргатади.

* * *

Хурсандчилик билан ишга киришган ва қилган ишидан мамнун бўладиган одам бахтиёрдир.

* * *

Натижа – ишга берилган баҳо.

* * *

Хулқ – ҳар ким ўз қиёфасини кўрсатадиган кўзгу.

* * *

Аввало ўзинг ўзингга ўргата олгин, шундагина бош-қалардан ўргана оласан.

* * *

Энг катта қийинчиликлар биз уларни кутмаган жой-да пайдо бўлади.

* * *

Янги ҳақиқат учун эскича адашишдан зарарлироқ нарса йўқ.

* * *

Энг кулгили хоҳиш – бу барчага ёқиш истаги.

* * *

Арбобнинг нодонлигидан кўра даҳшатлироқ нарса йўқ.

* * *

Кимки ўз даврининг яхши фуқароси бўлса, у келгуси авлодларга ҳам замондош бўлишга ҳақлидир.

* * *

Сўз даволашдан кўра, тезроқ жароҳатлайди.

* * *

Иккита нарсадан қутулиш жуда қийин кечади; агар ўз ихтисосига ўралиб қолинса, калтафаҳмликдан, борди-ю, ундан четга чиқиб кетилса, – асоссизликдан.

* * *

Чорак соат давомида жилоланиб турган камалакни ҳам сезмай қўя бошлайдилар.

* * *

Ишонтириш – ҳар қандай илмнинг ибтидоси эмас, балки интиҳосидир.

* * *

Жанжаллашаётган икки кишининг қай бири ақллироқ бўлса, ўша айбдордир.

* * *

Ҳеч нарса йўқотмайдиган одам бўлиш – ўта даҳшатли.

* * *

Ҳар бир кишининг феъли ва ҳуққ-атвори ўз олдига қўйган мақсадига эришиш йўлидаги интилишида намоён бўлади.

* * *

Хайрихоҳлик йўқ жойда хотира ҳам ғойиб бўлади.

* * *

Одамларнинг ҳақиқий характери кулганларидагина чинакамига намоён бўлади.

* * *

Енгил ҳукмронлик қилиб, қийин бошқаришга ўрганмоқ лозим.

* * *

Одамларни биз улар ўзлари ҳузуримизга келишса, ўрганолмаймиз; уларнинг қандайлигини билиш учун уларнинг ҳузурларига боришимиз лозим.

* * *

Биз, кўпинча, тафаккуримиздаги хатоларимиздан кўра, ҳулқимиздаги камчиликларни тан олишга рози бўламиз.

* * *

Илм – мана инсоннинг ҳақиқий устунлиги!..

* * *

Нимани тушунмасак, у бизга бегона.

* * *

Донишмандлик – фақат ҳақиқатдадир.

* * *

Гоялардан узоқлашган ҳар қандай одам охиروқибатда ҳиссиётлар қулига айланади.

* * *

Жуда кўп одамлар ўзларини гўё билган нарсаларини тушунаётган қилиб кўрсатадилар.

* * *

Ҳаёт, гарчи у лаҳза бўлса ҳам, бурчдир.

* * *

Бекор ўтган умр, бу – барвақт ўлим топиш демак.

* * *

Тажрибалар – бизнинг абадий ҳаёт муаллимимиздир.

* * *

Гарчи дунё ҳамиша олдинга қараб илгариласа-да, ёшларга барибир ҳаммасини бошидан бошлашга тўғри келаверади.

* * *

Ҳис-туйғулар алдамайди, уларга қараб чиқарилган ҳукмларгина саробдир.

* * *

Жасур фикрлар шашка ўйинини эслатади; олдиндагилар ҳалок бўлишса-да, ғалабани таъминлайдилар.

* * *

Излаган одам адашиши мумкин.

* * *

Кимки кўп нарсага эришмоқчи бўлса, ўз олдига катта талаблар қўйиши лозим.

* * *

Ҳеч ким синаб кўрмагунича кучининг қандайлигини билолмайди.

* * *

Аҳмоқни ибрат қилиб, фикрлини нодон қилиб кўрсатишдан осони йўқ.

* * *

Бегона юрт ватан бўла олмайди.

* * *

Асосланмаган фаолият, у нимага йўналтирилмасин, ҳамиша муваффақиятсизликка олиб келади.

* * *

Вайроналик пайтида ҳар қандай сабаблар рўкач қилинаверади, бунёд этишда эса – аниқлик талаб этилади.

* * *

Нафрат – норозиликнинг фаол ҳиссиёти, ҳасад эса мажҳулдир. Шунинг учун ҳасаднинг тез нафратга айланишига ажабланманг.

* * *

Юмор – даҳолик белгиларидан биридир, бироқ у кўпайиб кетгудек бўлса, сифати йўқолиб, сохта бўлиб қолади.

* * *

Мукаммал санъат асари – инсон руҳий оламининг инъикоси, у шу маънода табиат фарзанди ҳисобланади.

* * *

Ифоданинг ўзига хослиги барча санъатлар ибтидо-си ва интиҳосидир.

* * *

Дид билвосита эмас, балки энг мукаммал намуналарга қараб ривож топади.

* * *

Санъат асарининг афзаллиги ва устунлиги унинг мустақил ва ўзига хослигидадир.

* * *

Ҳар бир санъат асарида, у хоҳ катта ё кичик бўлсин, барча воқеалар моҳиятга бориб тақалади.

* * *

Рассомга қўйиладиган асосий талаб шуки – табиатни чуқур ўрганиб, унга уйғун ва ҳамоҳанг асарлар яратсин.

* * *

Буюк рассом на ўзининг ва на бошқаларнинг асарлари ҳақида фикр билдира олади.

* * *

Шаклни мазмун сингари обдон яхшилаб ишлаш керак; бироқ бу жараён хийла қийинроқ кечади.

* * *

Материални ҳар бир киши кўриб туради; унинг мазмуни ижодкоргагина маълум, шакл эса кўпчилик учун сирлигича қолади.

* * *

Актёрлар, томошабинлар, сахна ва томошахона ҳам-жиҳатлигидагина яхлит нарсга яратилади.

* * *

Шон-шуҳрат излаш керак эмас, унинг кетидан қувиш ҳам бефойда.

* * *

Ҳар қандай лирик асар яхлит ҳолда тўлиқ тушунарли, қисман ҳолда эса оз-моз тушунарсиз бўлиши мумкин.

* * *

Ҳар бир ёзувчи машҳур бўлгунига қадар асарларида ўз-ўзини тасвирлайди, шу мақсадда ҳатто иродасига қарши бориши ҳам мумкин.

* * *

Ёзувчининг мақтовга сазовор бўлиш истаги унга табиат ато этган қандайдир юксакликка кўтарилишга интилишдан ўзга нарса эмас.

* * *

Энг янги замонга мансуб энг ажойиб ёзувчиларнинг ўзига хослиги уларнинг бизга қандайдир янги гап айтишларида эмас, балки нарсалар ҳақида гўё илгари ҳеч қачон айтилмагандек гапира олишларидадир.

* * *

Ҳар бир киши тилдан фойдаланади, шунинг учун у ҳақда ҳукм чиқариши мумкин, деб ўйлайди.

* * *

Агар тугуриқсиз нарса дид билан тасвирланган бўлса, у ҳам завқ уйғотади, ҳам нафрат.

* * *

Юзаки ишқибознинг хатоси-фантазия билан техникани бевосита боғлаш истаги.

* * *

Биз ҳеч қачон ўз хоҳиш-истакларимиздан истаган нарсамизга эришганмиз, деб тасаввур қилган пайтимизчалик узоқ бўла олмаймиз.

* * *

Нимаики ўзига жалб этмас экан, у жонсиздир.

* * *

Прецедент, яъни қачонлардир содир бўлган, айтилган ёки ҳал этилган нарсани далил қилиб келтиришнинг аҳамияти катта; бироқ фақат ўтакетган расми-ятчи одамнинггина бусиз иши битмайди.

* * *

Ғазаб учун далилнинг кераги йўқ. У фақат сабаб ах-
таради.

* * *

Ақлли жавоб олмоқчи бўлсанг – ақлли савол бер.

* * *

Эҳтиёткор бўлиш осон, тавба-тазарру эса қийин.

* * *

Гоя ўрнини ақл ва тасаввур кучи эгаллаган фараз-
лар ҳам бор.

* * *

Ақлли кишилар – бебаҳо қомус.

* * *

Фаол жоҳилликдан дахшатлироқ нарса йўқ.

* * *

Умид билан суқилган таёқ, бир кун берар мева-ю
япроқ.

* * *

Назария қуруқдир дўстим, аммо яшнара ҳаёт дарах-
ти.

* * *

Кўнгил азоби учун вақт энг зўр даво.

* * *

Шижоатни қил одат, ўйчилик зарар
Кимки бўлса оқил, мард, шуники зафар.

* * *

Ким агар тиласа Ҳақдан саховат
Ўзи ҳам мурувват кўрсатсин албат

Ким май ичмоқ бўлса – узумни эзсин,
Ким мўъжиза кутса – эътиқод этсин.

* * *

Эй иқтидор, сен қачон
Ақлга эш бўлурсан?

* * *

Сен билганни сенга қадар ҳам
Билганларни билсайдинг қани.

* * *

Такрор бўлажакдир бу.
Кимки зўрлик, куч билан
Салтанатни олибдур, зўрлик билан тутадир.

* * *

Чинакам буюк киши камтар бўлар чинакам.

* * *

Буюк ишда тадрижийлик бор,
Дафъатанлик, онийлик – бекор.

* * *

Билки, майда нарсалар аро
Майдалашиб кетади одам.
Улуғлиқка ким бўлса ҳамдам
Катта ишлар қилур доимо,
Улуғ бўлар шунда ўзи ҳам.

* * *

Панд еса-да қанчалар, аммо –
Оқил бўлмас одамзот асло.

* * *

Минг бир турдан ўтурсан,
Ўзлигингга етурсан,
Инсонлик йўли йироқ.

* * *

Ёмон эмас одам бўлиш ҳам
Агар одам бўлса чинакам.

* * *

Ўзал ёнида хунук баттар хунук кўринар,
Оқил ёнида аҳмоқ баттар яна аҳмоқроқ.

* * *

Осон ов мутлоқ керак эмасдур,
Довонлар ошмоқ менга ҳавасдур.

* * *

Истак отини тинмай қистадим,
Истагимга етдим, яна истадим.

* * *

Ким эрк, ҳаёт-чун жанг қилолса ҳар кун
Эрку ҳаёт учун ўша муносиб.

* * *

Кимга интилмоқ ёрдир,
Ҳақ ўзи мададкордир.

* * *

Чинакам иқтидор йўқ бўлган жойда
Пешона теридан қанчалик фойда.

* * *

Ким сабрли бўлса – ўша ҳақдир.

* * *

Инсон дунёни қанчалик билса, ўзлигини ҳам шун-
чалик англайди.

* * *

Инсон англаб бўлмайдиган нарсаларни ҳам тушу-
ниши мумкинлигига инонмоғи лозим; акс ҳолда, у бу-
лар ҳақида фикр юритмай қўйган бўлур эди.

* * *

Турли-туман тарбиявий ҳикоятлар ва ҳикматли сўзларни тўплаш тенгсиз давлатдир.

* * *

Ҳар куни ақалли битта қўшиқ эшитиш, яхши расм кўриш ва иложи бўлса, истаган бир ҳикматли сўзни ўқиб олиш даркор.

* * *

Мен, айниқса, зиддиятли ҳодисаларга синчковлигимни уйғотувчи ва ўша зиддиятларни ҳал этиб берувчи ҳар турли ихчам ҳикматли сўзларни қадрлайман.

* * *

Киши узлатда яшай олмайди, унга жамоат керак.

* * *

Фақат одамлар орасидагина киши ўз-ўзини англашга қодир.

* * *

Кишининг танҳо қолиши, айниқса, у якка ўзи ишласа беҳад ёмон; агар у бирон-бир нарсага эришмоқчи бўлса, унга ҳамдардлик ва маънавий ёрдам керак.

* * *

Айнан бошқаларнинг хайрихоҳлигидан баҳра топган ҳолдагина ҳаёт нашъали бўлади.

* * *

Ҳамиша қаҳрамон бўлиш мумкин эмасдир, лекин ҳамиша инсон бўлиб қолиш мумкин.

* * *

Киши фақат туғма хусусиятлари билангина эмас, балки ҳаётдан ўзи олган сифатлари билан ҳам ажралиб туради.

* * *

Ўзи ҳақида ҳукм чиқазишни ўрганмаган одам бошқалар ҳақида ҳукм чиқаролмайди.

* * *

Яқин кишиларимизга ўзларига муносиб муомала қилиб, биз уларни баттар бузамиз. Агар биз уларга ўзларидан кўра яхшироқ одамлар дея ёндашсак, уларни биз янада яхшироқ бўлишга мажбур этамиз.

* * *

Барча камчиликларидан қатъи назар, одамлар ҳар нарсадан ҳам кўпроқ меҳрга сазовордирлар.

* * *

Ўзгаллик – ҳар ерда орзу қилинган меҳмондир.

* * *

Бенаф яшашдан бевақт ўлим афзал.

* * *

Кимки курашса гар эрк ва ҳаёт деб,
Ўшанга лойиқдир эрк ҳам, ҳаёт ҳам.

* * *

Айниқса вақтни бой бериш билимдон одамга қимматга тушади.

* * *

Агар яхши тасарруф қилинса, ҳамиша етарлича вақт топиш мумкин.

* * *

Ҳадеб ўйлайверган одам ҳамиша ҳам тўғри қарорга келавермайди.

* * *

На бўйсунушга, на ўзининг нимага қодирлигини кўрсатиш учун буйруқ беришга эҳтиёжи йўқ кишигина чинакам бахтиёр ва улуғвордир.

* * *

Зўр қувончга фақат катта меҳнат билан эришиш мумкин.

* * *

Ҳатто қабр ёқасида ҳам умид яшайди.

* * *

Инсон ўз бурчини бажарар экан, ўзи мажбуран қилаётган ишига муҳаббат билан қарайди.

* * *

Ишнинг қадрига етган одам унинг учун жон куйдириши керак, акс ҳолда у ўзини бошқа ҳеч нарсада кўрсатолмайди.

* * *

Истакнинг ўзи етарли эмас, ҳаракат ҳам қилиш керак.

* * *

Қўлидан келадиган ишга эмас, ўзи тушунмайдиган ишга қўл урган киши бахтсиздир.

* * *

Ҳеч қандай ишга дабдаба билан киришмаслик керак; тан-танаворлик иш тугаганда ярашади.

* * *

Ярим иш қилинди, бунга шубҳа йўқ,
У ёрига берсин сабру таҳаммул.

* * *

Меҳнат қилган ва сабрли бўлган кишига ошнодир чин бахтиёрлик.

* * *

Идеални инкор этган одам пасткашликни осонлик билан гўзаллик, деб қабул қилиши мумкин.

* * *

Гоядан кўрққан одам бора-бора ўз тушунчасини ҳам йўқотади.

* * *

Гояни фойдали, деб эътироф этиб, лекин ундан фойдалана билмаслик ҳам мумкин.

* * *

Юксак мақсадлар юзага чиқмай қолган тақдирда ҳам, биз учун амалга ошган паст ниятлардан кўра қимматлироқдир.

* * *

Мақсадга яқинлашган сайин машаққатлар ортиб боради. Лекин ҳар бир киши юлдузларга ўхшаб сокинлик билан, шошмасдан, бироқ белгиланган мақсад сари узлуксиз интиланган ҳолда ўз йўларини босиб ўтиши керак.

* * *

Одамлар воситани мақсад деб билиб, ўзларини ҳам, бошқаларни ҳам янглиштирадilar, оқибатда уларнинг бутун уринишларидан ҳеч нарса чиқмайди, чиққанда ҳам ўзлари интиланган нарсанинг акс натижаси чиқади, холос.

* * *

Шундай одамлар борки, ҳеч қандай ақлли фикрлар билан машғул эмаслар ва шунинг учун ҳам ҳеч қачон адашмайдilar.

* * *

Ҳали ёш эканмиз, хато ҳам фойдадан холи эмас, фақат уни то қаригунча судраб юрмасак бўлгани.

* * *

Нарсаларга қизиқишинг йўқолса, хотирангдан ҳам айрилсан.

* * *

Бизга таълим бераётганлар ҳақли равишда бизнинг ўқитувчиларимиз, деб аталадилар, аммо бизни ўқитаётганларнинг ҳаммаси ҳам бу номга лойиқ эмас.

* * *

Агар сиз одамларни аслида қандай бўлсалар, шундайлигича, барча нуқсонлари билан қабул қилсангиз, уларни ҳеч қачон яхшилаш олмайсиз. Агарки, сиз одамлар билан идеал кишилардек муносабатда бўлсангиз, уларни ўзингиз қўрмоқни истаган юксаликка кўтаришингиз мумкин.

* * *

Чинакам шогирд бор нарсалар негизида мавҳум нарсалар ривожини ўрганади ва шу йўл билан устозига яқинлашиб боради.

* * *

Қобилият барвақтроқ билинади, аммо у уқувга айланиши зарур.

* * *

Амалий мақсадни кўзлаган кучли ақлгина дунёдаги энг мақбул ақлдир.

* * *

Хурсанд одамга бутун олам қувноқ кўринади.

* * *

Ақл билан тузатиш мумкин бўлмаган телбалик йўқ ва тентаклик билан айнитиш мумкин бўлмаган ақл ҳам йўқ.

* * *

Барча ўғрилар ичида энг ёмони аҳмоқ; у бир пайтнинг ўзида ҳам вақтимизни, ҳам кайфиятимизни ўғирлайди.

* * *

Оқил одам йўл қўйган беъманигарчилик, ҳарқалай унча-мунча бўлмайди.

* * *

Аҳмоқлар ҳам, оқиллар ҳам беэиёндирлар; фақат чала аҳмоқлар билан чала оқиллар ёмон.

* * *

Ўзини ақлли кўрсатишга уринган аҳмоқдан ҳам кўра хатарлироқ кимса йўқ.

* * *

Ўртамиёна одамлар учун даҳолар ҳам мангу яшамайди-ку, дейишнинг ўзи катта тасалли.

* * *

Одамлар ўзлари нимага ноқобил бўлсалар, ўшани ёмонлашга одатланганлар.

* * *

Қаердаки тентаклик андоза бўлса, телбалик ақл, деб қабул қилинади.

* * *

Кимки ўзга тилларни билмас экан, ўз тили ҳақида ҳам ҳеч нима билмайди.

* * *

Ишонч билан гапир, ана шунда сўз ҳам, тингловчиларни маҳлиё этиш ҳам ўз-ўзидан кела қолади.

* * *

Янглиш йўлдаги одам ўзида куч ва ҳақиқат этишмаганлиги сабабли унинг ўрнини қизиққонликка беради.

* * *

Мухолифнинг билан баҳслаша туриб, ўз ожизлигининг ни англай бошладингми, баҳсни тўхтат, – акс ҳолда, қанча кўп гапирганинг сайин баттар бемаъни аҳволга тушаверасан.

* * *

Энг яхши санъат асарларини вақти-вақти билан такрор синчиклаб кўриб турмоқ зарур; уларда кўз илғамас теранлик яширинган бўлади.

* * *

Дид ўртамиёна эмас, энг мукаммал материал негизда ривожланади.

* * *

Ўртамиёна китобларни керагидан ортиқ ўқиб, беҳуда вақт сарфлайдилар. Аслида ҳайратланган нарсангнигина ўқишинг лозим.

* * *

Ҳаётга инон, ахир у ҳар қандай китобдан ҳам яхшироқ таълим беради-ку.

* * *

Табиат инсонни зулмат билан ўраган ва уни мангу ёруғликка интилишга мажбур этади.

* * *

Меҳнатсиз чинакам буюклик бўлиши мумкин эмас.

* * *

Пишиб етилган ва замон тақозо этган фикрлар бири-биридан мустасно тарзда бирийўла юзларча мияларда туғилиши ҳам мумкин.

* * *

Бирор-бир фан олға силжиши ва унинг ривожии яна-да мукаммал бўлиши учун, фаразлар ҳам худди тажриба ва кузатишлардан олинган натижалар сингари зарурдир.

* * *

Фаразлар гўё бино олдиға тикланган, уй битгач, олиб ташланадиган ҳавозалардир; улар қурувчи учун зарур, бироқ уларни бино, деб ўйламаслиги керак.

* * *

Ўзгалар топган нафосатни сен ўзинг учун топсанг, уни билиб қадриға етсанг – ахир, бу ҳам яратишдан кам эмас-ку.

* * *

Фақат тажрибағина бизни ҳаёт неъматларини қадрлашға ўргатади.

* * *

Ҳақиқатдан кўра хатони топиш осон. Хато кўри-ниб туради, уни дарров пайқайсан, ҳақиқат эса пинҳон яширинган бўлади ва уни ҳар ким ҳам топавермайди.

* * *

Буюк одамдан биз аввало ҳақиқатға муҳаббатни талаб қиламиз.

* * *

Кимки мақбул ҳақиқатларға қарши бош кўтарса, уларни алангалатади; учқунлар эса ҳар ёнға тарқаб, нур таратади.

* * *

Янги ҳақиқат ҳаммадан кўра кўпроқ эски хатолардан заҳмат чекади.

* * *

Ҳақиқатни бетўхтов такрорлаб туриш керак, чунки атрофимизда ҳамиша хатолар такрорланиб туради.

* * *

Кўплар ҳақиқат билан фақат шу боисдан олишадиларки, мабодо улар ҳақиқатни тан олсалар, ўша заҳотиёқ изсиз йўқолиб кетадилар.

* * *

Бошқалар тан олган ҳақиқатни тан олиш билан ўз қиёфасини йўқотишдан чўчийдиганлар ҳаммадан баттарроқ янглишадилар.

* * *

Уйқудан уйғонилганидек, хато ҳам ҳақиқатга шу қадар тааллуқлидир. Хатодан уйғонилгач, одам ҳақиқатга янгича иштиёқ билан қарайди.

* * *

Кимки фикрни иш билан, ишни фикр билан текшириб туриш қоидасига амал қилса, у янглишмайди, янглишган тақдирда ҳам тезда тўғри йўлга тушиб олади.

* * *

Инсон учун билим орттиришнинг ўзи кифоя эмас, олинган билимни тараққиёт йўлида сарфлашни ҳам биламоқ лозим.

* * *

Билимнинг ўзи кифоя эмас, уни қўллай билиш керак. Истакнинг ўзи етмайди, уни рўёбга чиқармоқ лозим.

* * *

Жазолай олмайдиган судья пировард натижада жиноятчининг шеригига айланади.

* * *

Давлатингдан айрилсанг – кўп нарса йўқотасан, номусингдан айрилсанг – кўп нарса йўқотасан, мардлингдан айрилсанг – ҳамма нарсангни йўқотасан.

* * *

Ким ўзини катта олмаса, у ўзи ўйлагандан кўра дурустроқ одамдир.

* * *

Ўз номукаммаллигингни англашинг камолотга етаклайди.

* * *

Ўз нафсини тия билган ҳалол одам олғир, учарларнинг бутун найранглари кўпинча яққол кўриб туради.

* * *

Ақл ва виждонни ўз ҳуқуқларидан маҳрум этиб бўлмайди. Ёлғонлаш мумкиндир-у, аммо уларни алдаш қийин.

* * *

Кимки дунёда ўз дўстлари борлигини билмас экан, дунё ҳам уни билиши шарт эмас.

* * *

Чинакам фаол дўстлик ўзаро бир-бирини суяшдир. Дўстим менинг ниятларимни қўллайди, мен эса уни қувватлайман, шу тарзда, гарчанд фикрларимиз турлича бўлса-да, биз биргалашиб олға борамиз.

* * *

Дўстликка садоқат ва уни авайлашнинг энг яхши йўли биз нима иш билан машғуллигимизни бир-биримизга айтиб туришимиздир. Одамлар ўз фаолиятлари туфайли бир-бирлари билан янада аҳилроқ бўлиб кетадилар.

* * *

Дўстлар ҳаётда бирга одим ташлашса, дўстим меннинг ниятларимни қўлласа, мен эса униқини маъқулласам, фаол, мазмундор ва чинакам дўстлик шудир.

* * *

Покиза ёшликка хос илк муҳаббат ҳамиша олижанобликка интилади. Табиат гўё бир жинс иккинчисидан яхшилик ва гўзалликни туйғу орқали қабул қилиб олишини истаётгандек.

* * *

Ҳаяжон тўлқини, ҳасрат, табассум,
Ширин хаёллару, жон олар маъсум,
Нозик иболару сенгадир исён –
Муҳаббат соҳиби бахтиёр инсон.

* * *

Ошиқлар висолига ҳамиша вақт етмайди.

* * *

Эркак киши танлаган қайлиққа қараб туриб, у одамнинг кимлиги, ўз қадр-қимматини биладими-йўқми, осонгина билса бўлади.

* * *

Ота дунёдан кўз юмганда, болаларига ота ўрнини боса оладиган аёл чинакам онадир.

* * *

Характер ҳар кимнинг ўз олдига қўйган мақсадларига эришиш учун ғайрат билан интилишдан иборат.

* * *

Характер катта ёхуд кичик ишда ўз қобилиятинг етишини ҳис қилган нарсангнингизга изчиллик билан амалга оширишингиздан иборатдир.

* * *

Инсоннинг ҳаёти – мана унинг характери.

* * *

Аждодлар ҳурматини чин қалбдан бажо келтирувчи киши бахтлидир.

* * *

Талант сукунат қўйнида етилади, характер ҳаёт бўронларида тобланади.

* * *

Жиддий, теран, ҳақиқий ирода, энг аввало, мақсадга эришишга бўлган ишонч тасавури билан уйғунликда ифодаланади.

* * *

Инсоннинг имкони борича вазиятни кўпроқ баҳолаб, иложи борича вазиятга ўзини камроқ баҳолатиши, сўзсиз, унинг энг буюк хизмати бўлиб қолавереди.

* * *

Ҳар қандай ташқи одоб ўзининг ички пойдеворига эга.

* * *

Ўзингни ўз қобилиятингдан устун қўйишинг ҳам, ўзингни камситишинг ҳам ярамайди.

* * *

Биз ўзимизда боодоблик туйғусини ривожлантирмоғимиз керак, акс ҳолда, кишилар ҳурматини қозониб бўлгач, уни тезда бой бериб қўйишимиз ҳам мумкин. Бу сабоқ кишига ниҳоятда қимматга тушади ва афсуски, ўз авлодини ҳам бу оғир қарздан қутултира олмайди.

* * *

Кўрнамаклик – ожизлик аломатидир. Буюк зотлар ҳеч вақт кўрнамак бўлмайдилар.

* * *

Биздан нимадир яхшилик кўрган одамимизни учратсак, дарҳол унинг миннатдорчилик билдиришини эслаб қоламиз. Ваҳоланки, ўзимиз миннатдорчилик билдиришимиз керак бўлган кишиларни кўрганимизда эса бу нарса хаёлимизга ҳам келмайди.

* * *

Яхши маслаҳатни қабул қилмоқ – шахсий имкониятларни янада оширмоқ, деган сўз.

* * *

Ҳар қандай киши ҳам ўзи тушунадиган нарсага қулоқ солади.

* * *

Инсоният агар бу қадар сархуш бўлмаганда эди, ақл бовар қилмас ютуқларни қўлга киритишга қурби етган бўларди.

* * *

Мен туни билан бош оғриғини келтириб чиқарувчи майхўрликка берилиб, кундузи ихраб ётадиган кишиларга ўхшашни сира-сира истамасдим.

* * *

Қўрқоқ хавф ўтганидан кейингина дўқ-пўписа қилади.

* * *

Камчилиги, айниқса, руҳий камчилиги бор кишилар доимо ўзлари ҳақида юқори фикрда бўладилар. Гўё сахий табиат кимни бошида ақлдан қисган бўлса,

ўша камчиликни тўлдириш учун манманликни қўшимча чора сифатида юборгандек.

* * *

Киши янглишган пайтда ҳар қандай одам буни сезади; аммо алдаётганда эса ҳамма ҳам сезавермайди.

* * *

Юрганимда тафаккурим тиниқлашиб, фикрни ифода этишнинг янада яхшироқ усуларини топаман.

* * *

Агар одам ўз танаси ёки руҳий ҳолатини тадқиқ этишга киришса, албатта, ўзини касал деб топади.

* * *

Ёшлиқдаги камчиликларни қаригунча сақлаб қолиш керак эмас, чунки қариликнинг ўз қусурлари бўлади.

* * *

Кексая олиш санъатидан кўра, уни енга олиш санъати буюкроқ.

* * *

Қариганда ёшлиқдагига нисбатан кўпроқ ишлаш керак.

* * *

Ўлимдан қўрқиш ҳам, қўрқмаслик ҳам мумкин, у – муқаррар нарса.

* * *

Наҳот муҳаббат билан ақл ўртасида бирон-бир умумийлик бўлса!

* * *

Барча нарсага қизиқишини йўқотган одам хотирасидан ҳам айрилади.

* * *

Биз келажакка умид билан боқамиз, чунки ундаги ҳаракатланиб турадиган тасодифларни сокин истакларимиз билан ўз фойдамизга буриб юборишни жуда хоҳлаймиз.

* * *

Бизга катта давраларда бўлиш осон эмас, бироқ кўп кишиларни бир-бирлари билан таништирган тасодиф бизга ҳам ўз дўстларимизни олиб келса ажабмас, деган туйғудан дилимиз таскин топади.

* * *

Одамнинг ўртамиёна, камтарона яшагиси келади, то қарздор ё диндорга айланмагунича шундай яшайди ҳам.

* * *

Эътироф этиш – моҳият, бун қандай бўлса, шундайлигича қабул қилиш эса таълимдир.

* * *

Агар бошқаларни кўпроқ нотўғри тушунаётганини англаганида, одамлар орасида ҳеч ким кўп гапирмаган бўлар эди.

* * *

Бировларнинг гапларини қайта такрор айтаётганимизда ўзгартириб юборамиз, чунки уларни ўзимиз тушунмаган бўламиз.

* * *

Кимки агар бошқалар олдида ёлғиз ўзи тингловчиларга хушомад қилмасдан узоқ гапираверадиган бўлса, йиғилганларни безор қилади.

* * *

Ҳар бир айтилган сўз тескари маъно уйғотади.

* * *

Зиддият ва хушомад бор жойда суҳбат қовушмайди.

* * *

Бир-бирига ўзаро самимий ҳурмат-эҳтиром ила муносабатда бўладиган аҳли мажлис энг ёқимли жамоат ҳисобланади.

* * *

Маъно касб этадиган ахлоқий қарама-қаршилик беозор бўлса-да, кулги уйғотади.

* * *

Ҳассос одам кўпинча куладиган нарса бўлмаса ҳам кулаверади. Шу тариқа ўзининг ботиний роҳатбахш туйғуларини намоён қилади.

* * *

Ақлли одам деярли барча нарсаларни кулгили, деб ҳисоблайди, фаросатли киши эса йўқ.

* * *

Ёши бир жойга бориб қолган одамнинг ёш хотинлар кетидан чопиб юриши уят. «Ахир бу – ёшаришнинг бирдан-бир, ягона воситаси-ку», дермиш у бунга жавобан, «буни ким ҳам хоҳламайди, дейсиз».

* * *

Нуқсон, камчиликларимизни юзимизга айтишса, тан оламиз, жазоланишга ҳам тайёرمىз, ҳатто уларни деб, анча-мунча азобга ҳам чидаймиз; аммо улардан қутулишга келганда, сабр-қаноат қила олмаймиз.

* * *

Муайян қусурлар айрим шахс учун хос бўлиши мумкин, балки. Бироқ агар эски дўстларимиз маълум фазилатларини йўқотиб қўйишса, унда биз, албатта, ранжиган бўлар эдик.

* * *

Агар кимнингдир ўз иш услубига зид равишда бирор хатти-ҳаракат қилаётганини кўрсак: «у энди та-мом бўлди», деймиз.

* * *

Камчилик, иллатларимиздан қай бирларини сақлаб қолдирганимиз маъқул? Менимча, бировга қаттиқ га-пиргандан кўра, унга хушомад қилганимиз маъқул-роқ.

* * *

Ишқибозлик – қусур ёки фазилатнинг юқори дара-жадаги кўринишидир.

* * *

Бизнинг майл-жавасларимизни Қақнус қушга ўхшатиш мумкин. Бири ёниб битса, шу заҳоти кул ичидан яна янгиси чиқиб келаверади.

* * *

Қаттиқ ишқибозликлар бедаво хасталикларни эсла-тади. Уларни тузатаман, деганинг сайин хавф-хатар баттар кучайиб бораверади.

* * *

Иштиёқ имон-эътиқод билан юксалиб, мўътадил-лашиб боради. Акс ҳолда, ўзимиз суйган нарсаларга ишониб, индамай тургандан кўра, эҳтимол, ўрта кўча-ни танлаган маъқулроқ бўлармиди.

* * *

Дунёда ҳар бир киши ўзининг муносиб баҳосини топади; бироқ у ўзини бирон нимага бағишлаши ҳам керак. Одатда халақит берадиган номақбул одамлар эътиборсиз, ҳақир кишилардан кўра тезроқ тил топи-шиб кетадилар.

* * *

Жамият бўйнига барча нарсани юклаш мумкин, фақат оқибати ёмон бўлмаса бас.

* * *

Ҳузуримизга келган одамлардан кетишлари биланок ҳар турли камчиликлар ахтариб, улар ҳақида у қадар ёқимли бўлмаган фикр-мулоҳаза билдиришни, албатта, табиий деб ҳисоблайман; чунки ҳар биримиз ўз андозамиздан келиб чиқиб, баҳо бериш ҳуқуқига эгамиз. Фақат ўзини ақлли, деб ҳисоблайдиган ҳамда калтабин одамларгина бундай ҳолларда ўзларига ортиқча баҳо бериб юборишдан тийинлолмай қоладилар.

* * *

Биз яхши ахлоқ ва ҳуқимиз воситасида куч, зўрлик ва ҳаттоки зўравонлик билан ҳам эришиб бўлмайдиган нарсаларни қўлга киритишимиз мумкин.

* * *

Аёллар билан муомала – яхши ахлоқ унсуридир.

* * *

Инсоннинг характери, ўзига хос хусусиятлари қандай қилиб унинг турмуш тарзи билан сақланиб қолиши мумкин?

* * *

Ўзига хослик, аввало, турмуш тарзида акс этиши керак. Машҳур бўлишни ҳар бир одам хоҳлайди, бироқ бу ноқулай, номатлуб йўсинда бўлмаслиги лозим.

* * *

Билимли аскар жамиятда бўлганидек, ҳаётда ҳам муваффақиятларга эришиши мумкин.

* * *

Ношуд ҳарбийлар ирода билан иш кўриш ўрнига кўпинча кўнгилчанликка йўл қўядилар, мушкул аҳволда ҳам улардан шундай кўргиликни кутиш мумкин.

* * *

Баъзан шунақанги бўшашган, қовушмаган оддий фуқарога дуч келасанки, жонинг ҳиқилдоғингга келади. Бамисоли йўнилмаган таёқ, ундан қандай қилиб назокат кутиш мумкин.

* * *

Чуқур ҳурмат-эҳтиром кўрсатилган жойда лақмалик қилиш ҳамиша кулгили, қизиқ, ғалати ҳолатларга олиб келишини билганида, ҳеч ким хушомад гапларни айтмасдан олдин бошидан шляпасини ечмаган бўлар эди.

* * *

Хушмуомалаликнинг ҳеч қандай ташқи белгиси йўқки, у теран ахлоқий асосга эга бўлмаган бўлсин. Мана шу асос ва аломат айна бир вақтда етказиб берилса, ҳақиқий тарбия шу.

* * *

Қалбан хушмуомалалик ҳам бор; у муҳаббатга яқин бўлиб, ундан ташқи хулқнинг энг мақбул муомаласи келиб чиқади.

* * *

Ихтиёрий боғлиқлик энг гўзал ҳолатдир, уни муҳаббатсиз қандай тасаввур қилиш мумкин?!

* * *

Кимки ўзини эркин эмас-у, озод деб ҳисобласа, у энди қул эмас.

* * *

Кимки лаҳзага ўзини боғлиқ, деб ҳисобласа, ўзини озод деб санаши мумкин. Боғлиқман дейишга журъат этсагина, ўзини озод ҳис этиши мумкин.

* * *

Бирор кишининг устунлигини тан олиб, унга нисбатан меҳр-муҳаббатли муносабатдан бошқа нажот йўли йўқ.

* * *

Камердинер (шахсий уй хизматкори)дан қаҳрамон чиқмайди, дейишади. Бунинг боиси шуки, зўрни зўр тан олади. Камердинернинг баҳосини, эҳтимол, ўзининг тенги берса, ажаб эмас.

* * *

Буюк инсонлар тарихда ҳамиша бирор нуқсонлари билан ном қолдирган бўлишади.

* * *

Одатда одамларни аслидагидан кўра хатарлироқ, деб ҳисоблашади.

* * *

Дунёдан безор бўлсанг, нажот санъатдадир, агар дунё билан боғланмоқчи бўлсанг, яна санъат жонингга оро киради.

* * *

Юксак бахт-саодатга эришган лаҳзада ҳам, бошимизга оғир мусибат тушган дамда ҳам санъаткор кўмагига муҳтожлик сезамиз.

* * *

Санъат қийин ва эзгу ишлар билан шуғулланади.

* * *

Қийин нарсаларга енгил ёндашилаётганини кўриш бизни иложи йўқ нарсаларни ҳам ҳал этишга ундайди.

* * *

Манзилга яқинлашганинг сайин, қийинчиликлар янада ортиб боради.

* * *

Экиш-тикиш ҳосилни йиғиб олишчалик оғир эмас.

* * *

Табиий соддалик воқелик билан чамбарчас боғланган. Воқеликни биз ахлоқий муносабатсиз бир тарзда умумийлик, деб атаймиз.

* * *

Санъат, ўз-ўзидан олижанобликдир; шунинг учун санъаткорни ҳеч қандай тубанлик қўрқита олмайди. Санъат инсоннинг фазилатларини оширади, уни яхши хислатли қилиб тарбиялайди, шу тариқа биз буюк санъаткорларнинг ўз улғуворлик ҳуқуқларидан жасорат билан фойдаланаётганини кўрамиз.

* * *

Ҳар бир санъаткорда довураклик қуртаги мужассам бўлади, бусиз истеъдодни тасаввур қилиб ҳам бўлмайди, бу нарса, айниқса, уни чеклаб қўймоқчи ёки бир томонлама мақсадлар учун ёллаб, ундан фойдаланмоқчи бўлишганда, янада фаоллашиб, яққолроқ намоён бўлади.

* * *

Иш агар бемаъниликкача етиб бормаса, чидаса бўлади.

* * *

Муайян китоблар, улардан бирон нима ўрганиш учун эмас, балки муаллиф ўзи бирон нарсани билгани-йўқми, шуни билиб олиш учунгина ёзилгандек та-ассурот қолдиради.

* * *

Одамлар сузмани, ундан қаймоқ чиқадими-йўқми, деб аямай савалашади.

* * *

Ўзни чала ҳақиқатлар билан алдайдиган миядан кўра, узил-кесил адашган мия ўрнига қўйиб кўрган маъқулроқ.

* * *

Немис (олмон)ларнинг санъатга нисбатан ишончсизликка мойиллиги қўл учида, хўжакўрсин ишларнинг мавжудлигидан келиб чиққан; чунки кимки ўзи шундай иш қилсагина ҳақиқатнинг юзага чиқишига йўл қўймайди, акс ҳолда ўзининг асли ким эканлиги аён бўлиб қоларди.

* * *

Фавқулодда қобилиятли бир инсоннинг ўзи билан ўзи бўлиб, майда ташвишлар билан ўралашиб, вақтини беҳуда совуриб, ҳеч бир муваффақиятга эриша олмаганини кўриб туриб, афсусланасан, киши. Бунга аянчли мисол тариқасида Бюргерни келтириш мумкин.

* * *

Ижодкор ўз ўқувчиларидан кутадиган энг катта эҳтиром унинг улар учун нима ярата олишида эмас, балки ҳар бир қадамида ўзининг ҳамда бошқаларнинг илмини тўғри ва фойдали, деб билишидадир.

* * *

Немис фикр эркинлигига эга, шунданми у ўзида дид ҳамда руҳий озодлик етишмаслигини сезмайди.

* * *

Дунё ўзи жумбоқларга тўлиб-тошиб ётибди, бас шундай экан, энг оддий ҳодисаларни ҳам баъзан жумбоққа айлантириб юбориш жоизмикин?

* * *

Энг ингичка соч толасининг ҳам сояси бор.

* * *

Ҳаётимда нотўғри тенденциялар билан ишлаш шунга олиб келдики, пировард натижада тўғри тушунишни ўргандим.

* * *

Сахийлик ҳар бир кишида, айниқса, агар у тавозе билан амалга оширилса, хайрихоҳлик уйғотади.

* * *

Момақалдироқ бўлишидан олдин энг охирида осмонга чанг-тўзон кўтарилади, кейин уни узоқ вақт босишга тўғри келади.

* * *

Одамлар бир-бирини осонгина, яхши ният ва истакнинг ўзи билангина билиб ололмайдилар, бунга яна ёмон ният ҳам келиб қўшиладики, у ҳаммаёқни расво қилади.

* * *

Одамлар бир-бирларини, агар кимдир ўзини бошқа биров билан тенглаштиришга ҳаракат қилавермаганида эди, яхшироқ билиб олишлари мумкин бўларди.

* * *

Таниқли кишилар бу борада бошқаларга қараган-да янада омадсизроқ; одамлар ўзларини уларга қиёс-ламаса-да, уларни алоҳида эътибор билан кузата бошлайдилар.

* * *

Дунё шундайки, гап бировни яхши билишда эмас, балки айнан шу лаҳзада олдимизда турган одамдан ақллироқ бўлишимизда қолган. Барча ярмаркалар ва бозорчилар бунга гувоҳ.

* * *

Сув бўлгани билан бақа ҳамма жойда ҳам бўлавермайди, аммо бақа бор ерда сув албатта бўлади.

* * *

Олиш ва бериш, топиш ва йўқотиш хусусида юксак маънодаги метаморфозани Данте аллақачон ажойиб тарзда тасвирлаб берган.

* * *

Ҳар биримизнинг табиатимизда нимадир борки, агар уни очик айтадиган бўлсак, атрофдагиларга ёқмаган бўларди.

* * *

Инсон табиати шундайки, у баъзида кайф қилишни истаб қолади; тамаки чекиш, ароқ ичиш, гиёҳвандлик сабаблари шундан.

* * *

Арбоб учун энг муҳими, аввало, унинг ўзи одил бўлиши лозим; бунинг ижросини эса бошқаларга қўйиб берсин.

* * *

Кўпчилик қўлига болға олиб, деворга айлантириб
мих қоқаётган пайтида ҳар гал айнан мўлжаллаган
жойга урдим, деб ўйлайди.

* * *

Французча сўзлар ёзилган лотинча сўзлардан эмас,
балки талаффуз қилинган сўзлардан ҳосил бўлган.

* * *

Тасодифий воқеликни биз умумийлик, деб атай-
миз, унда биз на табиат қонунини ва на оний эркин-
ликни пайқай оламиз.

* * *

Баданнинг майда-майда бўлакчаларга бўлинганли-
ги ва ундаги нуқтали чизиқлар ҳайвонга ўхшашлик-
дан дарак беради.

* * *

Ҳикоялар ёзиш бошдан ўтган кечинмаларни бошқа
бировларга ошириб, ундан қутулишнинг бир йўлидир.

* * *

Бирор кимса кимдандир маъноли ва сермазмун
ҳикоялар тинглагани билан дарров сермахсул бўлиб
кетавермайди; бунда унинг ёдига бутунлай ўзига та-
ниш бўлган воқеалар тушади, холос.

* * *

Ожиз одамлар хайрихоҳликдан мустақиллик рам-
зи сифатида фойдаланишади.

* * *

Карикатурада юмористик руҳ етишмаса, бундан
ёмони бўлмайди.

* * *

Кишининг агар бирон нимага имони комил бўлса, уни бошқаришга ўзида ҳамиша куч топа олади.

* * *

Агарда оний ҳукм етишмаса, хотира ғойиб бўлади.

* * *

Ўз устидан ўзи ҳукм чиқара олади, деб ҳеч қай бир миллат устидан ҳукм чиқариб бўлмайди. Бундайин улкан устунликка жуда кеч эришилади.

* * *

Сўзларимга эътироз билдириш ўрнига улар менинг ақлим бўйича ҳаракат қилишлари лозим эди.

* * *

Табиат азоб-қийноқлар хусусида сукут сақлайди; унинг бамаъни саволга жавоби: Ҳа! Ҳа! Йўқ! Йўқ! Қолган бошқа барчаси эса ёмонликдандир.

* * *

Одамларни ҳақиқатнинг оддийлиги ранжитади; улар ундан ўз манфаатлари йўлида фойдаланишлари учун ҳали яна озмунча тер тўкишларига тўғри келишини ўйлаб қўришлари лозим.

* * *

Мактабга ягона бир инсон сифатида қараш мумкин, у юз йил ўзи билан ўзи гаплашади ва баъзан моҳиятан бемаъни туюлса-да, ҳеч бир нарса мутлақо кўнглига урмайди.

* * *

Сохта таълимотни рад этиб бўлмайди, чунки у ёлғон нарсага ҳақиқат, деб ишонади. Бироқ бунинг нотўғри эканлигини такрор-такрор айтиш мумкин ва керак.

* * *

Барча доно рақибларнинг хатти-ҳаракатларини кўмир титишга ўхшатиш мумкин, шу сабаб одатда ўт олмайдиган нарса уёқ-буёққа ишқаланиб, ахийри аланга олади.

* * *

Агар инсон табиатан олижаноб бўлмаганида, у ер юзидаги энг улуғ мавжудот бўла олмас эди.

* * *

Аллақачонлар топилган нарса яна аста кўмиб қўйилаяпти; Тючо кометаларнинг доимий жисмлар эканлигини исботлаш учун қанча қуйиб-пишди, Сенека эса бу борада аллақачон шуҳрат қозонган эди!

* * *

Антиподлар ҳақида бир-бирларини обориб, обкелиб, қанчалар тортишишмади, дейсиз!

* * *

Айрим даҳоларнинг баъзи бир тентакликлари ҳам борки, уларга қўл силташ лозим бўлади.

* * *

Қор – алдамчи озодалиқдир.

* * *

Кимки ғоядан чўчиса, тушунчадан ҳам маҳрум бўлади.

* * *

Ўзимиз ҳамиша ўқиб-ўрганиб келган устозларимизни одил, деб ҳисоблаймиз. Афсуски, уларнинг ҳеч қайсиси ушбу унвонга сазовор эмас.

* * *

Барча лирик нарсалар яхлит олганда жуда бамаъни, алоҳида ҳолда эса бир оз бемаъни бўлиши мумкин.

* * *

Сизларнинг ҳолатингиз денгизни эслатади, уни қандай номлар билан атамайлик, пировардида барибир шўр сув бўлиб қолаверади.

* * *

Роман субъектив эпопея бўлиб, унда муаллиф дунё ҳақида ўз услуби бўйича фикр юритишга ижозат сўрайди. Аввало гап шундаки, у ўз йўсинига эгамикин, қолгани эса бир гап бўлар.

* * *

Ҳамроҳинг қувноқ бўлса, йўлда зерикмайсан.

* * *

Қуёш нурида ахлат ҳам ялтираб кўринади.

* * *

Тегирмончи бор буғдойни ўзим тортаяпман, деб ўйлайди.

* * *

Кимки ўз умри интиҳосини ибтидоси билан боғлай олса, у энг бахтиёр инсондир.

* * *

Инсон табиятан ўжар ва зиддиятли; уни фойдага ялиниб ҳам кўндириб бўлмайди, зиёнга эса ўламан обло тоқати йўқ.

* * *

Эҳтиёткорлик осон, эҳтиётсизлик қийин.

* * *

Саҳродаги ҳиндулар балиқ емасликка қасам ичган.

* * *

Илм-фанда кекса кишилар биладиган кўҳна ҳақиқатларни излаб топиб, уларни янада такомиллаштириш ниҳоятда мақтовга сазовор иш саналади.

* * *

Бир нарса аниқ ва ҳайратланарлики, ҳақиқат билан хатонинг манбаи бир; шунданми, кўпинча хатога ҳеч бир зиён етмагани ҳолда ҳақиқат кўп озор чекади.

* * *

Ҳар бир киши ўзига хос хусусиятларга эга ва улардан қутула олмайди; шуниси борки, кўпчилик ана шу ўзига хос, кўпинча беозор хусусиятлари сабаб ҳалок бўлади.

* * *

Санъат ва илм-фанда ҳам, кундалик ҳаётда бўлганидек, энг муҳими объектларни табиатига кўра тўғри талқин қилиб, тадқиқ эта олишдир.

* * *

Мен дунёнинг фонийлигидан оҳ-воҳ чекиб, арзимас ҳою ҳавасларга бериладиган кишиларга ачинаман. Бизнинг вазифамиз – ана шу фонийликни боқийликка айлантириш-ку, ахир; бунинг учун эса иккисининг ҳам қадрига етиш лозим.

* * *

Ҳозирги замонда ҳеч ким жим турмаслиги ёки ён бермаслиги лозим; гапириб, ҳаракат қилиб туриш керак, мақсад ғолиб бўлиш эмас, ўз ўрнини сақлаш; бунда кўпчилик бўладими, озчилик бўладими, мутлақо фарқи йўқ.

* * *

Дин-иймон уйдаги махфий маблағ, давлат ёрдам ва омонат кассалари одамларга қора кунда мадад бергани каби, диндор ҳам ундан ўз фоизини ўзи ҳеч кимга билдирмасдан олаверади.

* * *

Ҳаёт қанчалар оддий кўринса ҳам, одатдаги ва кундалик турмуш ташвишлари нечоғли осон ҳал этилаётгандек туюлса-да, барибир у кундан-кунга муайян юксак талаблар қўйишда ва уларнинг бажарилиши учун воситаларни қидириб топишда давом этавереди.

* * *

Ҳақиқий обскурантизм (жаҳолатпарастлик) чин, аниқ-равшан ва фойдали нарсаларнинг тарқалишига тўсқинлик қилиш эмас, балки ёлғон, сохта, қалбакиликни жорий этишдир.

* * *

Хатони пайқаш ҳақиқатни топишдан кўра хийла осонроқ, у (хато) юзага чиқади, уни дарҳол кўриш мумкин; ҳақиқат эса анча чуқур, унга етиб бориш ҳар кимнинг иши эмас.

* * *

Барчамиз ўтмиш билан яшаймиз, умримиз ҳам ўтмиш билан ўз поёнига етади.

* * *

Ахлоқий-эмпирик дунё, асосан, ёмон ният ва ҳасаддан иборат.

* * *

Ирим-сирим ҳаёт поэзияси, шунинг учун ирим-сиримларга ишониш шоир учун зиён қилмайди.

* * *

Ишчан одамларга кўпчиликнинг иши тушади, аммо бундай кишилар ҳамиша дардисар бўлади.

* * *

Мемуарлар юқоридан қуйига ёки қуйидан юқорига: ҳамиша бир-бирларига дуч келишлари керак.

* * *

Агар одамлар ўз бурчларини сидқидилдан бажаришларини ва қонунларга оғишмай амал қилишларини истасангиз, уларга яхши ҳақ тўлаш лозим бўлади.

* * *

Бирор жой романтикаси, деганда ўтмиш шакл-шамойили остидаги улфворликнинг сокин туйғусини ёки бошқача қилиб айтганда ёлғизлик, йўқлик (ҳозир бўлмаслик), узлатни тушуниш мумкин.

* * *

Ўзгал нарсалар табиат сирли қонуниятларининг намойиши, бусиз улар абадий сирлигича қолиб кетиши мумкин эди.

* * *

Самимий бўлишга ваъда бера оламан, бирор партига мансуб бўлмасликка эса, йўқ.

* * *

Ношукурлик ҳамиша ожизликнинг бир кўринишидир. Ишчан одамларнинг ношукур бўлишганини сира ҳам кўрмаганман.

* * *

Эзгулик ва одилликни амалга оширишга хизмат қиладиган пок ўртамиёна ҳаракат жуда кам учрайди; биз одатда сусткашликка мойил ўта расмийчилик ёки шошқалоқ, пала-партиш кўполикка дуч келамиз.

* * *

Латифалар ва ҳикматлар тўплами агар жаҳонгашта одам латифалар билан хушхулқ давраларга файз кирита олса, ҳикматларни ҳам ўз ўрнида эслатиб қўйса, унинг учун буюк хазинадир.

* * *

Санъаткорга қарата: «Табиатдан уқиб, ўрган!» дейишади. Бироқ оддийликдан улуғворликни, бемаъниликдан гўзалликни ажрата билиш осон иш эмас.

* * *

Ҳамдардлик йўқ жойда хотира ҳам йўқолади.

* * *

Дунё бамисоли дарз кетган жом: у гулдираса-да, жангламайди.

* * *

Ёш дилетант (юзаки ишқибоз)ларнинг хиралик ва бетакаллуфлигига хайрихоҳлик билан чидаш керак; пировардида улар санъатнинг чинакам шайдоларига айланадилар.

* * *

Ақлли, мулоҳазали, зеҳни ўткир инсонларни қомусий луғатга қиёслаш мумкин.

* * *

Ўз-ўзимга ва ташқи дунёга бўлган муносабатимни биламанми, мана шуни ҳақиқат, деб атайман. Шу тариқа ҳар бир киши ўз ҳақиқатига эга бўлиши мумкин – бундан бошқача бўлиши мумкин эмас.

* * *

Кимгаки табиат ўз сирларини очиқ-ойдин оча бошласа, у ўзида унинг энг муносиб тушунтириб берувчиси – санъат учун иштиёқ сезади.

* * *

Вақт – ўзи бир унсур.

* * *

Инсон ўзининг нечоғли антропоморфик эканлигини ҳеч қачон англай олмайди.

* * *

Ақл-идрок учун ҳеч нарса бера олмайдиган фарқ – фарқ эмас.

* * *

Агар барча қонунларни ўрганишга тўғри келганида эди, уларни бузиш учун вақт етмай қолган бўларди.

* * *

Ҳар қандай киши учун, айниқса, бирга яшагинг келмаётган одамлар учун яшаб бўлмайди.

* * *

Сир-синоатлар ҳали мўъжиза эмас.

* * *

Унча ишониб бўлмайдиган, даргумон истеъдодларга қизиқ устида енгилтаклик билан ёрдам берганим ёшлик йилларимдаги сира қутулолмаган хатоим эди.

* * *

Иккаламиз уришиб-суришиб юрмайлик-да, сен билан рўй-рост гаплашиб олмоқчиман; бундай бўлмайди-да. Сен ўзинг нотўғри иш қиляпсан, икки стул ўртасига ўтирмоқчисан, бу билан ҳам мухлисларингнинг кўнглини қолдирияпсан, ҳам дўстларингдан айриляпсан. Бунинг оқибати нима бўлади!

* * *

Оз бўладими, кўп бўладими, барибир инсон азоб-хузурни ҳам, оғир-енгилни ҳам ўз бошидан кечиришига тўғри келади.

* * *

Либераллик (хурфикрлик)ни излаш керак бўлса, уни маслаклардан қидириш лозим. Улар жонли характер ҳисобланади.

* * *

Бироқ либерал маслаклар кам учрайди, чунки маслак бевосита шахснинг ўзидан, унинг энг яқин алоқамуносабатлари ва эҳтиёжларидан келиб чиқади.

* * *

Энди ортиқ ҳеч нарса ёзмаймиз; кун сайин нимани эшитсак, шуни андоза қилиб бораверамиз!

* * *

Бу бизнинг кўзларимиз, бизнинг тасаввурларимиз; табиат эса, нимани хоҳлайди, ёлғиз ўзи билади.

* * *

Ажойиб кишиларнинг айрим соҳаларда эришаётган ютуқларини тушуниб етгунимга қадар, умумий нарсалар билан ўралашиб юраверибман.

* * *

Одамлар тўхтаб қолган соатга «юрадимии-йўқми», деб қараб қўйишади, шунга ўхшаб, гўзал қизнинг чеҳрасига ҳам «сева оладими-йўқми», дегандек синчиклаб разм солишади.

* * *

Дилетантлик жиддий қабул қилиниб, илм-фан механик тарзда олиб борилгудек бўлса, майдакашликдан ўзга нарса бўлмаган бўлар эди.

* * *

Олимлар бирон нимани рад қилаётганларида кўпинча тиллари аччиқ бўлиб кетади; хато қилаётган киши уларга ашаддий душман бўлиб кўринади.

* * *

Гўзаллик ҳеч қачон ўз устидан ўзи хулоса чиқаролмайди.

* * *

Асл мақсадига кўра, яшаш – иложи йўқ нарсага гўё имкони бордек муносабатда бўлиш, демакдир. Характер ҳақида гапирадиган бўлсак, унда ҳам аҳволот шундай: иккаласи учрашишади, уёғи маълум, воқеалар юзага келади, бундан таажжубга тушган дунё эса асрлар оша ўзига келолмайди.

* * *

Адабиётнинг шу қадар номукаммаллигига қарамасдан, биз яна тағин минг марталаб қайтариқларга дуч келамиз, бу эса Инсон ақл-тафаккури ва тақдир-қисматининг нечоғли чекланганини кўрсатади.

* * *

Тарихчи юқори турадими ёки шоирми, деган саволнинг қўйилиши мутлақо ножоиз; улар, мисол учун, югурувчи билан боксчи сингари бир-бирлари билан рақобатлашмайдилар. Ҳар ким ўз тожига ўзи эришади.

* * *

Кимки болалар билан кўп бирга бўлса, яхши билади, уларга бўладиган ҳар қандай ташқи таъсир акс таъсирсиз қолмайди.

* * *

Болалардаги ажойиб табиатнинг акс таъсири ҳам ғоят мароқли, унга фаол аралашиш лозим.

* * *

Кундалик турмушда айрим тутуриқсизликлар ҳам бўладики, уларга нисбатан дунё тарихидан фақат буюк кишилар ҳаётини қарама-қарши қўйиш лозим бўлур эди.

* * *

Фақат шуни биламизки, кам биламиз; билим гумонни орттиради (билим кўпайган сайин гумон ҳам ортиб боради).

* * *

Одамлар бор, ўз тенгини топиб, севиб қолишади, яна шундайлар ҳам борки, мутлақо ўзларининг аксига кўнгил қўйиб, уларга берилиб кетадилар.

* * *

Кишилар ўз мойилликларида ҳаётий нарсаларга риоя қилишади. Ёшлар эса ёшлардан ўрганади, шаклланади, ўсади.

* * *

Биз дунёни хоҳлаганимизча ўрганишимиз мумкин, у эса ҳамиша кун ва тундан иборат бўлиб туравереди.

* * *

Хатолар ишда доимо учраб туради, шунинг учун ҳақиқатни сўзда ҳормай-толмай такрорлайвериш керак.

* * *

Римда римликлардан бошқа ҳайкаллардан иборат бўлган халқ ҳам яшаганидек, мавжуд моддий дунёдан ташқари ҳаёлий олам ҳам борки, унда кўпчилик яшайди, шунданми, у кўп марта қудратлироқдир.

* * *

Одамлар гўё Қизил денгизга ўхшайди; қозик уларни ушлаб қололмайди, улар бирин-кетин бирга оқиб бораверади.

* * *

Тарихчининг бурчи, ҳақиқатни ёлғондан, аниқликни ноаниқликдан, даргумонликни номақбулликдан фарқлай олишдир.

* * *

Йилномани, кимга ҳозирги замон аҳамиятли бўлса, ўша ёзади.

* * *

Фикрлар такрорланаверади, эътиқодлар авлоддан-авлодга ўтаверади; фақат ҳолатларгина қайтмас бўлиб ўтиб кетади.

* * *

«Барча халқлар орасида греклар ҳаёт ҳақида энг гўзал даражада орзу қилганлар».

* * *

Таржимонларни серғайрат, тиниб-тинчимас совчиларга ўхшатгинг келади, улар бизга ярим пинҳон гўзалликнинг мақтовини келтириб, уни юксак даражада ёқимли қилиб кўрсатадилар; улар аслиятга зўр, кучли иштиёқ уйғотадилар.

* * *

Узоқ ўтмишни елкамиздан ошириб юборишимиз мумкин, бироқ келажак авлодларни эмас. Ота ўз ўғлининг истеъдодига ҳавас қила олмайди.

* * *

Бизнинг бутун ҳийла-найрангимиз шундаки, яшаш учун ҳаётимиздан воз кечамиз.

* * *

Бизларнинг хулқ, феъл-атвор, муомала, юриш-туришимиз, буларнинг барчаси – чарчаб-ҳоришдир; чарчамайдиган одамга маза!

* * *

«Умид – омадсизларнинг иккинчи қалбидир».

* * *

Бизнинг табиатимизга хато эмас, ҳақиқат зиддир, бунинг сабаби жуда оддий: ҳақиқат биздан чекланганимизни тан олишимиз лозимлигини талаб қилади, хато эса бизга у ёки бу тарзда чекланмаганимизни кўрсатиб, хушомад қилади.

* * *

Маҳорат кўпинча худбинликка тааллуқли бўлади.

* * *

Девиз (шиор)лар биз эга бўлмаган ва интилаётган нарсаларга ишора қилади. Шунданми, улар ҳамиша кўз олдимизда туради.

* * *

Хатоларимиздан қутулишни истасак, бу биз учун анча қимматга тушади, шундан кейингина бахт-омад ҳақида сўз бўлиши мумкин.

* * *

«Яна шундай сохта санъаткорлар ҳам борки, бири дилетант (юзаки ишқибоз), иккинчиси спекулянт (чайқовчи); униси санъатдан завқ олса, буниси ўз фойдасини кўзлайди».

* * *

Хато ҳақиқатга нисбатан уйқу бедорликка қандай қарши бўлса, шундай муносабатда бўлади. Шунинг билан, хато қилган инсон гўё ўзини янгилангандек

ҳис этиб, яна ҳақиқатга мурожаат қилишга эҳтиёж сезади.

* * *

Ўзи учун ўзи ҳаракат қилмаган ҳар қандай инсон изтироб чекади. Бошқалар учун ҳам ҳаракат қиламиз, бундан мақсад – завқ олиш.

* * *

Биз аслида ўзимиз баҳо бера олмайдиган китоблардан ўқиб-ўрганамиз. Биз баҳолай оладиган китоб муаллифи эса биздан ўрганишига тўғри келган бўлар эди.

* * *

Оддийликни камчилик деб, ҳисобламаслик керак; чунки бундай хусусият бир умр шундайлигича сақлаиб қолади.

* * *

Биз ўзимиздаги зиддиятлардан қочиб қутула олмаймиз; билъакс, буни текислашга ҳаракат қилишимиз керак. Агар бунга жавобан бизга эътироз билдиришса, майли, бу уларнинг иши, буниси билан ишимиз йўқ.

* * *

Қайси бир ҳукуматни энг яхши деб, аташ мумкин? Қай бири ўзимизни ўзимиз бошқаришга ўргатаётган бўлса, ўшани.

* * *

Энг яхши жамият ҳақида шундай гап бор: уларнинг суҳбатидан кўп нарса билиб оласан, ҳаттоки уларнинг сукути ҳам билим орттиришимизга хизмат қилади.

* * *

Мистика (тасаввуф) қалб схоластикаси, ҳис-туйғу диалектикасидир.

* * *

Кексаларни болаларни асрагандек авайланглар.

* * *

Илмдаги ҳаётим шундай бўлганки, гўё тонгги ғира-ширада ўрнидан туриб, қуёш чиқишини сабрсизлик билан кутган ва уни кўриши билан кўзи қамашган одам ҳолатини бошдан кечирганман.

* * *

Гоя ягона ва абадий; уни кўпликда қўллашимиз ҳам бефойда. Ниманики аниқлай ва нима ҳақида гапира олсак ҳам, буларнинг барчаси – гоянинг намойишидир, холос; тушунчалар деймиз, сабаби, гоянинг ўзи тушунчадир.

* * *

Эстетикада: гўзаллик гояси, деган гап тўғри келмайди; бу билан ягона деб ўйлаш мумкин бўлган гўзаллик яккалаб қўйилади. Гўзаллик ҳақида тушунчага эга бўлиш ва бу тушунчани ифодалаш орқали кимгадир етказиш мумкин бўлади.

* * *

Гоянинг гўзалликники каби намойиши ҳам худди улуғворлик, донолик, қувноқлик ва кулгилилиқнинг намойиши сингари саёз, ўткинчидир. Бу ҳақда гапириш қийинлигининг боиси ҳам шу.

* * *

Даҳодан талаб қилинадиган биринчи ва охирги нарса, бу – ҳақиқатга муҳаббатдир.

* * *

Кимки ўзига ва бошқаларга нисбатан тўғри ва ҳалол бўлса, шундай бўлиб қолса, унда энг буюк истеъдодларнинг энг гўзал фазилати мужассамдир.

* * *

Тарихга қайтадиган бўлсак, биз унинг ҳамма ерида ўзимиз чиқишиб кета оладиган ва албатта зиддиятларга ҳам дуч келишимиз мумкин бўлган шахсларни учратамиз.

* * *

Бироқ барибир айти пайтда баравар юз бераётган воқеалар энг муҳим нарсаси бўлиб қолаверади, чунки биз унда, у эса бизда энг соф ҳолда акс этади.

* * *

Ўз бошидан кечирган воқеаларни ҳар бир киши, айтиқса, ёши бир жойга етган одам ниҳоятда қадрлайди; уларни ҳеч ким тартиб ололмаслигини ишонч ва ёқимли бир туйғу билан ҳис этади.

* * *

Энг гўзал метампсихоз (жон, руҳнинг кўчиши) ўзимизни бошқалар қиёфасида қайтадан намоён бўлишимизни кўришдир.

* * *

Ўз ҳаётимизга қайта назар ташлайдиган бўлсак, унда энг аввало, бой берилган имкониятлар, амалга ошмаган орзу-мақсадлардан иборат узук-юлуқ манзара кўз олдимизда намоён бўлади ва қилинган ишлар, эришилган муваффақиятларимизни тасаввур кучи билан босиб кетади.

* * *

Илм-фан тараққиётини бениҳоя орқага тортадиган нарсаси шуки, кўпинча ўрганишга, тадқиқ қилишга аризимайдиган муаммолар билан машғул бўламиз.

* * *

Юксак эмпиризмнинг табиатга бўлган муносабати инсон ақл-тафаккури амалий ҳаётга қандай муносабатда бўлса, шундай кечади.

* * *

Санъат – ҳақиқий воситачидир. Санъат ҳақида гапириш ана шу воситачига кўмаклашиш истаги, шунинг учун ҳам бизга кўп ажойиб нарсалар насиб этган.

* * *

Илм-фанда ҳам аслида ҳеч нимани билиб бўлмайди, гап масалани қандай ечишда қолган.

* * *

Бизга илм-фан энг аввало, табиат ато этган ҳайратланишни бир қадар мўътадиллаштиришимизда; ана ундан сўнг эса тобора ортиб бораётган ҳаёт талабларига жавобан зарарли одатлардан тийилиб, фойдали ишларни амалга оширишимизда янги кўникмалар уйғотиб, ёрдамга келади.

* * *

Фанлар академияларини, кўпинча, ҳаётга чуқурроқ кириб бормаётганликда айблашади; бироқ бу уларнинг айби эмас, балки гап умуман олганда билим ва тажрибаларни қай тариқа талқин этишда қолган.

* * *

Инсон ёлғиз ўзи яшай олмайди, шунинг учун бирор партияга киради, гарчи у ерда ҳам осойишталик тополмаса-да, ҳарҳолда ўзини тинч ва хавфсиз ҳисоблайди.

* * *

Бирор қараш билан боғлиқ тез хулоса чиқариш ва уларнинг икковини ҳам бир хил кучга эга, деб ҳисоблаш ярамайди, афсуски, бундай ҳолат баъзан бўлса-да, учраб туради.

* * *

Хатоларнинг абадийлаштирилишига даврий қомусий асарлар, айниқса, кўпроқ ҳисса қўшмоқда. Улар-

да илм-фан тадқиқ қилинмайди, балки нимани билишса, нимага ишонишса, нима хаёлга келса, шуни ёзиб ташлайверишади; шунинг учун бундай асарларнинг орадан эллик йил ўтгач, бутунлай ғалати туюлишига ажабланмаса ҳам бўлади.

* * *

Биз ўз ҳолатимизни гоҳ раҳмонга, гоҳ шайтонга йўямиз ва бошқа пайтларда бўлганидек, яна хатога йўл қўя бошлаймиз, ахир, бутун жумбоқ ўзимизда-ку, чунки биз икки дунё зурёдларимиз. Ранг хусусида ҳам худди шундай фикрни айтиш мумкин; уни дам нур ёруғидан, дам коинотдан излашади, бироқ унинг макони асли қаердалигини ҳали ҳеч ким тополганича йўқ.

* * *

Дастлабки ибтидоий феноменларни бевосита сезиб, пайқаган пайтларимизда бизни ўзига хос ваҳима босади: ожиз эканлигимизни ҳис қила бошлаймиз; шунда эмпиризмнинг мангу ўйинидан ўзимизга келамизда, яна шодланаверамиз.

* * *

Оҳанрабо, таъбир жоиз бўлса, ибтидоий феномендир; уни бирйўла қолган барча нарсаларнинг рамзи ҳам дейиш мумкин. Ортиқча изоҳга эса ҳожат йўқ.

* * *

Барча тирик мавжудотлар ўз атрофида муҳит яратади.

* * *

Табиатни тушуниш ва ундан бевосита фойдаланиш камгина одамларнинг қўлидан келади; билиш билан қўллаш ўртасида улар ўзига хос тўқима ихтиро қилиб, уни авайлаб тайёрлайдилар ва айни пайтда ундан қандай фойдаланиш кераклигини унутиб қўядилар.

* * *

Табиат измида шу қадар кенг эркинлик мавжудки, унга на илмимиз, на билимимиз билан бас кела оламиз.

* * *

Давр, замон йўл қўядиган хатолар билан келишиш қийин кечади: уларга қарши чиқсанг, ёлғизланиб қоласан; қўшилаёй десанг, унда на шараф бор, на қувонч.

* * *

Ақл билан боғлиқ барча нарсалар аллақачон ўйлаб топилган, энди эса яна бир бор ўйлаб кўриш қолган, холос.

* * *

Инсон ўзини-ўзи қандай билиб олиши мумкин? Ўзига ўзи разм сололмайди, ҳаракат орқали бўлса, бошқа гап. Ўз бурчингни бажаришга ҳаракат қилиб кўр, кўлингдан нима келади, биласан-қўясан.

* * *

Бурчинг нима ўзи? У шу куннинг талаби.

* * *

Маънавий дунёни улкан боқий индивид, деб қараш жоиз, у муттасил заруриятлар ҳосил қилади ва шу тариқа ҳаттоки кутилмаган воқеа, ҳодиса, тасодифларга ҳам ўз ҳукмини ўтказди.

* * *

Чинакам санъатда ҳеч қандай тайёрлов мактаби бўлмайди, тайёргарлик бўлиши мумкин; энг яхшиси, шогирднинг уста дўкониди бирга ишлашидир. Бўёқ-қирғич шогирдлардан ҳатто ажойиб мусаввирлар етишиб чиққан.

* * *

Яна кўр-кўрона тақлид ҳам бор, бунга кўпинча ўз ишининг устаси бўлган таниқли санъаткорларнинг ўзлари тасодифан туртки бериб қўядилар.

* * *

Ошнанг кимлигини айт, кимлигингни айтаман; нима иш билан шуғулланаётганингни билсам, сендан ким чиқишини ҳам айтиб бераман.

* * *

Ҳар бир киши ўз фикр юритиш тарзига эга бўлиши керак; чунки ўз ҳаёт йўлида ҳамиша унга ёрдам берадиган ҳақиқат ёки ҳақиқатнинг бирон-бир кўринишига дуч келади. Шунда эътиборсиз бўлмасдан, ўз ўзини назорат қила олиши керак; қуруқ ялонғоч инстинкт (туғма ҳис-туйғу) билан иш битмайди.

* * *

Инсон яратган асарларда битилган ният-мақсадлар, табиатники сингари кўпинча эътиборга лойиқ бўлади.

* * *

Одамлар кўп ҳолларда воситани мақсад деб билиб, ўзлари ва бошқалар хусусида хатога йўл қўядилар, бунинг оқибатида эса қуруқ фаолиятдан бошқа ҳеч нимага эришиб бўлмайди ёки ёқимсиз, хунук воқеалар ҳам юзага келиши мумкин.

* * *

Бутун, чала-ярим ва чорак хатоларни тартибга келтириб, кўриб чиқиш ва тегишли аниқликлар киритиб, тузатиш бутунлай оғир ва сермашаққат ишдир.

* * *

Умумий тушунчалар ҳамда кучли кибр-ҳаво даҳшатли мусибатларни содир этиш учун ҳамиша йўлда.

* * *

«Флейта (найсимон мусиқа асбоби)ни пуфлаб чалиб бўлмайди, уни чалиш учун бармоқларни ҳам қимирлатишингизга тўғри келади».

* * *

Ботаниклар Incompletae деб атайдиган ўсимликлар туркуми бор; шу ўсимликларга ўхшаб, бут бўлмаган, норасо одамлар ҳам бор, дейиш мумкин. Улар шундайки, истак ва интилишлари хатти-ҳаракат ҳамда фаолиятлари билан мутаносиб эмас.

* * *

Ўз кучларини биладиган ва улардан меъёрида ҳамда ақл-идрок билан фойдалана оладиган мулоҳазали кишиларгина дунё ишларида муваффақиятларга эришадилар.

* * *

Катта хато шуки, одамлар баъзан ўзларига керагидан ортиқ баҳо бериб юборади, баъзида эса ўзларининг қадр-қимматини пастга уришдан ҳам тойишмайди.

* * *

Поэзия кўпинча ҳолатлар ибтидосида таъсир кўрсатади, гўёки улар ҳали бутунлай хом, ярим маданийлашган ёки маданий ўзгаришда, ўзга маданият сезилиб туради, демак, шунда янгилик яққол ўз таъсирини кўрсатади.

* * *

Мусиқа яхши маънода янгиликка кам эҳтиёж сезади, у қанчалик эскирган сари, одамлар унга қанчалик кўниккан сайин, таъсири шунчалик ортиб бораверади.

* * *

Санъатнинг обрўси, қадр-қиймати балки мусиқада энг юксак бўлиб кўринар, чунки унда моддий ҳисоб-китоб қилинадиган нарсанинг ўзи йўқ. У шакл ва мазмуннинг ўзгинаси бўлиб, ўзи ифода этган барча нарсани юксалтиради ва унга файз бахш этади.

* * *

Мусиқа диний ёки дунёвий бўлади. Диний мусиқа ўз қадр-қийматига муносиб тарзда ҳаётга ўз таъсирини ўтказди, бу таъсир барча замонлар ва даврлар оша ўзгармас бўлиб қолаверади. Дунёвий мусиқа эса бутунлай шўх бўлиши лозим.

* * *

Ҳақиқатга бўлган муҳаббат ҳамма жойда эзгуликни топа олиш ва уни қадрлай билишда намоён бўлади.

* * *

Тарихий инсонийлик туйғуси, дегани шундай бир маърифий туйғуки, у айна пайтдаги иззат-ҳурмат ҳамда хизматларга баҳо бераётганда ўтмишни ҳам инobatга олади.

* * *

Биз тарихдан олган энг яхши нарсa – у уйғотган завқ-шавқдир.

* * *

Ўзига хослик ўзига хос хусусиятни келтириб чиқаради.

* * *

Одамлар орасида ҳеч нима ёзмай туриб ҳам бирон муҳим гап айтишни хоҳловчилар жуда кўп, буни ўйлаб кўриш керак, шунда ниҳоятда фаройиб нарсалар юзга келади.

* * *

Теран ва жиддий фикрловчи кишилар кўпинча то-мошабин (кўпчилик)ни ёқтиришмайди.

* * *

Борди-ю, бошқа бировларнинг фикрини тингла-шим лозим бўлса, у фикр ижобий бўлиши керак; му-аммолар ўзимда етарли.

* * *

Микроскоп ва телескоплар аслида соф инсон ақли-ни хиралаштиради.

* * *

Мен кўп нарсага сукут сақлайман; чунки одамлар-нинг бошини айлантиришни хоҳламайман, мабодо улар жаҳлим чиққанини кўриб, хурсанд бўлишса, бун-га ҳам индамай қўя қоламан.

* * *

Ўз устимиздан ўзимиз ҳукмронлик қилишимизга йўл қўймай, руҳимизнигина халос қилган барча нар-салар ҳалоқатлидир.

* * *

«Шоир буни қаердан олибди?» деган савол ҳам фа-қат «нима»га бориб тақалади; «қандай» ҳақида эса ҳеч ким ҳеч нима билолмайди.

* * *

Тасаввур кучи фақат санъат орқали, айниқса, по-эзия орқали бошқарилади. Дидсиз тасаввур кучидан кўрқинчлироқ нарса йўқ.

* * *

Адабиёт фрагментлар фрагментидир; бўлиб ўтган ва айтилган жамики нарсалардан энг озгинасигина ёзиб қолдирилган, ёзилган нарсаларнинг эса энг кам-гинасигина сақланиб қолган.

* * *

Халқ қўшиқларининг асл қадр-қиммати шундаки, улардаги оҳанглар бевосита табиатнинг ўзидан олинган. Буни тушуниб етганда эди, саводли шоир ҳам ушбу имкониятдан фойдалана олган бўларди.

* * *

Бироқ бу борада барибир ўқиган кишиларга қараганда оддий одамларнинг фикрни қисқа ва лўнда ифодалашга моҳир эканликларини тан олишади.

* * *

Ўз бошидан кечириб кўрмагунича ҳеч ким тарих ҳақида сўз очолмайди. Бутун миллатлар хусусида ҳам худди шундай фикрни билдириш мумкин. Олмонлар ўз адабиётига эга бўлган даврдан бошлабгина, адабиёт ҳақида гапира оладилар.

* * *

Бошқаларнинг хайрихоҳлигига сазовор бўла олган одамгина тирикдир.

* * *

Художўйлик тинчлик-хотиржамлик орқали юксак маданиятга эришиш йўлида мақсад эмас, воситадир.

* * *

Шунинг учун ҳам художўйликни мурод ва мақсад қилиб олганларнинг кўпинча мунофиқ эканликлари билиниб қолади.

* * *

«Қариганда ёшлиқдагига қараганда кўпроқ иш қилиш керак.»

* * *

Бажарилган бурчга нисбатан инсон ҳамиша ўзини қарздордек ҳис қилади, чунки уни ҳеч қачон мукамал адо этиб бўлмайди.

* * *

Камчиликларни ишқсиз одамгина кўради; шу боис уларни тан олиш учун ҳам ишқсиз бўлиш керак, бироқ меъёридан ортиқ даражада эмас.

* * *

Камчиликларимизни тўғрилаб, хатоларимизни тuzатсак – энг юксак бахт шу.

* * *

Ўқий олсанг, тушунишинг лозим; ёза олсанг, бирон нима билишинг керак; ишона олсанг, тушуниб етишинг лозим бўлади; агар кўнглинг суст кетса, ҳисобкитобни ҳам ўйлашинг лозим; агар талаб қилсанг, эриша олмайсан ва агарда тажрибали бўлсанг, фойдалана билишинг лозим бўлади.

* * *

Ҳеч кимни ўзимизга фойдаси тегадиган одамчалик тан олмаймиз. Ҳокимни тан оламиз, чунки мулкимиз унинг қўл остида. Ботинан ва зоҳиран қалтис ҳолатларда ундан ҳамиша паноҳ кутамиз.

* * *

Анҳор тегирмончи билан дўст тутинган, унга фойдаси тегади ва у тегирмон чархпалаги узра астойдил пастга интилади, ахир, водий бўйлаб бекор оқиб ётгандан унга нима фойда?

* * *

Кимки тажриба билан қаноатланиб, шунга биноан иш юритса, унинг иши маъқул. Шу маънода тетапоя бўлиб ўсиб келаётган болани ҳам доно деса бўлади.

* * *

Агарки назария бизни ҳодисаларнинг ўзаро боғлиқлигига ишонтирмас экан, у ўз-ўзидан ҳеч нарсага арзимайди.

* * *

Барча мавҳум нарсалар одамзод онгига амалиёт орқали яқинлашади ва шу тариқа инсон ақли мавҳумотни ҳаракат ҳамда кузатиш орқали англаб олади.

* * *

Кимки кўп нарса сўраб, чалкашликларни ёқтиргудек бўлса, боши мудом хатолардан чиқмай қолади.

* * *

Мушоҳадада ҳам худди ҳаракатдаги каби тушунарли нарсани тушуниб бўлмайдиган нарсалардан фарқлаш мумкин; бусиз ҳаётда худди илмдаги сингари кўп ишларни амалга ошириш мумкин бўлмай қолар эди.

* * *

Иккита беозор ҳокимият бор: ҳуқуқ ва хушхулқлик.

* * *

Илм-фан тарихи улкан бир фуга*, унда халқлар овози бот-бот янграйверади.

* * *

Табиий фанларда, агар метафизика кўмаклашмаса, баъзи бир муаммолар ҳақида муносиб тарзда гапириб бўлмайди; бу мактаб ўқувчиларига хос қуруқ донолик эмас: физикадан олдин нимаики бўлган, ҳозир ва бундан кейин ҳам бор бўладиган бўлса, унинг борлиги ва бўлиши муқаррардир.

* * *

Обрў-эътибор қачонлардир бўлган, тилга олинган ёки эътироф этилган бўлса, бунинг аҳамияти катта,

* Фуга – (мусиқада) бир мавзуни бир неча ижрочи томонидан ҳар хил овоз билан кетма-кет такрорлаш (тарж.)

албатта; бироқ майдакаш одамгина ҳамма жойда обрў-эътибор талаб қилади.

* * *

Эски пойдеворни иззат қилиш яхши, бироқ қаердадир ва қачонлардир янгитдан яратиш ҳуқуқини ҳам эсдан чиқармаслик лозим.

* * *

Қандайдир йўл билан амалга оширса бўладиган алоҳида ҳар қандай нарса тушунарли. Шу тариқа тушуниб бўлмайдиган нарса ҳам фойдали бўлиши мумкин.

* * *

Шундай майдакашлар ҳам борки, улар айна пайтда муттаҳамдирлар. Улар энг ёмон одамлар ҳисобланади.

* * *

Осмоннинг ҳамма жойда мовийранг эканлигини билиш учун дунё бўйлаб саёҳат қилиш шарт эмас.

* * *

Умумийлик ва алоҳидалик бир-бирига мос; алоҳида нарсалар турлича шарт-шароитлар остида намоён бўладиган умумийликдир.

* * *

Барча далиллар назария эканини тушуниш энг улур иш бўлур эди. Осмоннинг мовий тусда эканлиги бизга хроматика (гуллар ҳақидаги таълимот)нинг асосий қонунини очиб беради. Феноменлар ортидан ҳеч нарса қидирманг; уларнинг ўзи таълимот.

* * *

Фанда аниқ, маълум нарсалар кўп, фақат истиснолар оқибатида хатога йўл қўйилмаса ва муаммолар назар-писанд қилинса бўлгани.

* * *

Бизнинг хатомиз шундаки, аниқ, маълум нарсалардан гумонсираб, ноаниқ нарсаларни қайд қилиб борамиз. Менинг табиатшуносликдаги тамойилим – аниқ нарсани маҳкам ушлаб, ноаниқ нарсага мудом огоҳ бўлишдан иборатдир.

* * *

Бутунлай бефойда нарсаларни ўргатадиган одамни ўз фанининг устаси дейиш мумкинми?!

* * *

Энг аҳмоқлик шуки, ҳар ким ўзича билган нарсани дарров бошқаларга ҳам етказсам, дейди.

* * *

Ҳадеб сабабни суриштиравериш, сабаб билан таъсиротни чалкаштириб юбориб, сохта назарияни тўғри деб ўйлаш йўл қўйиб бўлмайдиган катта хатодир.

* * *

Агар баъзи бировлар қачонлардир айтиб қўйганлиги важдан нотўғри гапларини ҳадеб такрорлайвермаганларида эди, улардан бутунлай бошқача одамлар чиққан бўларди.

* * *

Нотўғри нарсанинг устунлиги шундаки, у ҳадеб алжирайвериш учун мавзу бўла олади; ҳақиқат эса дарров амалда намоён бўлиши керак, акс ҳолда унинг қадри қолмайди.

* * *

Кимки ҳақиқатни тан олгиси келмаса, ўзининг аянчали хатти-ҳаракатини бир оз бўлса-да, ювиб-ёйиш учун зўр бериб, ҳар нимани тўқиб-бичишга мойил бўлади.

* * *

Олмонлар (ва нафақат улар) ҳам фанларни тушунарсиз қилиб тасвирлаш имкониятига эга.

* * *

Инглиз кашфиётдан дарҳол амалда фойдаланишга уста, токи у яна бир янги ихтиронинг юзага келишига хизмат қилсин. Тағин нимага улар ҳамма жойда биздан олдинда деб, сўраб ҳам қўямиз.

* * *

Ҳақиқат рағбатлантиради; ёлғондан ҳеч нарса чиқмайди, бошимизни айлантиради, холос.

* * *

Инсон таъсиротлар орасига тушиб қолганлиги боис, сабабларни сураб, суриштиришдан ўзини тия олмайди ва осонгина йўлдан бориб, энг яқиндаги биттасига ёпишиб олади-да, шу билан ўзини тинчлантиради; бу нарса инсониятнинг умумий тушунчасига хос бўлган ҳолатдир.

* * *

Бирон-бир иллатга қўзимиз тушиши билан бевосита унга қарши таъсир кўрсатишга киришамиз, бу дегани, бевосита симптомга қарши кураш билангина чекланиб қўяқоламиз, холос.

* * *

Ақл фақат жонли нарсалар устидан ҳукм юргизади; умумий геология билан андармон дунё эса ўликдир. Шу боис, геологиянинг мавжуд бўлиши амри маҳол; чунки бу ўринда ақлга ҳожат қолмайди.

* * *

Бир хил ёки бир-бирига ўхшаб кетадиган таъсиротлар табиий кучлар томонидан турли хил йўллар билан юзага келади.

* * *

Физикани синчиклаб қаралса, ўз асосига қурилган феноменларнинг худди тажрибалар сингари турлича қийматга эга эканликларини кўриш мумкин.

* * *

Тажриба илм-фанга аввал фойда келтирса, сўнг зарар ҳам етказди, чунки биз тажриба орқали қонун ва истисно мавжуд эканини пайқаймиз. Иккови ўртасидаги ўртамиёналик ҳеч қандай ҳақиқатга олиб келмайди.

* * *

Айтишларича, бир-бирига зид икки қарама-қарши фикр ўртасида гўёки ҳақиқат ётармиш. Ҳечам-да! Улар орасида, таъбир жоиз бўлса, муаммо, кўз илғамас жонли абадий ҳаёт ётади.

* * *

Ҳаёт сўқмоқлари сирини ҳеч ким очиб бера олмайди ва бу мумкин ҳам эмас; унда фақат ҳар бир сайёҳ туртиниб ўтадиган тошлар бор, холос.

* * *

Агар дунёнинг бутун донишмандлиги худонинг олидида ахмоқлик бўлганда эди, унда етмиш ёшга киришнинг ҳам ҳожати қолмаган бўларди.

* * *

Ҳақиқат худога ўхшайди: у бевосита кўринмайди, биз уни намоён бўлишидан пайқаб олишимиз керак.

* * *

Ҳақиқий ўқувчи маълум нарсалардан номаълум нарсаларни келтириб чиқаришни ўрганиш орқали ўз устозига яқинлашиб боради.

* * *

Бироқ маълум нарсалардан номаълум нарсаларни келтириб чиқариш одамлар учун осон эмас; чунки улар ўз ақллари табиат сингари санъат билан машғул эканини билишмайди.

* * *

Чунки худолар бизни ўз ишларига тақлид қилишга ўргатади; бироқ биз нима қилаётганимизни биламиз-у, нимага тақлид қилаётганимизни эса англай олмаймиз.

* * *

Барча нарсалар бир-бирига ўхшаш ва ўхшаш эмас; ҳам фойдали, ҳам зарарли; ҳам гапиради, ҳам сукут сақлайди; ҳам ақлли, ҳам ақлсиз. Алоҳида нарсаларга келсак, улар кўпинча бир-бирига зид бўлади.

* * *

Чунки одамлар ўзлари аввал нима ҳақида қонун чиқаришни билмасдан туриб, қонун масъулиятини зиммаларига олишган; табиатни эса барча худолар баҳамжиҳат яратган.

* * *

Одамлар чиқарган қонунлар, ҳақ ё ноҳақ бўлсин, бир-бирига тўғри келмайди; бироқ худолар яратган нарсалар, ҳақ ё ноҳақлигидан қатъи назар, барчаси ўз ўрнидадир.

* * *

Лекин мен одамларнинг муайян санъатлари сирли ёки ошкора намоён бўладиган табиат ходисаларига ўхшаш эканини кўрсатиб ўтмоқчиман.

* * *

Улардан бири – башорат қилиш санъатидир. У ошкора (яққол) нарсадан махфий нарсани, ҳозирги кун-

дан келажакни, жонсиз нарсалардан жонли нарсаларни ва бемаънилиқдан маънини айириб, айтиб беради.

* * *

Шу тариқа ўқиган одам инсон табиатини тузукроқ англай бошлайди, ўқимаган эса уни гоҳ ундай, гоҳ бундай кўради ва ҳар бир киши унга ўзича (ўз йўсини билан) тақлид қилади.

* * *

Агар эркак билан аёл учрашиб, бола пайдо бўлса, маълум нарсадан номаълум нарса юзага келади. Бунга қарши ўлароқ, боланинг руҳи ўзига аниқ нарсаларни қабул қилиб олса, унда у эркак одамга айланади ва ҳозирги кунга қараб, келажакни билиб олишни ўрганади.

* * *

Ўлмас нарса (боқийлик)ни ўладиган тирик жон билан қиёслаб бўлмайди, бироқ барибир тирик жон ақлли бўлади. Шундай қилиб десангиз, қорин қурғур қачон очқашни ва чанқашни яхши билади.

* * *

Башоратгўйлик санъати инсон табиатига ана шундай муносабатда бўлади ва иккови ҳам ақл-фаросатли кишига бирдек тушунарли; бироқ чекланган одамга гоҳ ундай, гоҳ бундай қўриниши мумкин.

* * *

Эклектик фалсафа эмас, эклектик файласуфлар бўлиши мумкин.

* * *

Кўмир чўғида тутатилган ладан (диний маросимларда тутатиладиган хушбуй смола) ҳаётимизга мусаффолик олиб киргани каби, тоат-ибодат ҳам диллардаги орзу-умидларни янгилайди.

* * *

Йиллар ўтган сайин синовлар ҳам ортиб боради.

* * *

Хушахлоқлигим тугаган жойда куч-қудратим ҳам ғойиб бўлади.

* * *

Одам ҳеч қачон алданмайди, ўз-ўзини алдайди, холос.

* * *

Барча қонунлар кексалар ва эркаклар томонидан яратилган. Ёшлар ва хотинлар истиснони хоҳлашади, кексалар – қонидани.

* * *

Ақлли эмас, ақл, фаросатли эмас, фаросат бошқаради.

* * *

Кимки бировни мақтаса, ўзини унга тенглаштиради.

* * *

Билимнинг ўзи етарли эмас, уни амалда қўллай билиш ҳам керак; истакнинг ўзи кифоя эмас, балки фаолият ҳам зарур.

* * *

Илм-фан бора-бора ҳаётдан буткул узоқлашиб, айланма йўллар билан яна унинг ҳузурига қайтади.

* * *

Чунки илм-фан аслида ҳаёт дастуриламали ҳисобланади; у ботиний ва зоҳирий тажрибаларни умумийликка, ўзаро боғлиқликка олиб боради.

* * *

Янги ҳақиқат учун эски хатодан зарарлироқ нарса йўқ.

* * *

Тошлар сукут сақловчи муаллимлардир, улар кузатувчини соқов қилиб қўяди ва энг муҳими, улардан ўрганган нарса (нгни) тилингга чиқаролмайсан.

* * *

Ниманики яхши билсам, уни ўзимча биламан, холос; айтилган сўз кам рағбатлантиради, у қўпинча зиддият уйғотади, тўхташ ва туриб қолишга мажбур қилади.

* * *

Фаранглар XVIII асрда вайрон қилган бўлсалар, Виландга фақат ҳавас қилиш мумкин.

* * *

Шоирона истеъдод қуролбардорда қандай бўлса, деҳқонга ҳам шундай ато этилган; фақат гап шундаки, ҳар ким ўз тақдирини ўзи яратади ва уни ўзига муносиб тарзда истифода қилади.

* * *

«Янги чиққан шоирлар асарларининг суви кўп (бе-маза)».

* * *

«Барча ўғрилар орасида энг ёмони аҳмоқлардир; улар ҳам вақтингни ўғирлайди, ҳам кайфиятингни бузади».

* * *

«Ярим соат вақтни кам дегандан кўра, зигирча фойдали иш қилган яхшироқ».

* * *

«Ахлоқ-одобимиз ўзимизни ҳурмат қилишга ундайди; хулқимиз эса бошқаларни қадрлашга ўргатади».

* * *

«Санъат ва илм-фан жуда кўп қўлланиладиган сўзлардир ва кўпинча уларнинг аниқ фарқига ҳам борилайди; унисининг ўрнига буниси қўлланиб кетилаверади».

* * *

У ҳеч нарсада ибрат эмас ва барча нарсада ишора қилувчи ва уйғотувчидир, холос.

* * *

«Бизнинг жамоат ишларидаги иштирокимиз кўпинча тор фикрлиликдан иборат бўлади».

* * *

«Шу куннинг қадр-қимматидан кўра қадрлироқ нарса йўқ».

* * *

«Асос, далилларингни инобатга олишмаса, сабрлироқ бўл».

* * *

Бизлар табиатшунос сифатида пантеист, шоир сифатида политеист, ахлоқан эса монотеистлармиз.

* * *

«Мен худога ишонаман!» дейиш гўзал мадҳия сифатида жаранглайди; бироқ худо қаерда ва қандай намоён бўлади, уни таниш ва тан олиш ер юзидаги олий бахтдир.

* * *

«Табиат худони яшириб туради!» Бироқ ҳар ким учун эмас!

* * *

Дин-иймон кўринмас нарсага муҳаббат, имкон-иложи йўқ нарсага бўлган ишонч-эътиқоддир.

* * *

Чироқ ёнган жойда ёғ доғи, шам ёнган жойда шам сўхтаси қолади; ёлғиз осмон ёритқичларигина соф ва беками-кўст нур сочади.

* * *

Инсон фақат Табиат ато этган туғма мавжудотгина эмас, балки орттирилган ҳосила ҳамдир.

* * *

Ўзига хос хусусиятларимизни эмас, балки фазилатларимизни тарбияламоғимиз лозим.

* * *

Икки энг зарур фазилатнинг йўқлиги дарров билинади: руҳ ва куч-қудрат.

* * *

Тарихий нуқтаи-назардан олиб қаралганда, эзгу ишларимиз ўртамиёна, камчиликларимиз эса кечиримлидир.

* * *

Севгилисининг хатоларини фазилат деб ҳисоблаган одамни севади дема.

* * *

Ўз дўстларингни алдагандан кўра уларга алданган яхшироқ.

* * *

Кўпинча шунга амин бўлиш мумкинки, агар бир неча одам ўзаро мамнун кўринса, улар хатога йўл қўяётган бўлишади.

* * *

Қўй терисини ёпинган бўрига қараганда устига қандайдир тери ташлаб олган қўй хийла хатарлироқ, чунки уни қўйдан ҳам кўра кўпроқ бошқа нарса деб ўйлашлари ҳам мумкин.

* * *

Бермоқчиман, деб ўтирма, бер! Умидни ҳеч қачон сўндира олмайсан.

* * *

Одамлар тиланчи қўлнинг қандай гўзал манзара касб этишини кўра олганларида эди, кўпроқ садақа берган бўлишарди.

* * *

Яратиш учун истеъдод керак, саховат учун – давлат.

* * *

Ерга тушиб кетган қаламни олиш керак, бўлмаса оёқости бўлади.

* * *

Тушкунликка тушган одамни кечиришади, қамбағал-қашшоққа иш беришади.

* * *

Бағрикенглик аслида ўткинчи маслак, холос; у эътирофга олиб бориши керак. Чидамоқ эса дилсиёҳлик демакдир.

* * *

Чин либераллик – эътирофдир.

* * *

Мен ўзимга алоқадор бўлган барча одамлар билан муроса қилиб кетавераман, бошқаларга эса ўзимни хафа қилдириб қўймайман, тамом-вассалом.

* * *

Бутун йил бўйи кимнингдир менинг фикримга зид бўлган гапларини тинглаб келаман, нега энди мен ҳам лоақал бир мартагина бўлса-да, ўз фикримни айта олмас эканман?

* * *

Такрор айтилган ҳақиқат ўз жозибасини йўқотади, такрорланган хато эса буткул кўнгилни айнитади.

* * *

Бемаъни, нотўғри фикр билан ҳар ким муроса қилаверади; чунки уни деярли ҳеч ким сезмайди; ҳақиқат, тўғрилиқ билан эса йўқ; чунки у истисно қилади.

* * *

Ўз дўстларининг камчиликларини кўнглига тутиб қўядиган одамлар бор; бунинг фойдаси йўқ. Мен ҳаммаша ўз рақибларимнинг хизматларига эътибор бериб келаман ва бундан фойда кўраман, холос.

* * *

Бамаъни ва бемаъни нарсалар бир хил зиддиятга учрайдилар.

* * *

Ҳақиқатни айтсанг ҳам, ёлғонни айтсанг ҳам барибир; икковигаям бирдек эътироз билдиришади.

* * *

Рақибларимиз бизнинг фикрларимизни эътиборга олмасдан, ўз фикрларини такрорлайверишади, шу тариқа бизни инкор этмоқчи бўлишади.

* * *

Эътироз билдириб, тортишадиган одамлар ҳар бир тилни ҳар ким ҳам тушунавермаслигини ўйлаб кўришсалар бўларди.

* * *

Агар бошидан ўтказмаган бўлса, уни тажрибали деб ким ҳам айта олади?

* * *

Оғзаки айтилган нарса ҳозирги замонга, шу лаҳзага бағишланган бўлиши керак; ёзилган нарса эса – олисга, келажакка.

* * *

Агар одам қаёққа кетаётганлигини билмаса, узоққа бора олмайди.

* * *

Кичкинагина туя кўплаб эшакларнинг юкини ортмоқлаб, индамай бораётибди.

* * *

Ўз обрўйинг учун замин яратишга ҳаракат қил; ҳамма жойда ҳам унинг асоси маҳоратдадир.

* * *

Кун адашиш ва хатога, давр эса ютуқ ва омадга мансуб.

* * *

Кимки келажакни олдиндан кўра олса, кун унинг измидадир.

* * *

Мен кундалик ҳаётга қойил қолмайман, чунки у ҳамиша бемаъниликдан иборат. Фақат биз ҳаракат қилиб, ундан бирон нима ундира олсаккина, натижага эришган бўламиз.

* * *

Истак ва уни амалга ошириш овора бўлишга арзимайди ёки бу ҳақда гапиришнинг ўзиёқ ёқимсиз.

* * *

Кўпчилик одамларнинг ҳаёти гийбат, кундалик гап-сўз ҳамда фитна-фасоддан иборат бўлади.

* * *

Агар маймунлар зерика бошлаганларида эди, улар аллақачон одамга айланган бўлишарди.

* * *

Ҳаёт аҳмоққа оғир, ақллига осон, баъзан ақллига оғир, аҳмоққа енгил туюлади.

* * *

Барча ишчан одамлар дунёни қўл билан, барча мутафаккирлар эса мия билан бошқаришга интилишди. Бунга ким қанчалик эришяпти, ўзларига хавола.

* * *

Агарки менинг ўзимда сабр-қаноат етишмаса, унда мен билан гаплашишга ким ҳам тоқат қила олар эди?

* * *

Одамлар ўйлашадики, бировлар ўз вақтларини сарфлаб, улар билан овора бўлишлари керак. Аввал ўзинг билан ўзинг машғул бўлиб кўр-чи, дейдиган одам йўқ.

* * *

Оғзи куйган қатикни пуфлаб ичади. Жазирамада куйган чол эса исиб кетишдан кўрқар экан.

* * *

Машқ қилаверишнинг оқибатини қаранг! Саҳнада калтак еяётган одам миқ этмайди-ю, бу ёқда томошабинларнинг бақирганини кўрсангиз.

* * *

Мабодо бирор ишим ўнгидан келавермаса, ташлаб қўяман ёки уни яхшироқ бажаришга ҳаракат қиламан.

* * *

Лайлакнинг кўнглидан нелар кечаётганини чумчуқ қаёқдан билсин?

* * *

Агар донолар адашмаганларида, аҳмоқлар умидсизликка тушган бўлишарди.

* * *

Кўпчилик билганига мағрур, билмаганига эса калондимоғ.

* * *

Тарих коинот янглиғ реал ва идеал қисмлардан иборат.

* * *

Бирваракайига тенглик ва озодлик ваъда қилаётган қонун чиқарувчилар ёхуд инқилобчилар хаёлпараст ёки фирибгардирлар.

* * *

Кўпинча ғайриихтиёрий тарзда ҳаракат қиладиган одамларга ўз асрининг органлари сифатида қараш лозим.

* * *

Инқилобдан олдин барча интилишда эди, кейин эса ҳамма талаб қилишга тушди.

* * *

Буюклик мукофот ёки жазони ўйлаб ўтирмасдан, ҳақ ё ноҳақ ҳаракат қилишдадир.

* * *

Ҳукмдорлик ва давр суриш тушунчалари бир-бирига тўғри келмайди. Давр суриш ўзига ва бошқаларга завқ-шавқ улашиш демакдир. Ҳукмдорлик деган

да эса ўзига ва бошқаларга нисбатан жиддий маънода меҳр-мурувватли бўлиш тушунилади.

* * *

Ҳукмдорликни ўрганиш осон, бошқариш эса қийин.

* * *

Кимнинг тушунчаси пок бўлса, амр қилаверсин.

* * *

Мода деганлари лаҳзалик, ўткинчи анъанадир. Барча анъаналар унга (модага) тенглашишга зарурат сезади.

* * *

Ёш ўтиб борган сайин онгли равишда муайян поғонада тура билмоқ керак.

* * *

Ёши улуғ кишига на тафаккурда, на кийинишда мода кетидан қувиш ярашмайди.

* * *

Навқиронликда кексаларнинг фазилатларини пайқай билиш, қариликда эса ёшликнинг афзалликларини асраб қолиш – иккови ҳам бахт-саодатдир.

* * *

Ота-оналар ва фарзандлар навбати билан бу дунёни тарк этишади; пировардида нима яхши-ю, нима ёмонлигини ҳеч ким билолмайди.

* * *

Агар ўлимимни эсга оладиган бўлсам, қайси ташкилот вайрон бўларкин, деб ўйлай олмайман ва бу мумкин ҳам эмас.

* * *

Ҳар бир катта айриликда васваса аломати бўлади;
уни парваришлаб, кучайтиришдан тийилиш лозим.

* * *

Ҳар бир айтилган сўз ўзининг қайтарилишини талаб қилади.

* * *

Поэзия Табиат сирларини англатади ва уларни манзара орқали очишга ҳаракат қилади;

Фалсафа ақл-идрок сирларини англатади ва уларни сўз орқали очиб беришга интилади (табiiй фалсафа, экспериментал фалсафа);

Мистика Табиат ва ақл-идрок сирларини англатади ва уларни сўз ҳамда манзара орқали очиб беришга ҳаракат қилади.

* * *

Кайфият ҳушсизлик аломати бўлиб, ҳис-туйғуга асосланган. У ҳиссиётнинг ўз-ўзи билан келишмовчилигидир.

* * *

Буюк истеъдодлар халқлар ўртасида муроса ва тинчлик-тотувлик ўрнатишда энг ажойиб воситачилардир.

* * *

Энг қўрқинчли нарса, ноқобил одамларнинг фантастларга қўшилиб кетишидир.

* * *

Қандай замон бўлди бу, кўмилганларни ҳавас қилишса-я?

* * *

Оригинал бўлмаган ҳар қандай нарса аҳамиятсиз, асл нарса эса ҳамиша ўзи билан индивидуум қусурларини олиб юради.

* * *

Дид-таъб ҳақида кўп гапиришади; дид-таъб эвфемизмдан иборат бўлиб, ҳис-туйғу жунбушга келганда кулоққа раҳм-шафқат қилишни англатади.

* * *

Томошабинларга нисбатан гўё хотинлардек муносабатда бўлиш лозим; уларга ўзлари тинглашни ёқтирган нарсани дарҳол айтиб қўймаслик керак.

* * *

Маълум бир давр ичида муайян бир даврни кўриб чиқа оладиган нуқтаи-назар мавжуд эмас.

* * *

Соғлом нарса классик, хаста нарсалар эса романтикдир.

* * *

Эртаклар бизга ақл бовар қилмайдиган воқеа-ҳодисаларни имконли ёки имконсиз шарт-шароитлар остида гўё бўлиши мумкиндек сўйлаб беради.

* * *

Роман эса бизга бўлиши мумкин бўлган воқеа-ҳодисаларни имконсиз ёки деярли имконсиз шарт-шароитлар остида гўё ҳақиқийдек тасвирлаб беради.

* * *

Инсон кўзлари учун рамзий бўлмаган ҳеч нарса театр (саҳна)га хос эмас.

* * *

Таржимада таржима қилиб бўлмайдиган даражагача етиб бориш керак; ана ўшандан кейингина ўзга миллат ва ўзга тилни англаш мумкин бўлади.

* * *

Мен роҳатланиб завқ олиш ва билиш ё билим олиш учун ўқийманми, бунинг катта фарқи бор.

* * *

Шундай китоблар борки, улардан ҳамма нарсани билиб олиш мумкин, бироқ пировардида масала моҳияти тушунарсиз бўлиб қолаверади.

* * *

Агар бирор муаллифнинг асарини луғат орқали тушунадиган бўлсак, у ҳеч нарсага ярамайди.

* * *

Ҳар гал матбаа хатосига кўзим тушса, бирор янгилик ихтиро қилинибдими, деб ўйлайман.

* * *

Кимки баҳслашмоқчи бўлса, баҳсталаб бўлмаган нарсаларни айтиб юборишдан ўзини тийиши лозим.

* * *

Биз Оламни Инсондан айрича тасаввур қилолмаймиз ва мана шу муносабат ўз муҳрини босмаган бошқа ҳеч қандай санъатни хоҳламаймиз ҳам.

* * *

Бирон нарсани табиатдан кўра унинг андозасига қараб ўрганиш шунчалар қийинки, . .

* * *

Кимдир антик дунёни ўрганиб, унинг моҳиятини тўла ўзлаштиролмаган бўлса, бунинг учун уни қойиш керакми?

* * *

Юксак талаблар адо этилмаган бўлса-да, улар бажарилган аҳамиятсиз талабларга нисбатан қадрлироқдир.

* * *

Реаллик энг юксак фойдалилик (мақсадга мувофиқлик)да ҳам гўзаллик касб этади.

* * *

Зарур иш амалга оширилса, мукаммаллик шу, гўзаллик эса зарур иш амалга оширилгани билан ба-рибир кўринмай (пинҳон) қолаверади.

* * *

Санъатни тушунмаслик, бадий дид йўқолиши санъат асарларининг вайрон бўлишига олиб келади.

* * *

Қалб ҳаммада бор, табиат (характер) айрим одамларда, санъат тушунчаси эса камдан-кам учрайди.

* * *

Барча санъатларда муайян бир даража борки, унга табиий туғма истеъдод билангина эришиш мумкин. Айни пайтда агар санъатнинг ўзи ёрдамга келмаса, ундан ўтиб (ўзиб) кетишнинг имкони йўқ.

* * *

Санъатни сердиққат, майда иш деб тасаввур қилмаслик лозим.

* * *

«Менинг чизган суратларимни ҳидлашларинг керак эмас, ранглари зарарли».Рембрандт.

* * *

Кўплаб хомаки қораламалардан яхлит (бутун) бир нарса яратиш кўпинча энг зўр (улуғ) устоз санъаткорларга ҳам ҳар доим насиб этавермайди.

* * *

Техника билан тутуриқсиз нарса ўзаро алоқага киришдими, санъат учун бундан даҳшатлироқ душман йўқ.

* * *

Гоя деб: ҳамиша намоён бўладиган ва шунинг учун ҳам бизга барча ҳодисалар қонунияти сифатида кўринадиган нарсага айтилади.

* * *

Ўсимликлар метаморфозаси айна пайтда бизнинг ҳис-туйғуларимизга зид келади.

* * *

Ихтиро қилинган нарсани меҳр-муҳаббат билан тадбиқ этилади, ўрганган нарсани эса – ишонч билан.

* * *

Ихтиро нима ўзи? У изланган нарсанинг яқунидир.

* * *

Икки туйғуни енгил жуда қийин кечади: аллақачон топилган нарсани топиб олиш ва топиш лозим бўлган нарсани тополмаслик.

* * *

Билишдан кўра ўйлаш қизиқарлироқ, хаёлга чўмиш эса ундан-да мароқли.

* * *

Ҳар куни тажрибани ёритиш ва руҳни поклашга сабаб бор.

* * *

Етарли бўлмаслик етарли бўлишликка қарши ўйланганимиздан ҳам кўра кўпроқ қаршилиқ кўрсатади.

* * *

Бор зарур нарсаларга қаноат қилмайдиган одамлар ўзларини беҳуда ўтга-чўққа урадилар.

* * *

Улар ўзларига етарлича жиддий, аммо жиддийлик билан нима қилишлари лозим эканлигини билишмайди.

* * *

Улар тушунган нарсалари ҳақида ҳам ҳеч нарса билишни исташмайди.

* * *

Илмий баҳс-мунозараларда муаммоларни кўпайтириб юбормасликка эътибор бермоқ лозим.

* * *

Барча истакларимизга эришиб бўлмайди, билишга арзигулик барча нарсаларни билиб ҳам бўлмайди.

* * *

Кимки ўзини тушуниб туриб, чекланган деб ҳисобласа, у комилликка жуда яқиндир.

* * *

Ҳайвонларни ўз органлари орқали ўргатиш мумкин; Инсон эса ўз органларига ўргатади ва уларни идрок қилади (бошқаради).

* * *

Кексалар қўлни ақлга қиёс этишади. Ақл – санъатлар санъати бўлса, қўл – барча ҳунарлар техникасидир.

* * *

Тадқиқ этиб бўладиган нарсани тадқиқ қилиб, тадқиқ этиб бўлмайдиган нарсани тинч қўйиш – мутафаккир одамнинг энг гўзал бахтидир.

* * *

Биз ҳосила ҳодисалар ичра яшаймиз ва ибтидоий масалага қай тариқа ёндошишимиз лозимлигини ҳеч ҳам билолмаймиз.

* * *

Барча нарсалар ўйлаганимиздан кўра соддароқ, тушунишга келганда эса мураккаброқдир.

* * *

Эмпиризм жонига теккан одамгина метод (услуб)-га мурожаат қилишга мажбур бўлади.

* * *

Бир гапни кўнгилга олмаслик лозим. Ҳеч ким рози бўлмаган, ҳеч ким эшитишни хоҳламаган нарсани шунчалик кўпроқ такрорламоқ керак.

* * *

Ҳақиқатга эришиш учун хатони ҳимоя қилишдан кўра янада юксакроқ орган керак бўлади.

* * *

Фикрловчи киши агар сабаб ва таъсиротни суриштираверадиган бўлса, кўп адашади; улар иккови бир бутун феноменни ташкил этади. Кимки бунга англай олса, у хулқ ва фаолият сари тўғри йўлдадир.

* * *

Қушлар (паррандалар) Табиатнинг энг кечки маҳсулотларидир.

* * *

Дарсликлар қизиқтирадиган ва ёқимли бўлиши лозим; бунинг учун улар билим ва илмнинг энг қувноқ, энг тушунарли тарафларини ёритиб бера олишлари керак.

* * *

Барча мутахассислар ўзлари учун нокерак нарсаларни рад этиш ман қилингани билан сира келиша олмайдилар.

* * *

Саводсиз (билимсиз) одамлар илмни кишилар бундан минг йиллар муқаддам жавоб бериб кетган савол (масала)ларни қўзғайверадилар.

* * *

Юзта қўнғир (от) битта бўз (от) бўлолмас.

* * *

Мен рангларни ҳатто ҳис қилиш мумкин, дейишса умуман қарши эмасман; бу билан уларнинг ўзига хос хусусиятлари яна ҳам кўпроқ ҳаракатга келган бўларди, холос.

* * *

Уларнинг таъми ҳам бор. Ҳаворанг ишқорли, сариқ-қизил ранг нордон таъмга эга. Мавжудликнинг барча намоиши моҳиятан бир-бирига қардош (яқин)дир.

* * *

Ранг юз-бетимизда ҳам акс этмайдими, ахир?

* * *

Одамлар бирон нарсани улардан яхшироқ билишимга таажжубда, мен ўйлаётган нарсани улар ҳам нотўғри деб ҳисоблаётган бўлишса, не ажаб.

* * *

Агар бизга эътироз билдирувчиларнинг овозлари босиб кетса ҳам, бундан асло қўрқмаслик керак.

* * *

Мабодо улар ахтараётган нарсаларининг қаердалигини билишганда эди, уни изламаган бўлардилар.

* * *

Дунёвий ишларда фақатгина воситалар ва уларни қўллаш муҳимдир.

* * *

Воситалар хусусида бош қотириб ўтирмасдан мақсад сари тез олға қадам ташлаш керак.

* * *

Лаҳзанинг қадрига етмаслигимизга сабаб – фикр-сизлиқдир.

* * *

Комил санъаткорлар табиатдан кўра дарс (сабоқ)-га бурчлидирлар.

* * *

Санъатнинг энг олий мақсади – Инсон шакл-шамойилини имкон даражасидан ҳам кўра шу қадар ҳиссий гўзал ва ажойиб қилиб кўрсатишдир.

* * *

Барча кристалланишлар амалга ошган калейдоскопдир.

* * *

Инсон ўз тенги билан яшай ҳам олади, яшай ҳам олмайди; чунки у ўзи билан тенглаша оладиган кимса борлигига тоқат қилолмайди.

* * *

Энг ўртамиёна роман ҳам ўртамиёна ўқувчидан яхшироқдир, ҳа, энг ёмон роман ҳам бутун бир жанрнинг ажойиблигидан бирон-бир тасаввур бера олади.

* * *

Актёрлар ўзга қалбларни забт этишади-ю, ўзлариникини раво кўришмайди; улар жозиба билан алдайдилар.

* * *

Табиатга қай тарафдан қарамайлик, унда чексизлик намоён бўлаверади.

* * *

Агар бирон нарсанинг қаердалигини билиш керак бўлса, уни албатта топиш лозим.

* * *

Сабрсизлик ўн баравар жазо бўлиб қайтади; мақсад яқинлашиш ўрнига баттар узоқлашаверади.

* * *

Метод (услуб)сиз мазмун иштиёққа, мазмунсиз метод қуруқ билимдонликка олиб боради; шаклсиз модда сермашаққат илмга, моддасиз шакл эса янглиш тахминга олиб боради.

* * *

Ёшлар – Табиат гулғунчаларидир.

* * *

Агар ёшлик хато бўладиган бўлса, ундан жуда тез қутулиш мумкин.

* * *

Ёшликдан кўп нарса кутган одам хато қилмайди. Ўшанда у қалбан ниманики ҳис этган бўлса, уларнинг ижросини ҳам ташқаридан эмас, балки ўз қалбидан излаши лозим.

* * *

Ажойиб инсон, у билан ҳатто тентаклар ҳам фахрланади.

* * *

Ташқи дунёга нисбатан билдирилган барча нотўғри нуқтаи назар, фикрлар вақт ўтиши билан эскириб, кераксиз матоҳга айланади.

* * *

Табиат таъриф-тавсиф илмида гўё боши берк кўчага кириб қолган; на олға силжийди, на ортга қайтади; миллий таълимнинг узоқ давом этиш сабаби ҳам шундан.

* * *

Улар инсондан ҳамиша фойдали ишлар талаб қилишади, шу билан бирга, кичкинагина хатони топиб олиб, баралла жар солишади. Бундайларни кўрарга кўзим йўқ.

* * *

Эндиликда шундай асарлар ҳам пайдо бўлмоқдаки, умуман олганда ёмон эмас, лекин баҳоси нол, чунки уларда ҳеч қандай мазмун йўқ, энг яхши асар (лар) намуналарининг умумий шакл-шамойилини гавдалантиради, холос.

* * *

Ахмоқ ўзини мақтайди, деган гап бор. Бўлиши мумкин. Лекин гоҳо ноўрин таъна-маломатлар ҳам учраб турадики, уларни томошабин тугул, ақалли ҳеч бир кимса сезмай қолади.

* * *

Шундай оғир хулқ-характерлар ҳам борки, улар мавжуд муҳит, вазият билан асло чиқиша олмайдилар. Натижада мудҳиш низо, жанжаллар келиб чиқади, ҳаёт эса роҳат эмас, азобга айланади.

* * *

Чин, ҳақиқий эзгуликни биз асосан clam, vi et рресagio (билдирмасдан, мажбуран ёки илтимосга биноан) амалга оширамиз.

* * *

Лаҳза хусусида бир нима дейиш қийин; агар у аҳамиятсиз бўлса, энсамиз қотади, яхшилик бўлса бошимизга кўтарамиз, акси бўлса, ерга урамиз.

* * *

Худонинг бермиш куни дилсиёҳлик олиб келадиган шароитдан воз кечган маъқул.

* * *

Эҳтиётсизлик туфайли ножўя иш қилиб қўйган пайтларимизда чора қидириб, имкон излашдан ўзга илож қолмайди.

* * *

Тутал бўлмаган ҳақиқат оз муддат амал қилади, холос. Буткул маърифат ўрнини бирданига кўзни қамаштирадиган сохта таълимот эгаллайди; дунё бундан довдирайди, асрлар эса хижолат.

* * *

Ҳақиқат Инсонга, хато эса Замонга мансуб. Шу бондан ҳам фавқулодда бир зот ҳақида шундай дейишган экан: «Le malheur des temps a cause son erreur, mais la force de son ame l'en a fait sortir avec gloire»¹⁰

* * *

Агар бамаъни, зийрак кишилар кексайган чоғларида илм-фанга бепарво қараб, аҳамият бермай қўйсалар, бу уларнинг ўзларига ва илм-фанга нисбатан ўта талабчан бўлганликларидан далолат беради.

* * *

Одамлар ўз имон-этиқодларини вақти-вақти билан эсга олиб, нималарни маъқуллайдилар-у, нималарни қоралайдилар, бот-бот такрорлаб туришлари

¹⁰ «Le malheur des temps a cause son erreur, mais la force de son ame l'en a fait sortir avec gloire.» (фр.) – «Унинг йўл қўйган хатолари ўз замонаси билан боғлиқ, улурлиги, куч-райрати, бахт ва омадсизликлар борасидаги сабот-матонати ҳамда амалга оширган саховат, эзгу ишлари унинг ёлғиз ўзигагина тегишлидир» (Улуғ Фридрих ҳақида).

лозим; бу борадаги зиддиятлар ҳам худди шуни тақозо этади.

* * *

Фаранг (француз)лар «tournure» деб атайдиган, юмшоқ қилиб айтганда, беҳаё жозиба олмонларнинг қўлидан келмаса керак; негаки, қўполлик деганда жиддий ва талабчан, назокатда эса майин ва мулоийим эканликларини тан олиш лозим, бу эса бир-бири билан боғланмайдиган, бири бошқасини истисно қиладиган тушунчалардир.

* * *

Гоҳо шундай бўладикки, бирон-бир тасвирий санъат асарига илк бор қараганимда у менга ёқмайди, чунки уни тушунмаётган бўламан; бироқ унинг меҳнат маҳсули эканлигини англаб, унга яқинлашишга ҳаракат қиламан, шунда мени зўр қувонч чулғаб олади; асарнинг янгидан-янги қирраларини кашф қиларканман, ўзимда ҳам аста туғилиб келаётган янги қобилиятларни пайқай бошлайман.

* * *

Қачонки муҳим бир нарса ўрганишимиз лозим бўлса, табиий ожизлигимиздан паноҳ топамиз ва шу тарзда бирон нима ўрганиб оламиз.

* * *

Ишонч – ғалати нарса. Одам адашиши ҳам, алданиши ҳам мумкин. Бу гапга озчилик эмас, балки кўпчилик ишонади. Хуллас, ҳақиқатнинг тагига етиш анча душвор кўринади.

* * *

Тубанликни ҳеч кимга раво кўриб бўлмайди; кимда-ким тасодифан бундай ҳаёт таъсирига тушиб қолгудек бўлса, у инсон характери, қатъият ва жасорати учун синов тоши ҳисобланади.

* * *

Кимдаки меҳр-муҳаббат туйғуси бўлмаса, у хушомадгўйликни ўрганиб олгани маъқул.

* * *

Танқиддан ҳимояланиб бўлмайди, унга қаршилиқ кўрсатиш ҳам бефойда; танама-тақдир ҳаракат қилавериш керак, шунда ҳаммаси ўз-ўзидан аста-секин изга тушиб кетади.

* * *

Барчамиз шу қадар калтабинмизки, ҳамиша ўзимизни ҳақ деб ҳисоблаймиз; шу тариқа доно кишилар ҳам нафақат адашишади, балки атайлаб хатога йўл қўяди, деган нотўғри фикр пайдо бўлади.

* * *

Одам аблаҳлашса, ундаги хайрихоҳлик ўрнини бадхоҳлик эгаллайди.

* * *

Алоҳидалик абадул-абад умумийликка тобе, умумийлик эса алоҳидалик билан тоабад бирлашишга маҳкум.

* * *

Фанегорамия (уруғ орқали кўпайиш) замирида криптогамия (спора (гулсиз ўсимликларнинг ва баъзи бирҳужайрали жониворларнинг урчиш органи) орқали урчиш) сир-синоатлари ҳали шу қадар кўтки, уларни тушунтириб бериш учун яна неча асрлар керак бўлади.

* * *

Ундош товушнинг бошқа бир ундош билан чалкашиб кетишига органнинг лаёқатсизлиги сабаб бўлса, унли товушларнинг дифтонгга айланиши хаёлий пафос туфайли содир бўлади.

* * *

I convertiti stanno freschi appresso di me.¹¹

* * *

Либерал ёзувчилар ҳозир яхши бир ўйин бошлашган, бутун жамоатчилик эса уларнинг ўринбосарларига айланган.¹²

* * *

Либерал ғоя ҳақидаги гаплар қулоғимга тушса, одамлар жарангдор қуруқ сўзлар билан қанчалик беҳуда андармон бўлишаётганини кўриб туриб, ҳайрон қоламан: ғоянинг либерал бўлиши мумкин эмас! Ўз олдига қўйилган ажойиб вазифани адо этиш учун у кучли, жиддий, ўз-ўзидан тугал, самарали бўлсин, майли. Яна бир нарса, либерал тушунча ҳам бўлмайди, чунки унинг зиммасига бутунлай бошқа вазифа юкланади.

* * *

Сабабли боғланиш қонуниятларини ўрганаётганимизда кўпинча бир-бирига ўхшаш ҳодисаларни қидириб топамиз-да, уларнинг барчасини умумий сабабиятга нисбат берган ҳолда қайд этиш билангина кифояланамиз, тамом, вассалом.

* * *

Образли иборалардан холи бир шеърият бор, у ҳам бўлса, шу иборанинг ягона ўзгинасидир.

¹¹ I convertiti stanno freschi appresso di me (ит.) – Die Konvertiten sind bei mir kaltgestellt – Бошқа динга мурожаат қилганлар билан алоқа қилишдан воз кечаман.

¹² Яъни: либерал ғоялар шу қадар кенг тарқалган эдики, уларнинг жарчилари жўн, энг оддий ибораларни қўллайдилар, содда халқ ҳам бемалол тушунаверади.

* * *

«Etiam nihil didicisti».¹³ Кекса оққўнғил имтиҳон олувчи домла ўз ўқувчиси қулоғига шундай деб шивирлаб, унга «яхши» баҳо қўйиб берган экан.

* * *

Устунлик – тушуниб бўлмайдиган ғалати ҳолат, нима қилишни, қандай йўл тутишни ҳар кимнинг ўзи билади.

* * *

«Manngaeuschlein».¹⁴ XVII асрда ёр, маъшуқа, маҳбуба ифодали тарзда шундай деб аталган.

* * *

«Liebes gewaschenes Seelchen» Ҳиддензееда¹⁵ энг севимли ибора саналади.

* * *

Ҳақиқат шундай бир улкан, мислсиз машғалаки, ёнидан ўтаётганимизда беихтиёр кўзларимиз қамашади, ҳатто бирон жойимизни куйдирмасмикин, деган ҳадик пайдо бўлади.

* * *

«Ақлли одамлар кўп жиҳатдан бир-бирларига яқин бўлади». Эшюлус.

* * *

Иш бор жойда камчилик бўлади, йўқ ерда йўқ.

¹³ «Etiam nihil didicisti» – «Du hast auch nichts gelernt» – «Сен ҳам ҳеч нарса ўрганмабсан.» Ўша ўқувчи Гётенинг дўсти Грюнер эди. Грюнер Гёте билан бўлган суҳбатларининг бирида кекса имтиҳон олувчи домланинг шу сўзларини келтиради.

¹⁴ Полякча «Magysia», «Magusche» каби қизларнинг эркалаб айтилган исмларидан олинган.

¹⁵ Ҳиддензее – Рюген яқинида жойлашган орол.

* * *

Нима, бахтли, омадли одамлар бахтсиз, омадсиз кишиларнинг, бир замонлар авом Рим халкида одат бўлганидек, улар кўз ўнгида гладиаторларга ўхшаб одоб билан ҳалок бўлишларини истайдими?

* * *

Тимондан болаларига қандай таълим бериш зарурлиги ҳақида сўрашибди. Уларга, дебди у, ўзлари ҳеч қачон тушуна олмайдиган нарсаларни ўргатинглар.¹⁶

* * *

Шундай инсонлар борки, уларга ҳамиша яхшилик ва янада кўпроқ яхшилик тилагим келади.

* * *

Акаси хумчани синдирибди, укаси эса кўзани. Нақадар бемаънилик!¹⁷

* * *

Ритм (вазн, мақом)да қандайдир сеҳр-жозиба борки, буюклик бизга мансуб эканига ишона бошлаймиз.

* * *

Ҳеч ким санъатни устозчалик рағбатлантира олмайди. Санъаткорни эса ҳомийлар, маърифатпарварлар рағбатлантиради, бу яхши, лекин бу билан ҳар доим ҳам санъат рағбатлантириляпти, деб бўлмайди.

* * *

«Равшанлик – нур ва соянинг муносиб равишда бўлинишидир». Ҳаманн.

¹⁶ Тимон (Афиналик Тимон, Перикл ва Суқротнинг замондоши): Осмон билан Ерни ўргатинг, демоқчи.

¹⁷ Гёте бу ерда ака-ука герцоглар Ҳайнрих ва Фридрих фон Лигниц тўғрисидаги эски мақолни ўзгартириб келтирган.

* * *

«Жаноб фон Швайниҳен» ажойиб тарихий-маиший асар, унда миллий турмуш шароитларининг муайян жиҳатлари ёрқин акс эттирилган. Китобдан қўп нараса олиш мумкин, уни албатта ўқиб чиқиш керак.¹⁸

* * *

Агар ёшлар, бошқалар томонидан аллақачон тан олинган ҳақиқатни эътироф этадиган бўлсак, ўзлигимиз қаёқда қолади, деб ўйлашса, энг бемаъни хатога йўл қўйган бўлур эдилар.

* * *

Назарий маънодаги абсолют ҳақида гапирмоқчи эмасман, фақат шуни айтмоқчиманки, ким агар уни ҳодиса сифатида тан олиб, ҳар доим назарда тутган бўлса, бундан жуда катта фойда қўриши аниқ.

* * *

Бўлиб ўтган воқеа, ҳодисалар ҳақида нақадар оз ёзилган, ёзилган нарсалардан эса қанчалар кам сақлаб қолинган! Адабиёт яратилганидан буён фрагментдир, унда Инсон тафаккурининг асл обидалари мужассам, улар бизга асарлар сифатида ёзиб қолдирилган ва етиб келган.

* * *

Болалар одатда тез фикрлашга мойил бўлишади, бу улар нотўғри фикрлайди, дегани эмас, албатта; зеро, тез, лекин бирёқлама тушуниш кўникмаси унутилиб, унинг ўрнини умумий тушунчалар эгаллашунга қадар муайян вақт талаб қилинади. Бунга эътибор қаратиш тарбиячининг муҳим бурчидир.

¹⁸ Ханс фон Швайниҳен (1552–1616), силезиялик қуролбардор.

* * *

Руҳий рефлексия (ўй- фикр, мулоҳаза, таҳлил)лар чоғида ботин (ич) билан зоҳир (таш) ҳамиша ёнма-ён ёки кўпроқ бир-бирига уйғун ҳолда идрок қилиниши лозим. Бу жараён катта қийинчилик туғдириши табиий, у доимо систола ва диастола¹⁹, тирик вужуднинг нафас олиши ва нафас чиқаришидан иборат; буни гапириб ўтириш жоиз бўлмаса ҳам, эсда тутган маъқул.

* * *

Bonus vir semper tiro²⁰.

* * *

Ким агар азалдан шайтону малъунлар қутқусига учиб, (бу) дунёга ёмон кўз билан қараб келган бўлса, у ҳақиқатан ҳам ярамас, расво одам экан.

* * *

Бир инглиз мунаққиди камина ҳақида ёзиб, умумий ва қисқача обзор борасидаги маҳоратим (panoramic ability)ни қайд этибди, бунинг учун унга энг самимий миннатдорчилигимни изҳор этаман.

* * *

Тобе бўлиш умуман ҳеч қандай санъат эмас; аммо авлод-аждоднинг пасайиб боровчи чизиги бўйича, ўзидан ким катта-ю, ким кичиклигини билиш учун бўлса, бошқа гап.

* * *

«Театрда кўриш (кўз) ва эшитиш (қулоқ) устидан кулиш рефлексияни ниҳоятда чеклаб қўяди».

¹⁹ Систола (гр.) – юрак мускулларининг қисқариши. Диастола (гр.) – юрак мускулларининг бўшашиши.

²⁰ Bonus vir semper tiro (лот.) – Ein guter Mann bleibt immer Rekrut (Anfaenger) – Яхши одам ҳамиша бошловчидир.

* * *

Одамларнинг қачонлардир бажарган ишларини ҳалиям уддалай оламан, деб ўйлашлари табиий; ўзлари ҳеч қачон уддасидан чиқолмайдиган ишларни ҳам бажарворамиз, деб чиранишлар ғалати туюлса-да, ҳамон учраб туради.

* * *

Барча замонларда илм-фан ривожини учун индивидлар хизмат қилган, давр эмас. Суқротни заҳар билан маҳв этган ҳам, Хуссенни ўтда ёндирган ҳам давр эди; даврлар ҳаминиша бир-бирларига ўхшаш (бўлган).

* * *

Алоҳидалик умумийликни рўё ёхуд қўланка сифатида эмас, балки тадқиқ этиб бўлмайдиган нарсанинг оний намоёниши орқали ифодалаши, бу – чин рамзий маънодаги ифодадир.

* * *

Агар жўяли маслаҳат эсингни йиғиб олишингга ёрдам бера олган бўлса, аини муддао.

* * *

«Ким агар ерда ётган тошни бир ўзи ололмаса, унинг кишилашиб бўлса ҳам тинч қўйиш керак».

* * *

Деспотизм автократия (яккаҳокимиятчилик)ни қўллаб-қувватлаб, юқоридан қўйигача бўлган бутун жавобгарликни индивид (шахс) зиммасига юклайди ва шу тариқа фаолиятнинг энг юксак даражасига эришади.

* * *

Поэзияда спинозизм руҳида нимаики яратилган бўлса, барчаси рефлексияда макиавеллизм (риёкорлик) тарзида намоён бўлади.

* * *

«Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est quam potentia non sua vi nixa»²¹.

* * *

Табиатан киришимли ва хушмуомалалигим туфайли серқирра иш фаолиятимда ўзимга шериклар топдим ва улар билан биргаликда ўзаро ҳамкорлик қилиб, баҳамжиҳат ишлаш ва яшаш бахтига эришдим.

* * *

Завқ-шавққа тўла рефлексия ҳам борки, агар унга берилиб кетилмаса, муҳим аҳамият касб этади.

* * *

Ҳақиқий тайёрлов мактаби фақат мактабнинг ўзидадир.

* * *

Библия (Таврот) абадий таъсирли муқаддас диний китобдир. Дунё мавжуд экан, ҳеч ким: мен бу китобни умуман англайман ва айрим ҳолда тушунаман, демайди. Биз эса оддийгина қилиб: китоб умуман олганда эҳтиромга, айрим ҳолда эса қўллашга муносиб, деймиз.

* * *

Бутун мистика гўёки ортингда қолаётган қандайдир предмет (нарс)га трансцендентлик (билиб бўлмайдиган) деб қараш ва ундан ажралиш, кўнгил ўзиш демакдир. Рад этилган нарс қанчалик катта ва муҳим аҳамиятга эга бўлса, мистик асарлар ҳам шунчалик бой бўлади.

²¹ «Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est quam potentia non sua vi nixa.» (лот.) – «Ҳаёт-мамот ишларида ҳеч нарс ўз кучига таянмаган ҳокимият (даваат)чалик омонат ва ўткинчи эмас.»

* * *

Шарқ мистик шеърятининг ўзига хос ижобий хусусияти шундаки, унда мурид воз кечган дунё бойлиги хоҳлаган пайтда унинг қўл остида бўлади, у мудом ўзи тарк этган, ўзи қутулмоқ истаган мўл-қўл баракот ичра роҳат-фароғатда яшайди, дея талқин этилади²².

* * *

Насроний мистиклар ҳақида гап бўлиши мумкин эмас, негаки диннинг ўзи шахс заволи сари олиб борадиган чалкаш, чигал мистериядир.

* * *

Нотўғри тушунча, хато фикрлар инсоннинг характерида бўлади, шу боис улар ҳолат билан мустаҳкам борланган; на бир далил, на ақл ва на фаросат заррача таъсир кўрсатолмайди.

* * *

Характер кўпинча камчиликни қонун деб билади. Дунё кўрган кишилар шундай дейди: «Ақл енгилмас, унинг ортида эса кўрқув яширин». Кучсиз одамлар кўпинча инқилобий кайфиятда бўлишади; ўзларига қолса, уларга ҳеч ким индамаса, ўз-ўзларини ё бошқа бировларни бошқариш қўлларида келадими-йўқми, буниям билишмайди.

* * *

Янги немис санъаткорлари ҳам худди шундай аҳволда: ўзларида йўқ санъат турини зарарли деб ҳисоблаб, йўққа чиқармоқчи бўлишади.

* * *

Ҳамма одамлар, озодликка чиқди дегунча, хатога йўл қўядилар; кучлилар ошириб юборишади, кучсизлар эса нописандлик қилишади.

²² Гёте форс шоири Ҳофиз ижодини назарда тутмоқда.

* * *

Ажойиб, гўзал нарсалар олдида бир зум шошиб қоламиз, чунки янгиликка дуч келган бўламиз; уни маданият сифатида қалбан ва руҳан ўзлаштирганимиздан кейингина, бизга азиз ва қадрдон бўлиб қолади.

* * *

Яшириб нима қиламиз, ҳаммамизга ҳам нари-бериси йўқ, ўртамиёналик маъқул, чунки шуниси тинч-роқ; гўё ўз тенгимиз билан муомала қилаётгандек, ёқимли туйғудан енгил тортамыз.

* * *

Дунёда бир вақтнинг ўзида қанчадан-қанча амалий ҳамда ажойиб нарсалар мавжуд, лекин афсуски, улар бир-бирлари билан туташ келмайди.

* * *

Агар сюжет ўта жўн бўлса, уч бутунлик (драматургияда) хусусида ҳеч нима деб бўлмайди; борди-ю, уч бутунлик тасодифан уч бора муваффақиятли боғланса, ёқимли таассурот қолдириши турган гап.

* * *

Эркаклар хотинлари билан уришса, ўзларини бамисоли йигириб бўлинган чархдек ҳис этишаркан.

* * *

Бешафқат ҳаёт ташвишлари баъзан одамни шунақаям эзиб юборадики, кўз олдинда беихтиёр шундай бир манзара намоён бўлади: бўлиқ буғдой бошоқлари янчилиб, сомонга айланади, дон-дун эса бундан беҳабар, шудгорга ёки тегирмонга бориб тушадими, парвойи палак, хирмон узра у ёқдан бу ёққа шодон сакрайди.

* * *

«Arden von Feversham» Шекспирнинг ёшликда яратган асари. Бутун талқин ва тасвир соф-ишонарли, жиддий. Драматизм кучли, бироқ таассурот зўрлигига қарамасдан, саҳнабоп эмас.

* * *

Шекспирнинг энг зўр пиесаларида ҳам баъзан равонлик етишмайди; улар керагидан бир оз ортиқроқ, худди шунинг учун ҳам улуғ санъаткор қаламига мансуб эканлиги сезилиб туради.

* * *

Бажарилиш эҳтимоллиги ҳали шубҳа уйғотади; шу боисдан ҳам воқеликка қадам қўйган умид ҳамиша ҳайратланарлидир.

* * *

Қолган барча санъатларга бирон важ кўрсатиш мумкин, аммо грек санъати олдида бир умр қарздормиз.

* * *

«Vis superba formae»²³. Йоханнес Секундус (лирик шоир)нинг гўзал каломи.

* * *

Сентименталлик (ортиқ даражада ҳиссиётга берилиш, таъсирчанлик) инглизларда кулгили ва нафис, фаранг (француз)ларда ҳазин ва ҳаммабоп, олмонларда эса содда ва амалий.

* * *

Ақл билан чиройнинг қулига айланмай десангиз, уларни четлаштириш лозим.

²³ «Vis superba formae» (лот.) – «Stolze Macht der Form» – «Шаклнинг мағрур кучи.»

* * *

Чол энг катта инсон ҳуқуқларининг биридан маҳрум: тенг-тўшлари энди унга ортиқ баҳо бермай қўядилар.

* * *

Библия (Таврот)ни тарқатиш (ёйиш)нинг фойда-зиёни ҳақида кўплаб тортишувлар бўлаяпти ва ҳали-бери тугамайдиган кўринади. Бу хусусда камина фикри шундай: агар догматик ва фантастик мақсадларда бўлса зарарли, дидактик ҳамда самимий бўлса, фойдали деб ҳисоблайман.

* * *

Қадимий, ибтидоий ёхуд замонлар ичра юзага келган азалий қудратли кучлар фойда-зиён келтиришидан қатъи назар, тинимсиз ҳаракатда давом этаверадди.

* * *

Санъат ифодалаб бўлмайдиган нарсанинг восита-чисидир; шу боис уни Сўз (нутқ) орқали етказиш истаги ақлсизлик бўлиб туюлади. Бироқ шу билан бирга, ақлимиз учун ҳам, қобилиятимиз учун ҳам фойдадан холи бўлмайди.

* * *

Ишқ-муҳаббат ёшларга ярашади, кексаларга эмас, чунки ҳар иш ўз вақтида фарз. Истисно эса камдан-кам учрайдиган ҳол.

* * *

Барча шоирлар ва чала шоирлар муҳаббат ҳақида шунчалик кўп ёзишганки, агар у куч-қувват, гуллаб-яшнаш, камолот рамзи сифатида табиий равишда доимо янгиланиб, такрорланиб турмаганида эди, аллақачон сийқаси чиқиб кетган бўларди.

* * *

Ўз қўлидаги ҳокимиятдан қатъи назар, инсон турли хил вазиятлар гирдобига тушиб қолиши мумкин. Ана шундай шарт-шароитларни тўғри баҳолаш ўрнига ишқ-нафс савдоларига ўралашиб қолгудек бўлса, бахт-омад ундан юз ўтириши аниқ.

* * *

Бошқача бўлиши мумкинми, ахир? Навқирон дўстимиз биз ўзимизни ҳамиша даҳлдор деб билган, бахтиёр дамларимизга мансуб бўлган иш-фаолиятимиз, сўз ҳамда ижодимиздан улги олади-ку.

* * *

Ўзимизга ўзимиз қойил қолган пайтларимиз ниҳоятда кам; шунинг эвазига бошқа бировларга тан беришимиз бизга тасалли беради.

* * *

Келиб чиқиш сабаблари ҳам худди бўлиниш сабаблари сингари жорий бўлиши лозим, акс ҳолда ҳеч қандай маъно касб этмайди.

* * *

Ҳар қандай чинакам кашфиёт юксалиб бораётган улкан занжирнинг ўрта халқаси бўлиб, оқибат натижаси ўлароқ хулосага олиб келади.

* * *

Қийшайган нарсани тўғрилаб, бузилганни тиклайлик. Ўй-фикрларимиз ҳам, ният-мақсадларимиз ҳам барчаси пок ва гўзал бўлсин, токи дунёни ҳалокатдан асраб қолайлик.

* * *

Ҳақиқат ҳамма ерда ҳамиша намоён бўлиши зарур; шояд қўнғироқлар овози мисол ҳавода вазмин-самимий мавж уриб, маънавий қанот қоқса ва яқдиллик-тотувликка сабаб бўлса, шунинг ўзи кифоя.

* * *

Қандай қилиб бу ёш йигит бошқа бировларнинг ўзларига маъқул иш билан машғул бўлишларига ўзича танбеҳ беришга журъат этдийкин? Ундан кўра, ўзини ҳам, характерини ҳам ўшаларга мослаб олса, маъқул бўлмасмиди?

* * *

Хурофот-бидъат инсон зотига мансуб. Агар ундан бутунлай қутулмоқчи бўлсангиз, вужудингизнинг пана-пучмоқларига яхшилаб жойлашиб олади-да, сўнг бирданига, тўсатдан пайдо бўлиб қолаверади.

* * *

Агар биз нарсаларни ўта аниқ билишни истамаганимизда эди, уларни янада яхшироқ ўрганиб олган бўлардик. Бунинг учун маълум бир предмет бизга қирқ беш даражали бурчак остидагина тушунарли бўлишлигини айтиш кифоя.

* * *

Олифтагарчилик – муваффақиятсиз, субъективлашган мукаммаллик, шу сабабли ҳам устаси фарангликдан воз кечиши қийин бўлади.

* * *

Нотиқлик санъати поэзиянинг барча фазилатлари ва ҳуқуқлари измидадир; уларсиз иши битмайди ва бюргерлар ҳаётида муайян ахлоқий ёки ахлоқсиз, юзаки, лаҳзалик устунликларга эришиш учун уларни суиистеъмол қилишдан ҳам тоймайди.

* * *

Лорд Байрон табиатан ҳақиқатгўй ва буюк, аммо саркаш ва нохуш истеъдод соҳиби, шунинг учун ҳам уни бошқа ҳеч ким билан қиёслаб бўлмайди.

* * *

Ўсиб келаётган иқтидорли ёшлар учун Шекспирни мутолаа қилиш хатарли; у ўзини такрорлашга мажбур этади, улар эса, ўз санъатимизни намойиш қиляпмиз, деб ўйлайдилар.

* * *

Дунёвий ишларга жўн, тўғри қараш умуминсоний ақл-тафаккурнинг мерос фазилати саналади. Бироқ ботиний ва зоҳирий пок қараш ниҳоятда ноёб.

* * *

«Le sens commun est le Genie de l'humanité»²⁴.

* * *

Ақл-фаросат ёки тасодиф тўғри йўлга сола билмайдиган бемаънилик йўқ; тентаклик ёхуд тасодиф йўлдан ура олмайдиган ақл-фаросат ҳам йўқ.

* * *

Бирор фикрни исбот-далил келтирмасдан, тўғри айтиб қўяқолган маъқул, чунки биз келтирмоқчи бўлган далил-исботлар ўй-фикрларимизнинг вариация (вариант)лари, холос. Бизга қарама-қарши фикр билдирувчилар эса на унисига, на бунисига қулоқ солишади.

* * *

Фаросат бўлаётган, бўладиган воқеаларга, ақл эса бўлган, бўлиб ўтган ҳодисаларга дахлдор; Униси: нимага? Нима учун? деб, буниси эса: қаердан? дея сўраб ўтирмайди. Фаҳм-фаросат ривожланишдан завқ олса, ақл-идрок ҳамма нарсадан фойдалансам, дейди.

²⁴ «Le sens commun est le Genie de l'humanité.» (фр.) – «Со-лом ақл-тафаккур – инсоният даҳосидир.»

* * *

Инсоннинг туғма бир хусусияти шуки, у ўз табиати билан узвий боғланган; яъни, билиш эҳтимоллиги; биз ўзимиз сезиб, пайқаётган ҳар бир ҳодиса аслида аниқ, мумкин ва муқаррар нарса, агар биз унинг моҳиятини чуқур англаб етадиган бўлсак, у бизни ўз сир-синоатларидан воқиф этади.

* * *

Умумийлик нима? Алоҳида ҳолат. Алоҳидалик нима? Миллион ҳолат.

* * *

Аналогия (ўхшашлик) икки хатодан сақланиши лозим; биринчиси, ҳазил-ҳузулга берилишдан, иккинчиси, образли иборалар ва муқоясаларга қўмилиб кетишдан, буниси унчалик зарарли эмас.

* * *

Вайсақи, тажанг кузатувчилар ва инжиқ, мижғов назариячилар ниҳоятда бемаза, ярамас одамлардир; уларнинг тажрибалари арзимас ва чалкаш, илмий фараз-тахминлари эса ғалати ва тутуриқсиз.

* * *

Ҳамма нарсани ўз кўзинг билан кўришинг ва бошдан кечиришинг шарт эмас; башарти бирор кимсага ва унинг айтганларига ишонмоқчи бўлсанг, учовлашиб: предмет (мавзу) ва икки субъект (шахс) бирга иш битирдик, деб ҳисоблайвер.

* * *

Табиатшуносликда ҳам, ахлоқ-одобда бўлганидек, қатъий императив талаб этилади; бунда интиҳони эмас, ибтидони ўйлаш зарур.

* * *

Гипотеза (илмий фараз-тахмин) болани овутиш учун айтиладиган аллага ўхшайди; онгли кузатувчи ўзининг

чекланганлигини тобора яққолроқ ҳис эта бошлайди; илм ортиб борган сайин муаммолар ҳам янада кўпайиб боради.

* * *

Шундай илмий фаразлар ҳам учрайдики, улар гўё жиддий табиат томонидан рад этилиш учунгина яратилгандек таассурот қолдиради, уларни узрли гипотезалар, деб атагим келади.

* * *

Ҳар ким нимаики билса, ўзича, ўзи учун билади, холос. Ўзим билган нарсалар ҳақида бирор ким билан гаплашгудек бўлсам, у буларни мендан яхшироқ биламан, деб ўйлайди. Мен эса ўз билганим билан кифояланиб қолавераман.

* * *

Юзага келмайдиган нарсаларни бўлади, деб ўйла-маслигимиз лозим; юзага келган тақдирда ҳам барибир уларни тушуна олмаймиз.

* * *

Янги вулқон (ёнартоғ)ларнинг отилиб туриши аслида ҳозирги мураккаб дунёни номаълум ўтмиш олам билан боғлаш йўлидаги дадил уринишдир.

* * *

Математикада аниқликдан бошқа яна аниқ нима бор? Ботиний ҳақиқат туйғусининг изчиллиги шу эмасми?

* * *

Оддий тушунчаларни мураккаб, осон нарсаларни қийин йўллар билан тушунтириш илм-фаннинг бутун танасига ёйилган, ақлли, доно кишилар томонидан эътироф этилган, бироқ ҳамма ерда ҳам бирдек тан олинавермайдиган офатдир.

* * *

Кимга нимаики мансуб бўлса, ундан қочиб қутула олмайди.

* * *

Кўпинча, кексаларнинг ҳикматли сўзларини так-
рорлаб юрамиз, ўзимизча талқин қиламиз, бироқ улар-
нинг ўз даврида бутунлай бошқача маъно-мазмун
касб этганини билавермаймиз.

* * *

Антик давр қаршисида юзма-юз туриб, тарбиямиз
хусусида жиддий бош қотирадиган бўлсак, қалблари-
мизни чин инсонийлик туйғуси қамраб олаётганини
ҳис этамиз.

* * *

Ўн саккизинчи аср асосан, таҳлил билан доврқ
қозонди; ўн тўққизинчи асрнинг вазифаси мавжуд
сохта синтез (таҳлил маълумотларини умумлаштириш,
бирлаштириш)ларни аниқлаб, уларнинг мазмун-моҳи-
ятини қайтадан таҳлил қилишдан иборат.

* * *

Ватанпарвар санъат ҳам, ватанпарвар илм-фан ҳам
йўқ. Иккови ҳам барча юксак неъматлар сингари бу-
тун дунёга мансуб бўлиб, барча тирик инсонларнинг
ўзаро алоқа-муносабати ва ўтмишга доимий эътибо-
ри асосида ривож топади.

* * *

Одамлар ҳар бир янгиликнинг фойдали томонини
суриштиради, бу тўғри; чунки ҳар қандай нарсанинг
қиймати унинг нечоғли фойдали эканлигига қараб бел-
гиланади.

* * *

Табиатни қай йўсинда бўлсин, тадқиқ этишни қув-
фин остига олиш энг зарарли хурофотдир.

* * *

Юзага келиш тушунчаси биз учун бутунлай тушунарсиз; шу сабабли бирон ҳодисани кўрсак, уни бўлиб ўтган, деб ўйлаймиз. Фикрни кенг ифодалаш учун нутқда эргашган ва қўшма гапларни қўллаш тизимининг тушунарли томони ҳам шундан.

* * *

Кимки фантастика билан идеаллик, қонунийлик билан гипотетик (тахминий)лик ўртасидаги фарқни англаб етмас экан, табиатшунос сифатида мақтанмай қўяқолсин.

* * *

Мавҳумотда узоқ қолиб кетиш ярамайди. Эзотерика экзотерик мазмун касб этиши билан фақат зарар келтиради. Энг яхшиси, ҳаётни жонли табиатдан ўрганган маъқул.

* * *

«Трагедия (фожеа)лар сийқа, саёз нарсалар билан андармон бўладиган одамларнинг шеърга ишқивозлигидан ўзга нима ҳам бўлиши мумкин?»

* * *

«Ўзимизни бошқалар ўрнига қўйиб кўрганимизда, уларга нисбатан рашк ва нафратимиз барҳам топган, бошқаларни ўз ўрнимизга қўйганимизда эса кибр-ҳаво ва манманлик хийла камайган бўлар эди».

* * *

Грек ва рим адабиётини ўрганиш ҳамиша юксак таълимнинг асоси бўлиб қолаверсин!

* * *

Кимки бундан буёғига бирор санъат турини ё касб-хунар ўрганмаса, иши хуржун. Дунёнинг турфа мак-корликлари олдида ёлғиз билим ип эшолмай қолади;

уларни сезиб, пайқагунга қадар одам ўзини анча олдириб қўяди.

* * *

Ҳар бир гоя нотаниш меҳмондек кириб келади-ю, амалга ошиш асносида фантазия билан тутуриқсиз фантазияни фарқлаб бўлмай қолади.

* * *

Гоянинг фойдалилигини эътироф этган ҳолда ундан тўлиқ фойдаланишни тушунолмаслик ҳам мумкин.

* * *

Яратган, агар биз баландда бўлсак, ҳамма нарса, пастда турсак, ожиз-нотавонлигимизга иловадир.

* * *

Одамзод ожиз, нотавон, излаган нарсасини тополмайди. Парвардигор эса қудратли, бандасини ахтарса, дарров топиб олади.

* * *

Тақдир, қисмат надир? Жавоб: Тангри ўзи қудратли ва доно; У бандасини хоҳлаган қўйга солади.

* * *

«Мукаммаллик – Тангрининг, мукаммаллик истаги эса Инсон меъёридир».

* * *

«Черков ўзи аралашган барча нарсани заифлаштирадиган».

* * *

Агар эзгу сўзни яхши қабул қилишса, тақво каломи янада яхшироқ жой топиши муқаррар.

* * *

Ҳақ одам ҳамиша ўзини аслидагидан ҳам кўра олижаноброқ ва қудратлироқ, деб ўйлайди.

* * *

Барча қонунлар ҳаётда ва фаолиятда дунё ахлоқ тартиботларига яқинлашиш йўлидаги уринишлардир.

* * *

Дунё қонунсиз бўлгандан кўра, сенга ноҳақлик қилишгани дурустроқ Инчунин ҳар бир киши қонунга риоя қилсин.

* * *

Адолатсизликлар ноҳақ йўл билан барҳам топгандан кўра, уларнинг бўлгани тузукроқ.

* * *

Агар Тангри одамлар бир-бирлари билан ҳақиқат ичра яшаб, муомала қилсин, деганда эди, ўз муассасасини бошқачароқ тарзда яратган бўлур эди.

* * *

Характер, умуман олганда, Инсон ўзини қодир деб ҳис этган нарсага доимий равишда амал қилишидир.

* * *

Азоб берган кишиларнигина (яхши) танишади.

* * *

Азоб берган кишилардан бошқа ҳеч кимни кузатишмайди. Дунёда танилмасдан айланиб юриш учун ҳеч бир кимсага озор бермаслик керак.

* * *

Бирор ким билан бирга ёки кимнингдир қалбида яшашда катта фарқ бор. Одамлар борки, улар билан бирга бўлмай туриб ҳам яшаш ёки бунинг бутунлай

тескариси ҳам бўлиши мумкин. Иккаласини боғлай олиш эса фақатгина соф муҳаббат ва чин дўстликка боғлиқ.

* * *

Иш-ҳаракат ёки сабр-қаноат билан яхшилаб ёхуд тузатиб бўлмайдиган ҳолат йўқ.

* * *

Шаҳватпарастлик: лаззатланиш мумкин бўлган ва лаззатланиб бўлинган нарса билан ўйин (ўйнашиш)-дир.

* * *

Мақтанчоқлик, манманлик шахсий шуҳратпарастликдир; ўз фазилатлари, хизматлари, ишларини эмас, балки шахсий (индивидуал) ҳаётини ҳурмат-иззат қилишларини хоҳлашади. Шунинг учун ҳам мақтанчоқлик-манманлик беҳаё гўзаллик либосига бурканишни яхши кўради.

* * *

Ўз душманини ўлими олдидан ерга уриш ақлсизлик, ғалабадан сўнг камситиш эса тубанликдир.

* * *

Интилувчан кишилар учун қийин кечадиган вазифа: ўзларидан улуғроқ замондошларининг хизматларини тан олиб, уларнинг камчиликларидан тўғри хулоса чиқаришдир.

* * *

Радикал иллат: ҳар ким ўзим бўлсам дейди, бошқалар билан иши йўқ.

* * *

Одам бирон-бир буюк сиймо ёки бирор фавқулодда воқеа ҳақида гапирганда, ўз характерини кўпам

намоён қилавермайди. Баайни мис учун чинакам синов тошнинг худди ўзи.

* * *

Ҳеч нарса ярата олмайдиган одамларга ҳеч нима насиб этмайди ҳам.

* * *

Ёмон гап-сўзлар, бадномликлар ҳақида бот-бот эшитишга тўғри келади, бунга сабаб нима бўлиши мумкин? Башарти бирор кимнинг хизматини зиғирча эътироф этгудек бўлишса, унинг бирон-бир гуноҳини ҳам кечираяпмиз, деб ўйлашади.

* * *

Химати сингган одамдан камтарлик талаб қилишди; аммо унинг хизматларини ноўрин камситаётганларни жон қулоқлари билан тинглашади.

* * *

Хоҳ эскилик, хоҳ янгилик бўлсин, навқирон ҳаёт давомида кўп нарсаларга чидашга тўғри келади.

* * *

Фикр қаршилиikka учраши мумкин, оқибат эмас.

* * *

Чинакам маслакдошлар узоқ вақт аччиқлашиб юролмайдилар, улар ахир бир кун ярашиб оладилар; номаслакдош одамларни бирлаштиришга уриниш эса бефойда, улар барибир бир-бирларидан ажраб кетаверадилар.

* * *

Тўғри жавоб бамисоли ёқимли бўса.

* * *

Гап буткул келишишда эмас, балки фикрдош бўлиб, баҳамжиҳат ҳаракат қилишда қолган.

* * *

Бирор кимса билан зиддиятли муносабатда бўлишдан ёмони йўқ, ундан кўра у билан бажонидил фикрдош бўлган бўлардим.

* * *

Нима қилиш ва уни қандай амалга оширишни билиб олиш учунгина неча йиллаб фаолиятсиз юришга тўғри келади!

* * *

Ҳеч нарса энг юксак тадрижийликчалик ноизчил эмас, чунки у пировардида ўзгариб кетадиган нотабий феноменларни келтириб чиқаради. (Шоқул (учига тош боғланган ип)ни гиштга қараб тўғрилама, балки гиштни унга қараб тер.)

* * *

Биринчи тугмани нотўғри қадасанг, тугма қадаш-ни охирига етказолмайсан.

* * *

Кимки умрини бирор иш, касб-кор (хизмат) билан ўтказса-ю, охирида унга ношукурчилик қилса, ёмон кўриб қолиши табиий, аммо ундан қутула олмайди.

* * *

Бошқалардан устун бўлмоқчи бўлган одам кўпинча ўзини ўзи алдайди; у фақат қўлидан келган ишни қила олади, лекин бошқаларга қараганда кўпроқ иш қилдим, деб ўйлайди, холос.

* * *

Ҳеч ким ўйламасин, уни ҳечам нажоткор сифатида кутишгани йўқ!

* * *

Ҳар бир кун аслида арзимасдек туюлади; тақвимга кирмас экан, маъно-мазмун касб этмайди.

* * *

Бутун ҳаётимиз хоҳлаш ва бажармаслик, бажариш ва хоҳдамасликдан иборат.

* * *

Бемаъниликка фаҳм-фаросат аралашгандан кўра, ўзига қўйиб берган маъқулроқ. Тентакликка аралаш-гудек бўлса, ақл кучини йўқотади, у эса табиатини.

* * *

Нотўғри тенденциялар реал интилишнинг бир тури, улар идеал интилиш сифатида намоён бўладиган нотўғри, сохта тенденциялардан мудом фойдалироқдир.

* * *

Реаллик. Амалга ошмагунча, талаб қилинмайди. Идеаллик. Талаб қилинса-да, дарров амалга ошмайди.

* * *

Идеалликда ҳамма гап райрат-шижоат, реалликда эса сабот-матонатда қолган.

* * *

Инсон эриша оладиган энг зўр маданият, бу – ишонч-эътиқоддир, уни ҳеч ким тортиб ололмайди.

* * *

Йўлбарсга қўйиб берсанг, қоннинг таъмини буғуга тушунтирмоқчи бўлади.

* * *

Ҳар бир аъзоси ҳам руҳан, ҳам жисмонан *vita propria* (ўз ҳаёти)га эга бўлган одамлар соғлом кишилардир.

* * *

Кредит идеал, жисмоний куч эса реал мулкка мансуб ва хоказо.

* * *

Кредит реал ютуқлар билан эришилган ишончлилик
ғоясидир.

* * *

Ҳар қандай мулк ноқулай нарса, яхшиямки не
incerta sin rerum dominia²⁵ хусусида келишиб олина-
ди.

* * *

Тасаввурий тенглик: нотенгликни кўрсатишнинг
илк воситаси.

* * *

Жабр-зулм, истибдод тугади дегунча, аристократия
билан демократия ўртасида бевосита ихтилоф бошла-
нади.

* * *

«Маърифат» деб аталмишнинг хатоси: одамларга
ранг-баранглик, хилма-хиллик ато этса-да, лекин улар-
нинг бирёқлама аҳволини ўзгартира олмайди.

* * *

Қурулланган, мудофаага мўлжалланган ҳолатга ҳеч
қайси бир давлат тоқат қила олмайди.

* * *

Фақат ўз шахсий ишларидагина эмас – бу нарса ҳар
кимга маълум – балки жамоат ишларида ҳам ақл-ид-
рок ва мулоҳаза билан иш юритиш улкан ҳуқуқ соҳи-
би бўлиш демакдир.

²⁵ Ne incerta sint rerum dominia – damit die Eigentumsrechte
nicht ungewiss sind – Мулк ҳуқуқи ноаниқ бўлмаслиги (учун)

* * *

Газеталарда барча расмий хабарлар бўрттирилган, қолган материаллар эса саёз ва сийқа ҳолда ёритилди.

* * *

Суиистеъмолик нияти бор одамгина матбуот эркинлигини пеш қилиб, бақир-чақир қилади.

* * *

Ҳақиқий немис серқирра билим (маълумот)и ва характер бирлиги билан ажралиб туради.

* * *

Инглизлар бизни соф инсоний ақл-идрок ва яхши ниятлари, фаранг (француз)лар эса амалий ижро ҳамда ҳозиржавоб ҳушёрликлари билан хижолат қилишади.

* * *

Немис ўз уйида ҳеч бир ажнабий ўзини ноқулай ҳис қилмаслиги, ўзи эса хорижда ўзини худди уйдагидек ҳис эта олиши учун барча тилларни ўрганиши лозим.

* * *

Тилнинг куч-қудрати ўзга тилларга хос бўлган хусусиятларни рад этишда эмас, балки хайрихоҳлик билан қабул қилишидадир.

* * *

Бошқа бир тилдаги, гарчи кўпроқ маъно англаган ёки нафисроқ ифодалай олган сўз бўлса ҳам, уни қўлламаслик лозим, дейдиган барча салбий пуризмга лаънат ўқийман.

* * *

Майдакаш пуризм маъно ва руҳнинг янада кенг ёйилишини бемаъниларча рад этиш демақдир.

* * *

Одам ўзининг қаерда турганлигини ва бошқаларнинг қаяёққа бормоқчи бўлаётганини яхши билиши керак.

* * *

Йиллар (умр) худди Сивилла²⁶ китобларига ўхшайди; уларни ёққанинг сайин, нархи ошиб бораверади.

* * *

«Мен ўзим ўтқазган дарахт томирларига қоқилиб кетибман». Бу гапни кекса ўрмончи айтган бўлса ажаб эмас.

* * *

Одам охир-оқибат китоблардан кўчирмалар қилувчига айланиб қолса-я! Аслида ўшангача етиб боришнинг ўзи ҳам бир бахт.

* * *

Мистика: хом шеърият, етилмаган фалсафа;
Поэзия: комил табиат;
Фалсафа: етук ақл-идрок.

* * *

Мажозий тасаввур: шеърият мулки;
Гипотетик (тахминий) талқин: фалсафа мулки.

* * *

Биз кўриб, билиб, ушлаб турганларимиз ҳақиқий (умумий); Бизни тўхтатиб, тутиб турган завқ-шавқ, иштиёқ (алоҳида, айрим, фавқулодда); Учинчиси – нотиклик эса, ҳақиқат билан эҳтирос ўртасидаги муаллақ нарсалардир.

²⁶ Сивилла – қадимги римликлар ва юнонларда соҳибкаромат, башоратчи қоҳин аёл.

* * *

Даҳо умумийликда тажрибага қадар, алоҳидаликда эса тажрибадан сўнг убиквист²⁷ янглиғ намоён бўлади.

* * *

Даҳо, агар жиддийлик замонида туғилса, унинг бахт-иқболи шу.

* * *

Даҳо бағрикенглик билан ўз асридан илгарилаб яшашга интилса, истеъдод ўжарлигидан уни тўхтатиб турмоқчи бўлади.

* * *

Зийрак одамлар ноҳақ пайтларида ҳам ҳозиржавобликни ҳаммадан кам бой беради.

* * *

Томошабинлар, гўё ўзлари аҳволни яхшилаш учун худди бир нима қилаётгандек, доимо хизмат кўрса-тиш ёмонлигидан нолишади.

* * *

Оломоннинг нотўғри тушунчалари катта муаммоларга олиб келади. Ҳамма бало шундаки, мавжуд асарларнинг қадр-қиммати ҳам тезда эътироф этилавермайди.

* * *

Ҳеч қай бир миллат ўзи амалга оширган ишлар ва яратган асарларидан ортиқ фикр (ҳукм)ларга эга эмас. Ҳар қайси замон хусусида ҳам худди шундай мулоҳаза билдириш мумкин.

²⁷ Убиквист – ҳамма жойда тарқалган организм (биол.)

* * *

Барча замонлар ва миллатлар тақдирига аралаша оладиган чинакам фикр ва ҳукмлар ниҳоятда кам учрайди.

* * *

Ҳеч қайси бир миллат ўзи яратган аъло, ажойиб ҳамда жиддий асарларига яраша танқидга эга эмас.

* * *

Танқид худди Ате²⁸ янглиғ намоён бўлади; у оқсоқланса-да, муаллифларни таъқиб этаверади.

* * *

Одамларнинг ахлоқан бузилишига мос равишда адабиёт ҳам айниб боради.

* * *

Овид қувғинда ҳам классик бўлиб қолаверди; у ўз бахтсизлигини ўзидан эмас, балки дунё пойтахтидан узоқлашганида, деб билди.

* * *

Романтика жарликка қулаб бўлди; янги асарларнинг энг бўлмағури эса ҳали-бери қулаганича йўқ²⁹.

* * *

Инсониятга мансуб эски, энг бемаза, тутуриқсиз *locos communes*³⁰ ни савалаш учун Клопшток само ва дўзах, Қуёш, Ой ва юлдузлар, Вақт ва Абадият, Раҳмон ва Шайтонни келтиради.

²⁸ Ате – кулфат ва офатлар маъбудаси.

²⁹ Гёте бу ўринда Э. Т. А. Ҳоффманнинг «дардчил асарлари»ни назарда тутмоқда.

³⁰ *Locos communes* (лот.) – чайналган, сийқаси чиққан, умумий гаплар, фикр ва иборалар.

* * *

Ойленшигел: китобдаги барча ҳазил-ҳузуллар шунга асосланганки, ҳамма одамларнинг гап-сўзлари мажозий, Ойленшигел эса уларни тўғри маънода тушунади.

* * *

Роман қаҳрамони ҳамма воқеага аралашиб кетаверади; театр (саҳна асари) қаҳрамони эса ўзини ўраб турган барча нарсалар ичра ҳеч қандай ўхшашлик топмаслиги керак.

* * *

Фожианависнинг иш-ҳаракат усули ва вазифаси руҳий-ахлоқий феноменни ўтган замонда ҳаммабоп қилиб тасвирлашдан ўзга нарса эмас.

* * *

Мотивлар ҳам аслида такрорланган ва яна қайта такрорланадиган Инсон руҳияти феноменлари бўлиб, улар ёзувчи томонидан тарихий воқеа сифатида тақдим этилади.

* * *

Драматик асар яратиш учун зўр истеъдод зарур. Асар сўнггида ҳис-туйғу, муҳаббат, ўртасида фаҳм-фаросат, бошланишида эса ақл-заковат ҳукм суриши, барчаси қизгин ва тушунарли тарздаги тасаввур кучи билан мутаносиб равишда тақдим этилиши лозим.

* * *

Романс узил-кесил ҳукм чиқариладиган (суд) жараён (и) эмас.

* * *

Табиат билан ғоя узвий боғлиқдир, бусиз санъат ҳам, турмуш ҳам дарз кетган бўларди.

* * *

Санъаткор (ижодкор)лар Табиат ҳақида сўз очганда, ўзлари аниқ англамаган ҳолда ҳамиша гоёни тушунадилар.

* * *

Фақат тажриба билан мақтанадиган барча кишилар хусусида ҳам худди шундай фикр билдириш мумкин; улар тажриба ҳали билимнинг ярми эканлиги ҳақида ўйлаб ҳам кўрмайдилар.

* * *

Маълумот (савод)сиз кишиларга санъат асарида табиий бўлиб кўринган нарса аслида (зоҳиран) Табиат эмас, балки Инсон (ботинан Табиат)нинг ўзидир.

* * *

Изласангизлар, ҳамма нарсани ўзларингиздан топасизлар, теварак-атрофда ўзларинг Табиат деб атайдиган Оламни кўриб, қувонинглар,

У барча топганларингизга рози ва омин дейди!

* * *

Кенг фикр-мулоҳазали бўлайлик! Бранденбург лавлагиси, айниқса каштан ёнғоғи билан аралаштирилса, ниҳоятда мазали бўлади ва ушбу олийнав мевалар бир-бирларидан анча олисда ўсишларини унутмаслик лозим.

* * *

Кимки пропорция (ўлчаб бўладиган нарса)ни антик дунёдан олмоқчи бўлса, биздан хафа бўлмасин, негаки биз антик дунёдан ўлчаб бўлмайдиган нарсани олмоқчимиз.

* * *

Санъат шайдосининг мукамал асарни тан олиб, унга баҳо беришининг ўзи кифоя; ўртамиёна нар-

салар ҳақида эса баҳс-мунозаралар сира ҳам тугамайди.

* * *

Санъат сирли, аммо тушуниш мумкин бўлган ўзгача Табиатдир. У ақл-заковат туфайли вужудга келади.

* * *

Табиат Тангри билан ҳамоҳанг яратилган қонунлар асосида ҳаракат қилади, санъат эса даҳо билан келишилган қоидаларга биноан.

* * *

Мукаммаллик диспропорция (номутаносиблик), гўзаллик эса пропорция билан мавжуд.

* * *

Охирги қўл нима қила олишини биринчи қўл узилакесил айтиши керак. Бунда нима қилиниши олдиндан аниқланган бўлиши лозим.

* * *

Тушунча тажрибанинг хулосаси, гоё эса натижасидир; хулоса қилиш учун ақл, уни тушуниш учун фаросат талаб этилади.

* * *

Бизни жуда кўп янглиштирадиган нарса шуки, агар гоёни ҳодиса шаклида кўришимиз лозим бўлса, у кўпинча ва одатда ҳам сезги органларимизга зид келади.

* * *

Ўзни объект (предмет)ларнинг энига қараб тенглаштириш ўрганиш, объектларни бўйига қараб англаш эса ихтиро қилиш дейилади.

* * *

Бирон нимани илк бор сезиш-пайқаш, кашф этиш қувончини биздан ҳеч ким тортиб ололмайди. Агар бунинг эвазига обрў-ҳурмат талаб қиладиган бўлсак, бизга бу жуда қимматга тушиши мумкин, чунки биз кўпинча биринчилар бўла олмаимиз.

* * *

Қарашлар ғойиб бўлса, ўз-ўзидан предметлар ҳам йўқолади. Чуқурроқ маънода айтадиган бўлсак, қарашнинг ўзи предметдир.

* * *

Билим ва фикр тўғри ё нотўғри бўлиши мумкин. Фан обрў-эътибори шундан далолат берадики, унинг моҳияти рост-ёлғондан иборат бўлиб қолаверади.

* * *

Агар биз яхлитлик (бутунлик) ҳақида тушунчага эга бўлмаганимизда, билимимизни тугалланмаган иш деб, эълон қилмаган бўлардик.

* * *

Фанлар санъат сифатида: ўргатиб (реал) ва ўрганиб бўладиган ҳамда ўргатиб (идеал) ва ўрганиб бўлмайдиган қисмлардан иборат.

* * *

Фанлар тарихи: реал қисм феноменлар, идеал қисм эса феноменларнинг фикрларидир.

* * *

«Бизга на ўтмишдаги ва на келажакдаги, балки фақат ҳозирги замон фанигина мансуб, холос».

* * *

Ўн олтинчи асрда фанлар у ёки бу шахсга эмас, балки дунёнинг ўзига мансуб бўлган. У (дунё) буларга эга

бўлган ва ҳоказо. Одамзод эса фақат бойликни кўзлаган.

* * *

Фанлар ўз-ўзидан иккиёқлама: ўзлари юрган кенглик ва тушган чуқурлик узра йўқолиб боради.

* * *

Фанлардан талаб этилаётган жамики нарсалар шу қадар улканки, ҳеч нима қилиб бўлмаслигини тушунишдан ўзга чора йўқ.

* * *

Табиатшунослик тарихидан шу нарса маълумки, кузатувчилар ҳодисадан назария томон ошиқади ва оқибатда етарли далилларсиз, фараз-тахминлар билангина кифояланади.

* * *

Асрлар олға босади; ҳар бир киши барчасини бошидан бошлайди.

* * *

Ўн еттинчи асрнинг иккинчи ярмида одамлар микроскопдан чексиз фойдаланган, ўн саккизинчи асрнинг аввалига келиб, уни назарга илмай қўя бошлаган.

* * *

Кант муайян бир доирадаги ният-мақсад билан чекланади ва бунинг устига ҳамиша киноя тарзида тусунтиради.

* * *

«Мундоқ олиб қаралганда, бутун фалсафа амфигурик (чигал, дудмол) тилда баён этилган Инсон тафаккуридир».

* * *

Амалий ният-мақсадлар билан энг яқин нарсаларга таяниб иш қўрадиган тирик истеъдод ер юзидаги энг гўзал мавжудотдир.

* * *

Тажрибада қанчалик илгарилаб борилса, тадқиқ этиб бўлмайдиган муаммоларга шунчалик яқинлашилади; тажриба ортиб борган сайин тушуниб ва тушунтириб бўлмайдиган нарсалардан ҳеч қандай амалий наф йўқ эканлиги тобора яққолроқ намоён бўла бошлайди.

* * *

Кимки нотўғри, сохта нарсани ҳимоя қилмоқчи бўлса, хушмуомалали бўлишига тўғри келади. Ким агар ҳақ-ҳуқуқ ўз томонида эканлигини ҳис этса, дағал муомала қилса ҳам бўлаверади; чунки ҳақиқатга илтифот билан эришиб бўлмайди.

* * *

Ҳодиса билан кузатувчини бир-биридан ажратиб бўлмайди, билъакс, ҳодиса индивид (шахс) билан чамбарчас боғлиқдир.

* * *

Кимки феноменни кўз олдига келтирса, бу ҳақда фикр юрита бошлайди. Агар бу ҳақда фақат эшитган бўлса, ҳеч нарсани ўйламайди.

* * *

Феноменлар бизга Табиат ҳақида чуқурроқ билим, тушунча бермаса ёки улардан ўз ўрнида фойдалана билмасак, у ҳолда улар ҳеч нарсага арзимайди.

* * *

Нималарни ўйлашимиз эмас, балки феноменларнинг доимийлиги муҳим.

* * *

Бирон-бир назарияни оммалаштириш учун уни ту-
туриқсиз ҳолда тасвирламоқ лозим. Энг аввало, ама-
лиётга тадбиқ этиш керак, шундан сўнггина, у бутун
дунёга тааллуқли бўлади.

* * *

Генетик усул, гарчанд унинг ўзи билангина кифоя-
ланиб бўлмаса-да, бизни яхши йўлга олиб чиқади.

* * *

Ўзимча индамайгина тадқиқотлар олиб борган
пайтларимда индукциядан ҳеч қачон фойдаланмаган-
ман, чунки ундаги хавф-хатардан ўз вақтида огоҳ
бўлганман.

* * *

Бунинг акси ўлароқ, кимдир ундан менга қарши
фойдаланиш учун каминани исканжага олмоқчи
бўлса, бунга албатта, тоқат қила олмайман.

* * *

Табиат бирон-бир хатолик тўғрисида қайғуриб
ўтирмайди; оқибати нима бўлишидан қатъи назар, у
ўз йўлида абадий одилona ҳаракат қилаверади.

* * *

Вужудга келган жамики нарсалар олдида замон ва
макон муаммоси кўндаланг туради. Шунинг учун бири
иккинчисини суриб чиқариши ва унинг ҳаётига зо-
мин бўлиши табиий.

* * *

«Биз ўзимизнинг илмий хатоларимиздан кўра
кўпроқ ахлоқий камчилик ва нуқсонларимизни тан
оламиз».

* * *

Бунга сабаб шуки, виждон пок, итоаткор, у ҳатто хижолат торта бошлайди. Ақл эса такаббур, мажбурий ноиложлик уни мушкул аҳволга солиб қўяди.

* * *

Билимни ёйиш ва тарқатишда вақти-вақти билан ислоҳот ўтказиб туриш лозим; у янги қоида, тамойиллар асосида олиб борилса-да, барибир муваққат бўлиб қолаверади.

* * *

Мутахассислар бир-бирлари билан доимий алоқада бўлишади. Уларга издош бўлмоқчи бўлган ҳаваскорларга қийинроқ бўлади.

* * *

Шу боисдан ҳам янги эмпирик топишмани қайтадан сеvimли метод (услуб) сифатида баён қиладиган китобларни ёқтираимиз.

* * *

Башарти билганларимизни бошқа бир услуб ёки бўлмасам бирон-бир ўзга тилда баён этилган ҳолда учратиб қолсак борми, у бизга янгиликнинг ғаройиб жозибаси бўлиб кўринади.

* * *

Агар бир санъат тури бўйича икки устоз маърузалари ҳар хил бўлиб чиқса, унда улар ўртасида чамбарчас муаммо борлиги эҳтимолдан холи эмас.

* * *

Ранг-баранг нурлардан мутлақо ёрқин нур ясовчилар ҳақиқий жаҳолатпарастлардир.

* * *

Кимки нотўғри, сохта тасаввурларга кўниккан бўлса, у ҳар қандай хатога кўз юмади.

* * *

Шунинг учун ҳам: «кимки одамларни алдамоқчи бўлса, энг аввало, тутуриқсиз нарсани тушунтириб берсин», дея бежиз айтилмаган.

* * *

Нур ва ақл, униси физикада, буниси ахлоқда бўлиши мумкин бўлган бўлинмас энг юксак қувватлардир.

* * *

Нотўғри (хато) нарсалар қўпинча ожизликдан далолат беради.

* * *

Функция фаолиятдан иборат тирикликдир.

* * *

Одам қанчалик беғараз бўлса, тамагир, ғаразғўйларга шунчалик оёқости бўлади.

* * *

Характер, тасвирланганда сурат эмас, прагматик (амалий) ҳолда эса самара бермас.

* * *

Қаҳрамон уруш пайтида,
Доно жаҳли чиққанда,
Дўст бошингга кулфат тушганда синалади.

* * *

Ўн олтинчи юз йилликкача бўлган ўрта асрнинг тубанлиги шундаки, Арасту, Гиппократ сингари ажойиб сиймолар бемаъни чўпчаклар билан мазах қилиниб, манфур одамлар сифатида кўрсатилган.

* * *

Нарса (предмет)лар ўртасидаги ўзаро алоқа-муносабатлар маълум. Адашиш (хато) ёлғиз инсонгагина хос.

У ўзига, бошқаларга, нарсаларга нисбатан алоқа-муносабат ўрнатишда адашади, бор гап шу.

* * *

Китобхонликка ўрганиш учун қанчалик кўп вақт сарфланишини одамлар тасаввур ҳам қилолмайдилар. Бунинг учун мен ўз ҳаётимнинг саксон йилини бағишладим. Лекин ҳали ҳам ўргандим, деб айта олмайман.

Таржимон ҳақида икки оғиз

Мирзаали Акбаров 1955 йилда Фарғона вилоятининг Бешариқ туманида туғилган. 1977 йилда Тошкент Давлат чет тиллар педагогика институти (ҳозирги Ўзбекистон Давлат жаҳон тиллари университети)нинг олмон филологияси факультетини битирган. Оилали, 4 фарзанди бор. Яратган таржима асарлари орасида халқаро Нобел мукофоти совриндори Ҳерманн Ҳессе қаламига мансуб «Чўл бўриси» романи ҳамда Йоҳанн Вольфганг Гётенинг «Ҳикматлар хазинаси» алоҳида ўрин эгаллайди («Шарқ» НМАК 2006, 2008). Ҳ.Ҳессенинг «Нюрнбергга саёҳат»ини, шунингдек, Вольфганг Борхерт, Герхард Бранстнер, Фридрих Кристиан Делиус, Томас Манн, Штефан Цвайг каби олмон ҳамда олмонзабон шоир ва ёзувчиларнинг кўплаб ҳикоялари ва новеллаларини аслиятдан ўзбек тилига таржима қилган. Шоир Баҳром Рўзимуҳаммад билан ҳамкорликда берлинлик ижодкор Марица Бодрожич шеърларини ўзбекчалаштирган. Адабий таржимон сифатида Австрия, Германия ва Швейцария каби Европа мамлакатларида кўп марта ижодий сафарларда бўлган. Германиядаги Халқаро Ҳерманн Ҳессе жамиятининг аъзоси.

ҒАРБУ ШАРҚ ДЕВОНИ

*Олмон тилидан
Садриддин Салим Бухорий таржимаси*

Ҳижрат

Тахтлар қулаб не таажжуб,
Хароб Шимол, Мағриб, Жануб
Шарққа ҳижрат эрур вожиб,
Унда ишқу маю мутриб
Ҳамда Хизр суви бордир,
Боқий умр сенга ёрдир.

Ҳайратланма, анда пайдо
Насли Одам билан Ҳаво
Ҳаққа қабул бўлса агар
Муножоти бани башар
Тўлиб Инсон эиё билан
Суҳбат этса Худо билан.

Аждодларга бор эҳтиром,
Машриқда ғайр урфи ҳаром
Эътиқодда чексиз маъно
Қисқа суҳан- фикри доно –
Гавҳардан ҳам қиммат мудом,
Муқаддасдир зеро Калом.

Чўпонларга бўлиб ҳамроҳ,
Кезсанг яйраб дашту саҳро.
Карвон билан шому саҳар,
Қаҳва шоҳи мушқу анбар
Элтсанг бекас сўқмоқлардан,
Ҳеч ким билмас сўқмоқлардан.

Қоялар тунд – хатар беҳад,
Сенга Ҳофиз байти мадад.
Хачир минган сайёҳ жадал
Ҳофиз шеърин айтган маҳал,
Юлдузларга шўриш солгай,
Қароқчилар қўрқиб қолгай.

Ҳофиз байти янграр мудом,
Базмларда ҳар субҳу шом.
Юз очгайдир жононалар,
Тўсиқ бўлмас остана­лар.
Шивирлаган маҳал шоир
Ҳатто ҳурлар бўл­гай асир.

Ҳасадгўйнинг дили ботил
Бермоқ истаб заҳри қотил,
Тўсса ҳамки йўлни қанча,
Дарвозаи жаннатгача
Етгай шоир пайғом­лари,
Мангу қолгай калом­лари.

Эркинлик

Эгар устидан жудо бўлмай даме,
Кулба-ю чодирда сен қол, ҳамдаме.
Шодман кезсам, этиб сарҳадни тарк,
Бошим узра юлдуз ҳам хонишга ғарқ.

* * *

Этмиш сенга юлдузларни
Қуруқлик, сувда маёқ.
Завққа тўлдир сен кўзларни
Ва доимо юксакка боқ.

ТНАСИМЛАР

Шарқни яратгандур Худо,
Мағрибни этгандир бино.
Офат йўқдир ўнг-сўлида
Шимол, Жануб Ҳақ қўлида.

* * *

Ул ўзи қози эрур,
Барча эл рози эрур.
Ардоқлаймиз юз номин,
Шарафлаб деймиз: «Омин!»

* * *

Ҳато этиб адашсам гар,
Ўзинг мендан бўл бохабар.
Ҳар юмушда, ижодда ҳам,
Тўғри йўлга бошла, Эгам.

* * *

Гарчи ерда банддур хаёлот,
Бу келтирар юксак мукофот.
Рух чангмиди йўқолса тамом,
Парвоз этар у осмон томон.

* * *

Нафас олмоқ ҳамда чиқармоқ эрур,
Икки эҳсон бунингламоқ зарур.
Бири сиқар, ўзгаси эса роҳат.
Шулар сабаб ҳаёт гўзалдир ғоят.
Оллоҳга шукур де, нафас кирган он,
Шукур де, нафасинг чиқарган замон.

Тўрт марҳамат

Арабларга этиб марҳамат
Тўрт нарса бермиш Оллоҳ,
Токи бўлсин қувонч, фароғат
Уларга мудом ҳамроҳ.

Биринчиси – салла, чиройда
Шох тожидан устивор.
Иккинчиси – чодир, ҳар жойда
Тиксанг, бошпана тайёр.

Кейингиси – шамшир, у бешак
Ботир учун истеҳком.
Охиргиси, қўшиқ – у ҳуркак
Қизни айлагувчи ром.

Мен ҳам куйлаб доимо қўшиқ,
Дилбарлар гулзоридан
Гуллар уздим бўлиб ошиқ
Қўрқмадим озоридан.

Гулу мева – дастурхон кўрки,
Давраимизга марҳамат.
Тингламоқчи эрурсиз балки
Мендан янги насиҳат.

Иқроф

Нени қийин яширмоқ сенга?
Тутиб бўлмас оловни пинҳон,
Кундуз тутун, тунда аланга –
Чор атрофга бўлур намоён.

Ишқни ким дер яшириб бўлар,
Кўзлар уни билдириб қўяр.
Илҳом пайти дилни тарк этиб
Чиққан шеърни бўлмас беркитиб.

Ошкор айлаб шоир навони,
Огоҳ этгай еру самони.
Шеърни тинглар барча баробар
Унга не фарқ тегса-да агар,
Бу шеърдан кимга ранж- кулфат
Кимга эса қувонч ва роҳат.

Аносир

Асил қўшиқ қайдан пайдо.
Қай унсурдан иборатдир?
Оломонга маъқул, ҳатто
Писанд этсин устод шоир.

Муҳаббатдир ибтидоси,
Тинглаганга қўшиқ ёқар.
Ҳар калому, ҳар садоси
Ишққа бўлса омихта гар.

Ёқутранг май тўла қадаҳ
Жарангини сўнгра жо қил.
Ошиқлару шаробнўшлар
Қўшиғингга бўлар қойил.

Кейин жанглар «урҳо»си-ла
Мисраларни безатиб ол.
Билки бизда севадилар
Қаҳрамонни даҳо мисол.

Охирида эса нафрат
Туйғусини мисрага тиз.
Гўзалликка ёв қабоҳат
Қабоҳатдир душманимиз.

Тўрт қудратни сен олсангу
Қориштира санг қўшиқ аро,
Сени Ҳофиз каби мангу
Халқлар тилдан қўймас асло.

Ташриф

Ғарқ бўлиб шабнамга бор, гулзор
Гуллари очилган хотиржам.
Уларни дарахтлар беозор
Ўрамиш қоядай мустаҳкам.

Гулзорга ҳамсухбат ва улфат
Ўрмонзор жўмарду жавондир.
Водийга тегмасин, деб офат
Ўрмонзор бамисли қалқондир.

Бунда бор қадимий нағма, сас,
Ҳам ошиқ оҳлари, зорлари.
Қуёшнинг нурлари билан баҳс
Айлағай чилторим торлари.

Ғар шикор қўшиғи пуршукуҳ
Янграса бутазор тўлғайдир.
Юракни қамраган тоза руҳ
Илҳомбахш, мададкор бўлғайдир.

Ўрмонзор абадий баркамол
Бахш этгай қувончу фароғат.
Сен роҳат этдингми, бемалол
Этсин-да ўзгалар ҳам роҳат.

Қилмағай шунда ҳеч ким бадном
Бизни деб худбину худпараст.
Келса ғар одамлар қай замон
Табиат ҳуснидан бўлсин маст.

Шу қўшиқ, ажиб ҳол билан биз
Ҳофизга бўлдик-да рўбарў.
Риндона ўтган бу дам азиз
Шубҳага ботмангиз, деди у.

Беадаблик

Ажаб ҳикмат, қайдан одам
Топа олади шифо?
Қўшиқларни тинглаган дам
Қандай сеҳр айлар наво.

Тўсиқларни йўқот. Бўлиб
Юрма зулматга асир.
Куйлай олгай завққа тўлиб
Хотиржам бўлса шоир.

Қўнғироқдай ҳар бир сўзи
Гарчи жаранглар юксак,
Ўз дардига шоир ўзи –
Нажот топиши керак.

Қўполлик ва одоб

Шеърият шижоатдур!
Ким этар инкор?
Иссиқ комингда ҳузур
Озодлик, виқор.

Азобда ҳар нафасим
Ўтса ҳам агар
Барибир сиздан кўра
Бўлардим камтар.

Қиз билан суҳбат маҳал
Камтарлик даркор,
Агар бўлсангиз дағал
Қиз сиздан безор.

Менга мангулик сирин
Очган донишманд,
Доим бўл камтар, деб
Берган эди панд.

Шеърият шижоатдур!
Илҳом бўлса ёр,
Яккама-якка суҳбат
Этмоғинг даркор.

Жуббали роҳиб эса
Не этар талқин?!
Камтар бўл, дер, ўзи –
Кибрли лекин.

Унинг гапига ким ҳам
Соларди қулоқ?
Мен ҳам қочдим шу сабаб
Ундан қўп йироқ.

Айланиб турса шоир
Тегирмони гар,
Кимки уни тушунса
Бешак кечирар.

Борлиқда ҳаёт

Мақтовга чанг наҳот лойиқ
Чангни севмоқ, бу не гапдир.
Ҳофиз чангни мақтаб қўшиқ
Битган бўлса, не сабабдур?

Остонангнинг чанги асли
Афзал қаср қолинидан,
Уни Маҳмуд арзандаси
Арта олмас енги билан.

Остонагда ел уриб бош
Чанг ҳидини сочса гар,
Ул хуш ҳидга бермай бардош
Қочади мушк ҳамда анбар.

Мен Шимолда чангдан безор
Эдим, лекин не бўлди денг,
Остонангни чангига зор
Бугун иссиқ Жанубда мен.

Агар дилбар дарвозаси
Очилсайди бўлиб нимкоф.
Шунда бахтим овозаси
Тарқаларди то Кўҳиқоф.

Бонг уриб момоқалдироқ
Кўкни этса чақмоқ равшан,
Ёмғир ёғиб, чангни тупроқ
Мағзларига сингдирса ҳам.

Ул тупроқдан ҳаёт яна
Кўкаради кучга тўлиб,
Бутун замин боз қувона
Яшай бошлар хуррам бўлиб.

Саодатбахш азият

Алангага ўзни ташлаб
Шараф топганда жонлар.
Истеҳзо-ла дилни ғашлаб
Кулгай бундан нодонлар.

Бўлганида тун ҳувайдо,
Гувоҳдирсан ушбу дам,
Соҳир бир ҳис дилда пайдо
Агар хомуш ёнса шам.

Интилади – зулмат, шукуҳ
Дастидан қочиб-нурга,
Қовушади илоҳий руҳ –
Билан, тўлиб сурурга.

Масофаю тўсиқ бекор,
Ёнажакдир парвона.
Нурга ташна, оташга зор,
Ёнар у қона-қона.

Агар ғафлат аро қолсанг,
Умр ўтар – этмас вафо.
Шундай яша, мумкин бўлсин,
Фанодан кейин бақо.

* * *

Шакар томар қамиш қалам
Тилларидан ҳар замон!
Эй, қаламим! Шундан олам –
Ширин. Сен ҳам бўл равон.

ҲОФИЗНОМА

*Рух – куёв, Сўз – келинчак,
Тўйларин, Ҳофиз,
Ҳар бир одам билажак
Шеърингдан ёлғиз.*

Таҳаллул

Шоир:
Аё, Муҳаммад Шамсиддин,
Нечун элинг Ҳофиз деб ном
Қўймиш сенга?

Ҳофиз:
Чунки Қуръон
Оятларин билдим ёддин.
Хотирамда эди мудом
Суралару шариф калом.
Ишонч билан этдим идрок,
Тутиб доим ўзимни пок,
Мендай этгай ким эҳтиром
Расулнинг ҳар ҳадисига.

Унга лойиқ зўр эътиқод,
Шу сабабли Ҳофиз деб ном
Қўймиш менга халқ умрбод.

Шоир:

Ўхшаш бўлсак биз, не ажаб,
Зотан бизга ўхашашлик хос.
Аё, Ҳофиз, шудир сабаб
Тўла монанд бизнинг ихлос.
Биз муқаддас китобларни
Тўла ёдлаб бўлдик Ҳофиз.

Дилда этдик нақш бобларни,
Эзгу тасвир ўчмас ҳаргиз.
Гумонлару, шубҳа, инкор
Бизлар учун бари бекор,
Чунки иймон ҳамроҳимиз
Илоҳий нур паноҳимиз.

Арзу дод

Қай кимсанинг йўлига тузоқ
Қўйиб пойлар иблислар ҳар чоқ?
Судрамоқ-чун тамуғга ахир
Кимни алар айлайди асир?
Ул тузоққа англагил, хуллас
Илинади ёлғончи, нокас.
Шоир шундай каслардан аммо
Нечун ҳазар этмайди асло?

Кимки мажнун шоирга ҳамроҳ,
Қайсар ишқдан юраги огоҳ.
Ёлғизликни касб айлаб зинҳор
Ёзар саҳро қумига ашъор:
Не калом дер, тушуниб етмас
У дил сўзин қумга кўчиргай,
Шамол эса уни ўчиргай,
У сўзига риоя этмас.

Лек қўшиғи дилга ҳукмрон,
Унда бордир ояти Қуръон.
Сиз олимлар, аҳли мусулмон,
Айланг тақво таълимин аён,
Қонун бурчдир, қонун умиддир.

Ҳофиз ринду савдойи ҳамон
Мирзода руҳ ҳавойи ҳамон
Нетмоқ керак, не этар мажнун.

Фатво

Ўқиб Мизрий шеърларини бобма-боб,
Сўнгра йиртиб ҳар варағини муфти
Ёнаётган гулхан ичига отди.
Ёниб, қулга айланди ҳушхат китоб.
«Худди шундай ёнар ўтда, ким агар –
Қўйса Мизрий сўзларига эътиқод!
Лекин шоир ўт балосидан озод,
Чунки унга Худодан илҳом-хабар!
Агар чалғиб шоир ботса гуноҳга,
Ўзи жавоб беражакдир Оллоҳга.»

Беҳудудлик

Кабирдирсан, ҳеч интиҳойинг йўқ,
Қисматинг хуш, ҳеч ибтидойинг йўқ.
Қўшиғинг юлдузлар гумбазидар,
Боши-ю охири ҳам маркази бир
Фалакдай гардишда шеъринг муқаррар,
Аввалу сўнгги ҳам бир хил муқаррар.

Сенинг қалбингда оққай чашмаи шеър,
Қувонч билан симиргай ташнаи шеър.
Сен айтдинг, бўсага маҳлатдир лаблар,
Қўнғил завқи қўшиққа айланади,
Ки бода шавқидан яйраса қалблар,
Муҳаббат риштасига бойланади.

Менга олам ғами, билки, абасдур!
Аё, Ҳофиз! Агар сен бирла бўлсам,
Ки, фахру ифтихорим сен, ҳавасдур
Сенингдек ғам чекиб, сен каби кулсам.
Муродим май ичиб, сен бирла баҳсдур,
Сенингдек севсаму сўнг майли ўлсам.

Аё, мутриб! Қўшиқ айт, сўзда жондур,
Ғазал кўҳна ва лекин навқирондур.

Пайравлик

Мендадир байтингга сингмоқ ҳаваси,
Тақлид этмоқ сенга мен учун шараф.
Аввал маъно, кейин сўз ихтиросин
Айламак! Яширар дурни-да садаф.
Ҳар сўзингни бордир неча маъноси,
Бундай бахтга бир сен бўлдинг мушарраф.

Учқундан аланга бўлгандай пайдо,
Шиддатли аланга ер юзин қамраб –
Юлдузларга қараб учгандай, илло
Сендан қудрат – оташ келди ўрмалаб,
Олмон қалбин бу оташ этди шайдо
Ва аланга берди мангу ўт қалаб.

* * *

Шеър гўзал янги вазн, қофия билан
Иқтидор эгаси билади, аммо
Қуруқ ниқоб дарҳол йиртилар экан,
Вазнда жону қон йўқ эрур асло.
Руҳингни хушвақтлик этмас экан банд,
Чунки ҳар янги вазн ажалдай ахир,
Олдинги вазнга этади таъсир.

Ниҳон сир

Атадилар тилингни Ҳофиз
Сўфиёна деб алар.
Сухандонми Сўз қимматидан
Бўлса мутлақ беҳабар.

Тушунмасдан не деса, майли
Сўзлайверсин нодонлар.
Улар ўзин ҳаром майини
Ичиб топгайми шонлар?

Улар билмас, муқаддас Ҳофиз
Яшагайдир бахтиёр,
Ва пок эди. Улар билмаски
Шоир эди тақводор.

Ишорат

Койимоққа сизда асос бор:
Чунки Сўзнинг маъноси бисёр.
Елпуғучда бор икки томон,
Сўз ҳам унга ўхшар бегумон.
Боқса сизга бир жуфт кўз ипак –
Елпуғучнинг ортидан, бешак,
Шаффоф парда бекитар юзни,
Яширолмас лек гўзал қизни.
Бовар айланг айтган сўзимга,
Порлаб турган кўзи кўзимда.

Ҳофизга

Одамлар не истакка банд
Бари сенга аёндир.
Эхтиросга кишанланган
Тахтми, чангу тўзондир.

Ким уларга қарши турар,
Одамга қилар алам,
Бири сенга тан берса гар,
Бири эса бермас тан.

Узр, Устод! Тугаб сабрим
Унутилади жаҳон,
Келса хиром айлаб сарвим
Йироқлардан мен томон.

Замин бўса олар ҳар дам
Оёқларидан чунон,
Машрик қаби саломи ҳам
Қайноқ ҳамда меҳрибон.

Шиддат билан кўмиламан
Сочлари тўлқинига,
Шамол қаби чўмиламан
Жингалак ёлқинига.

Пешонаси очиқ мутлақ,
Дили тўла шафқатга.
Қўшиғига қувонч ва ҳақ
Руҳни бошлар тоатга.

Барча ғамдан бўлгунг озод
Лаъли лабини кўриб,
Сўнг кишанбанд бўлиб, ҳайҳот,
Қолажаксан термулиб.

Тиқилади бўғизга нафас,
Чирмашганда жон-жонга.
Бу туйғудан вужудинг маст
Сигмагайсан жаҳонга.

Ёнаётир ўт ичра тан
Аё, соқий, қадаҳ тут!
Бир ё икки қадаҳ бирлан
Сўнарму бу оташ – ўт?

Соқий йигит муаллимга
Қадаҳ тутади боз-боз,
Шак келтирмас у таълимга
Рухга май берар парвоз.

Ва унга ҳам сиру савдо
Аён бўлар бирма-бир,
Лаби узра хати пайдо
Вояга етмиш ҳозир.

Ҳам дилларда, ҳам дунёда
Бор бўлса неки асрор,
Тағ-тубига сен зиёда
Етгайсан шоир ҳар бор.

Сен насиҳат этдинг ҳар дам
Хоҳи вазир, хоҳи шоҳ,
То дунёда билиб қадам
Қўйсин, бўлмасин гумроҳ.

Сен доносан. Муқаддасдур –
Қўшиқларинг умрбод,
Йўл бошловчи бўлгин бизга
Ҳаёт йўлида Устод.

ИШҚНОМА

*Не истаюр юрагим,
англат, дилдор!
Асиринг у
ани асрагил зинҳор.*

Вафо тимсоллари

Олти ошиқ-маъшуқ бор,
Унутма буни зинҳор:
Номларин эшитган дам,
Рудоба ҳам, Рустам ҳам.
Жонларига ишқ туташ –
Бўлган бамисли оташ.
Юсуфни кўрмай илло
Севиб қолган Зулайҳо.
Муродга етмай лекин
Ўтган Фарҳоду Ширин,
Яралган бир-бири-чун
Лайли-ю ошиқ Мажнун.
Кексайганда ҳам ёна
Севган Жамил, Ботина.
Висолдан маст, беармон
Бўлган Билқис, Сулаймон.
Қисса шу, ёд қиласан,
Сўнгра ишқни биласан.

Яна вафо тимсоллари тўғрисида

Ҳа, муҳаббат риёзатдир,
Гумроҳ наздида роҳатдур.
Ундан на зар, на зўр етгай,
Ошиқни девона этгай.

Тимсоли ишқ ҳамда вафо
Эрур Вомиқу Узро.
Бул қисса дема номаълум
Номин тутсанг билур мардум.

Не бўлгану нелар деган
Булар кимга керак экан?
Улар севган. Бўлди. Тамом.
Ортиқчадир ўзга калом.

Ишқ китоби

Ўқиб чиқдим, ажиб экан
Муҳаббатнинг китоби.
Қувонч тўла варағи кам
Лекин бисёр азоби.

Ўқиб чиқдим варақ-варақ,
Ҳижрон – бисёр, висол – оз.
Тугамайди агар юрак,
Шарҳини этса оғоз.

О, Низомий! Ишқ ганжига
Сен охир топдинг калит:
Чидай олса ким ранжига
Висолдан этсин умид.

* * *

Кўзларидан, дудоғидан
Ўпар эдим, ўпар эди.
Жаннат каби қучоғидан,
Кўнглим ҳузур топар эди.

Қайда дилбар? Мисли хаёл
Ё, рўёми, қайга кетган?
Йўқ, бор эди, ширин висол,
Хаёлимни асир этган.

Огоҳдантириш

Зулфига бажону дил,
Аё дўстим, Ҳофиз!
Асир бўлиб сен каби
Яшамогим жоиз.

Сочларини банд этар
Тундай ҳарир рўмол,
Кокиллари тўлғанар,
Оғир занжир мисол.

Ошиқлар огоҳ сирдан
Қўрқса ҳамки улар
Ўрилган соч – занжирдан
Зулфига банд бўлар.

Хаёлотга чўмиб

Жингалак соч шалолами
Сийпаласам бармоқларим кўмилар?
Мушк-анбарга гўё улар чўмилар.
Дилда қўпгай навқиронлик олами.
Қошу кўзи, лабидан олдим бўса,
Дардларимга, нетай, дармон шу бўлса?
Панжаларим беш панжали бир тароқ,
Зулфларингдан кетолмайди ҳеч йироқ.
Инжа нафис қулоғини қитиқлаб
Зулфи ўйнар, ул қулоқми, во ажаб?
На эт ва на тери – будир мўъжиза!
Ишқ розини турар ҳамиша асраб.
Сочларини сийпаласам бир умр,
Дунёда йўқ бундан ортиқча ҳузур.
Сен ҳам Ҳофиз шундай этгандинг бешак,
Ишни сендай қайта бошламоқ керак.

Офат

Бармағингни зумрад узук
Безабди ёниб ял-ял,
Мақтасам-ку бўлар тузук
Лекин сукутдир афзал.

Дейман: «Унинг ранги дилкаш,
Айтолмагайман зинҳор,
Унинг офат-рангларидан
Чекаяпти жон озор.»

Бўлмоқ керак ҳушёр ҳар вақт
Қўпдир маъшуқ кулфати,
Ўзинг, дилбар, офатигон
Узугинг жон роҳати.

* * *

Ҳур қўшиқлар, оҳ, маҳбубам!
Қалин жилдга бўлмас тутқун.
Поёни йўқ бу осмон ҳам
Торлик қилар қўшиқ учун.

Вақт – қушанда, у бешафқат,
Ҳаммага ҳам санчар тиф.
Байтлар тирик қолгай фақат
Мангу муҳаббат янглиғ.

Қаноат

«Севгани – чун, этма хом хаёл
Мени қучар, деб, соҳибжамол!
Севги эмас, хушомаддир – бу,
Бундай ёрни этмасдим орзу.»

Шоир:

Бахтиёрман! Сен учун балки
Узрим бўлмайди манзур:
Ихтиёрий армуғон – севги,
Хушомад ҳурмат эрур.

Мужда

О, нақадар ҳузурбахш эрур
Олам кезмоқ, этмоқ саёҳат.
Худҳуд турар мен борган жойда,
Уни кўрмоқ бахш этар роҳат.

Мен қадимий чиғаноқларни
– Улар тошга айланиб бўлган, –
Ахтараман тошлар ичидан,
Худҳуд келар ёнимга шу дам.

Унинг тожи ёйиқ ва мағрур.
Ўликларнинг устидан кулиб
Келди Худҳуд – абадий тирик,
«Худҳуд! – дейман мен завққа тўлиб, –

Сен нақадар гўзал, попугим!
Шошилсанг-чи, Шом ўлкасига,
Мендан мужда дилбаримга элт,
Тумшуғингда элтгин қасида.

Сен Сулаймон элчиси бўлиб
Боргин Билқис маликасига.»

Садоқат

«Сўлаяпсан, лекин куйламоқ
Севинмоқдан тинмайсан асло!»

Шоир:

«Гапларинг рост, иқрорман, бироқ
Ишқ дардига бормиди даво,
Бияпсанми, сўнаётган шам
Уйни этар қанчалик равшан?
Мен ҳам шундай бўламан адо.»

Сир

Эл ҳайратда, маҳбубамнинг
Кўзларидан узмас кўз.
Эл билмайди, менга аён
Кўзида не сир, не сўз.

У дер: «Сени севажакман.
Ўзгалар ишқи озор.
Ўзгаларнинг ҳайрати-ю
Қайғуси – бари бекор.»

Сўнг маҳбубим атрофига
Ошкора ташлаб назар,
Ширин висол соатидан
Менга беради хабар.

Беш хислат

Беш хислатдан беш хислат жудо эрур,
Беадабга паст тийнат ошно эрур.
Ким такаббур, эсда тут, дўст бўлмагай,
Ким ёвуздир марди холис бўлмагай.
Ким ҳасадгўй, ҳеч ҳаёси йўқ унинг,
Ким фирибгар, эътиқоди йўқ унинг.
Сен агар кетсанг буларни тарк этиб,
Ўйлаким, билдинг балолардин ўтиб.

* * *

Дилкашдур жонона имоси,
Май ичмай мастона нигоси.
Суханга агар банд лабидур,
Қуёшнинг партави кабидур.
Дилкашроқ барчасидан, ажаб,
Султони ҳусн тараҳҳум айлаб,
Ул нозик қўл билан армуғон –
Этса бир ишорат биз томон!
Касб қилса шундай нек рафторни
Нигоҳи, ишорат, гуфтори
Бебаҳо совғадир ҳар қачон,
Туrolмас сўнг этмасдан инъом!

* * *

Юрагингга этилсин нақш
«Панднома»даги калом:
Жонни кимга айласанг баҳш,
У ҳам сенга берар жон.
Керак эмас зар-зевар,
Олтиндан бахт қимматдир.
Ўтган ўтди, эй беҳабар,
Англа, дам ғаниматдир!

* * *

Улар айбу гуноҳингни
Айлади ошкор,
Рад этмагил хатойингни
Нуқсонинг бисёр.
Сен яхшилиқ этган эдинг
Уларга ҳар бор,
Лекин нечун уни тилга
Олмаслар зинҳор?
Англаб олдим сабабини
Бўлгандан безор,
Маъқул бўлган нек одамни
Қиларларми хор?
Бир шогирддай мени танлаб
Олмангиз бекор,
Мени тавба эттирмоққа
Йўқ бир тақводор!

* * *

Бозорда қизир савдо,
Алданар ҳатто доно.
Шовқиндан қочиб оқил
Севгига бўлар мойил.
Интилдинг тун-кун қистаб
Тингламоқ, билмоқ истаб.
Қулоқ тут, райр эшикдан
Не садо чиқар, ўрган.
Ҳақиқат бўлса даркор,
Худодан топгунг зинҳор.
Пок ишқ ўти қай танда
У Худо севган банда.

* * *

Ҳалол яшаганимда
Чекардим озор,
Умрим ҳам ўтар эди
Камбағал, ночор
Ҳеч ким мени олмасди

Икки пулга ҳам.
Истадим бой бўлмоқни
Бўлиб муттаҳам.
Лекин мендан чиқмади
Унақа одам,
Сўнг ўйласам покиза
Яшашда маъно,
Ўғрилиқдан қашшоқлик
Доимо аъло.

* * *

Қайдан келдинг, берма савол,
Худо яратган кишварга,
Яшайвергин сен бемалол
Аралашмай бу ишларга.
Атрофингга ақл кўзи
Билан назар эт, гар фармон –
Бўлса, тегар дастур ўзи,
Қудратинг ортгай бегумон.
Нек кирдоринг фойда олгай
Давлатга содиқ эрсанг, бас.
Ҳамма сени севиб қолгай
Сендан ҳеч ким нафратланмас.
Айланажак шоҳга ошкор
Яхшилигинг, хирад пеша!
Янгидан лек бўлсин такрор
Эски садоқат ҳамиша.

* * *

Қайдан келиб қолдим? Бу қизиқ савол,
Эслаш кийин босиб ўтган йўлимни.
Бугун эса шу ерда, ажойиб ҳол,
Дарду қувонч ушлаб олмиш қўлимни.
Бирлаштириб дарду қувончни, аммо
Яшай олган бахтли эрур доимо.

* * *

Бирин-кетин келиб кетар,
Келиб-кетар ҳар одам.
Бундан бўлма сен беҳабар,
Яша ҳалол ва ўктам.
Атрофингга боқ, толмайсан,
Гуллар уз, этма шитоб.
Манзилингга етолмайсан
Бўлсанг ўғри ва каззоб.

* * *

Аёлларга бўлгин мушфиқ, меҳрибон!
Эгри қовурғадан аёлни бино –
Айламиш, ани рост этмасдан Худо.
Уни эгмоқ бўлсанг, синадур осон.
Агар тегилмасанг, бўлар эгрирок,
Эй Ҳазрати Одам, бизга бу сабоқ!
Аёлларга бўлгин мушфиқ, меҳрибон,
Қовурғага шикаст берма ҳеч қачон.

* * *

Ҳаёт экан асли бемаза ҳазил
Кимга лаш, кимга луш етмас муттасил.
Бировга кам керак, бировга бисёр,
Кимдир бахт топгандир чекмасдан озор.
Гар бахтсизлик тушмиш чекингга, не тонг,
Тоқат эт, бефойда нола-ю фигон.
Ворисдир барига энг охирги дам
Жаноби Этолмам, жаноб Истамам.

* * *

Ғозўйинга менгзар ҳаёт:
Олға ташланар қадам,
То мақсадга етмагунча
Ортга қаролмас бир дам.
«Ғоз-ку ахмоқ!» – деманг ҳаргиз
Тилингизга бериб эрк.
У орқага ўтирилган он

Мен учун йўл бўлар берк.
Дунёда-чи, барча олға
Интилади ва лекин
Ким қоқилса ё йиқилса
Унга қарамас ҳеч ким.

* * *

«Йиллар, – дединг, – неъматларини олди:
На менда роҳатбахш орзулар қолди,
На дилбар ёди-ю суюмли сароб
Саргардон кезишлар, на ранжу азоб.
Шон-шараф гултожи бермас тасалло,
Шуҳрат араваси – ўткинчи савдо.
Ҳаловатбахш юриш-туришлар йўқдур,
Жасорат намоён у ишлар йўқдур.
Йиллар дастидан не қолди барқарор?»
«Ишқу Ғоя қолди. Яна не даркор?»

* * *

Сенда бўлса неки муаммо,
Донишмандга айлагил иншо.
Дардинг билдир, миннат этмайди,
Сенга айтар нима етмайди.
Донишмандга барча сир аён,
Муаммонг ҳал бўлади, инон.

* * *

Сахий одам алданар,
Таъмагир-чи, таланар.
Доно ҳам айлар хато,
Адашар оқил ҳатто.
Бахилдан қочишарлар,
Анқовга ёпишарлар.
Ҳушёр бўлгил амалда,
Алдаганни сен алда.

* * *

Амр этгайми, мақтарми ё
КойигаЙми унга вожиб,
Сен-чи, содиқ қул барини
Қабул айла кўксинг очиб.
Арзимас иш учун мақтар,
Ёки койир ҳеч йўқ зиён.
Мудом савоб иш айлагил
Энг охирда бор имтиҳон.
Ҳақ олдида баробардур
Султону қул – майда-чуйда,
Ранж чексанг ҳам савоб иш эт,
Бўлмагин ҳеч сен озурда.

Шоҳ Шужоъ ва унга ўхшағанларга бағишлов

Этсин сени сарафроз
Амударё оҳанги,
Йўлларингга пойандоз
Қўшиғимиз жаранги.
Сен борки қўрқув абас!
Бахт жоминг доим тўлсин.
Умринг боқий бўлсин, бас,
Давлатинг боқий бўлсин!

Олий илтифот

Саркаш эдим, ўзимдай саркаш
Олампаноҳ топиб олдим.
Андак вақтдан сўнг эса ювош
Бека – паноҳ топиб олдим.
Алар мени этди имтиҳон
Ўзда вафо топиб олдим.
Хазинам, деб, этди эҳтиром
Кон – муддао топиб олдим.
Икковига хизмат этдим
Бахту сафо топиб олдим.

Икковига дўстлар етдиму?
Юлдуз само топиб олдим.
Ҳар иккови дўстлик этди-ю
Дардга даво топиб олдим.

Фирдавсий сўзи:

Дунё, сен мунчалар безбет ва ёвуз!
Елдириб, ўстириб, сўнг оласан жон.
Лекин ким Аллоҳнинг меҳрин қозонса
Едиргай, ўстиргай ҳам асрар мудом.

* * *

Бойлик недир? Қашшоқ дер: «Бойлик – қуёш,
Қуёш менга бахш айлағай ҳаловат.
Қорни тўқлар мункир бўлмасин фақат,
Қашшоқларга ҳузур – ўжарлик, бардош.»

Жалолиддин Румий сўзи:

Тўхтамаки, дунё ўтар мисли туш,
Юрсанг – манзил тақдирингда ёзилмиш.
На қиш, на ёз фармонингда бўлади,
Не гуллади, билки охир сўлади.

Зулайхо сўзи:

Ойинада аён: гўзалман беҳад!
«Қаритади, – дединг, – сени ҳам қисмат.»
Фақат Тангри эрур абадий, эй ёр.
Абадий ёшдирман сен севган фурсат.

«Қандай буни қила олдинг,
Кимдан англаб била олдинг?
Ҳаётдаги ташвишлардан
Майда – чуйда лаш-лушлардан
Ола билдинг чўғ-аланга,
У бахш этди сенга илҳом?»

Йўқ, ташвишлар менга илҳом
Берган эмас, на чўғ, на ком.
Йироқларда кездим ҳар гал,
Юлдузли кўк мисли бахмал,
Йўл кўрсатди, ғазал айта,
Туғилдим мен гўё қайта.

Кенгликларда тўлқин мисол
Пода кезар, чўпон хушҳол.
Сўзи оддий, лек пурмаъно.
Ўзи камтар вале доно.
Суҳбат этиб дилдан чўпон
Этди мени азиз меҳмон.

Даҳшатингиз тунлардами,
Хавф-хатарли кунлардами?
Судралади бизнинг карвон,
Туялари айлар фиғон.
Сарбон асло адашмайди,
Фурур билан йўл бошлайди.

Карвон борар, сароб қочар,
Кенгликлар ҳам бағрин очар.
Мен ҳам қочиб кетаяпман,
Манзилимга етаяпман.
Мовий денгиз кўринган дам,
Ортда қолгай сароблар ҳам.

* * *

Мумкинми ҳеч қофиябоз
Ўзни ёмон атаса,
Кўча рижжакчиси дерми:
«Мен чалган куй бемаза.»

Улар иши туғри балки,
Айб этмагайман фақат.
Ҳурмат этсанг бировни гар
Бўласан-ку беҳурмат.

Йўл бўшатсанг уларга сен
Йўлинг тўсади шу он.
Хил уруғин маргимушдан –
Фарқ этмас, у – ҳукмрон.

Собиқ янги супургини
Сира ҳурмат қилмайди.
Янгиси-чи, собиғини
Назарига илмайди.

Халқлар эса нафратланиб
Бир-бирини этар бадном.
Билмасларки мақсад бирдир
Бирдир кўзланган томон.

Ким бировни худбинликка
Айблар, этмасин унут,
Ўзгаларнинг омадидан
Ўзи бўлгайми хушнуд.

* * *

Кимки хурсанд, димоғи чоғдир
Ғазабланар қўшнилар шу он.
Дерлар: «Унда иқбол порлоқдир,
Этмоқ керак беобрў, бадном.

Ўлганда-чи, кўзларин намлаб
Ҳаёт йўлин этарлар дoston.
Сўнг қўшнилар садақа жамлаб
Сенга ҳайкал қўярлар осон.

Олмонликнинг ҳар бир қадами
Манфаатни кўзлайди, бироқ,
Унутсалар кошки одамни
Бундан кўра эди яхшироқ.

* * *

Ҳукмронлик бўлмаскан адо,
Устунлик ҳам экан барқарор.
Суҳбат этди мен билан доно,
Суҳбат этди зolim ҳукмдор.

Ақли ноқис шон-шуҳрат тилар,
Баландда, дер ҳамиша жойим.
Ярим одам, ақли калталар
Доноларни эзади доим.

Айладимми очиқ таъналар,
Не фойдадир, бўлсалар фақат
Ахмоқлар-у маҳмаданалар
Бири лоқайд, бири бетоқат.

«Муҳаббат у зулм бизларни
Этиб қўяр балки қариндош.»
Соясида тафт, сизларни
Исинтирар чиқаётган қуёш.

Душманлари кимдир, бешубҳа
Билган Ҳофиз ва Улрих Ҳуттен:
Рақиблари кийишган жубба
Аниқ бўлган уларнинг бети.

Менга озор бергучиларга
На белги бор, на жубба-кийим.
Мен қай бирин сизга кўрсатай,
Улар оддий насроний тайин.

* * *

Эзгуликка чақирсанг гар
Сен билан доим кўнгил,
Эзгу ишлар айласанг гар
Бу фазиладинг маъқул.

Агар девор билан ўраб
Олсанг бойлигинг, инон,
Оч бўлсам ҳам мен-чи, яйраб
Кун кўраман шод, хандон.

Кўп хислатга эга одам
Лекин бўласан безор,
Бири қилса бир иш, шу дам
Ўзгаси айлар такрор.

«Қани йўлга!» – деган калом
Янграганда турайлик,
Манзилимиз аниқ, тамом
Унда бирга юрайлик.

Кўп рақиблар келади дуч,
Лекин олманг хавотир.
Висол они даркорми ҳеч
Қушмачи ва ё шотир?

Садқа зару номусу шон,
Мард йўлда билинади.
Жавонмард май ичгани он
Иккига бўлинади.

Ғазалида Ҳофиз бундан
Берганди бизга хабар.
Уни ҳам бу майда-чуйда
Ишлар қилган дардисар.

Лекин қочиб бўлмас асло
Бу дунёда, шуни эт:
Жоҳиллик дуч келган асно
Сукут эт-да, ўтиб кет.

* * *

Англадингми, сўзда не маъно?
Мажнун-жинни демак, йўқ шубҳам.
Бутун менда ўзга муаммо.
Ўзни Мажнун атадим мен ҳам.

Деманг ҳаргиз:» Боғлангиз уни!
Девонани занжирбанд айланг!»
Озод этмоқ шартдир мажнунни,
Инсофни-да юракка жойланг.

Кишанларда банд этиб агар
Қийнасангиз аҳли донишни,
Олов сизни ютар муқаррар,
Жавоби бор ҳар қандай ишни.

* * *

Тинчлик йўлин мен кўрсатиб
Қўйган бўлсам сизга наҳот?
Ёхуд уруш ташвишини
Берганмидим сизга, ҳайҳот!

Ўрганганми мендан ахир
Зўр мерганлар овламоқни,
Бичувчилар тикмоқни-ю
Изловчилар – ковламоқни.

Бундай гаплар хато, менга –
Табиат не этган инъом,
Ўша зухур топмиш фақат,
Ўша бўлмиш менга аён.

Лунж шишириб, жон борича
Айламак бас мени бадном,
Асаримни кўринг, ахир
Мен адибман, бўлди, тамом.

Сайёҳнинг руҳий хотиржамлиги

Пасткашлардан шикоят
Айлама бекор,
Разил кучлидир ғоят,
Арзинг этмас кор.

Ёмонликдан даромад
Оларлар осон,
Яхшилиқни шу сабаб
Этурлар яксон.

Уларни ахлат мисол
Супириб фақат,
Ахлатхонага шамол
Ташлар оқибат.

* * *

Дунёдан сен таъма этма,
Гарчи орзу бепоён.
Дунё ўтар орқа-ўннга
Қаролмай қолар инсон.

Тиришса-да ҳаёт-ла ҳеч
Чўлоқ бўлмас ҳамқадам.
Ёшлиқда не орзу этсанг
Етасан қариган дам.

* * *

Ўз-ўзини мақташ асли хатодир,
Ким эзгу иш агар эта олади.
Гарчи пинҳон тутмоққа эмас қодир,
Эзгу иши эзгу бўлиб қолади.

Сиз нодонлар уни айламанг мазаҳ.
Майли доно хаёл этсин ўзини.
Асли у ҳам сиз каби ахлоқ,
Тинглайверсин таъмсиз мақтов сўзини.

* * *

Сенингча оғиздан қулоққа
Етган гап ҳақиқий? Офарин!
Эҳтимол маъқулдир ахлоққа
Бировлар етказган гап, тайин.

Вале сен тафаккур айлагил:
Кишанни бузмоққа куч даркор,
Ишончни бузмоққа куч даркор,
Рад сўзни дилингга жойлагил.

* * *

Фарангман дер, мен инглиз,
Италянман, менман немис!
Бир-биридан қолишмагай
Ёнманликдан бўлар тенгсиз.

Эҳтиромга лекин ҳозир
На у лойиқ, на бу арзир.
Умр ўтказар шуҳратталаб,
Худбинлиги кимга манзур.

Агар бугун бул қабоҳат
Ўрнин олса лутф, марҳамат,
Эртага сўнг юракларни
Қоплагайдир холис ният.

Ҳисоб талаб келажақдир,
Зулмат ичра қолажақдир –
Кибр-ҳаводан қутулмаган
Бадномликни олажақдир.

* * *

Ўқисалар агар Қуръондан оят,
Атардилар шу он сура номини.
Ҳар мусулмон эҳтиром этиб ғоят
Пок тутарди доимо имонини.

Ҳозир эса янги дарвишлар вайсаб
Чалкаш сўзлаб ҳақ сўзни айлар вайрон.
Адаштирар бандаларни, во ажаб!
Халоскор сен ўзинг, муқаддас Қуръон!

Пайгамбар сўзи:

Ғазабланса ҳар шахс мабодо,
Муҳаммадга бахт қодир Худо –
Бериб, уни асрагани-чун.
Арқон боғлаб ходага узун –
Оссин ўзин, пок бўлиб қалби
Тарқалади шу он ғазаби.

Темур сўзи:

Кибру ҳаво хуружими бу?
Ёлғонга банд сиз, аҳли тақво!
Билмайсиз, қурт бўлардим, ёху!
Яратса гар қурт этиб Аллоҳ.

ҲИҚМАТНОМА

Токи бўлсин мувозанат унда пайдо,
Қўйиб чиқдим китоб ичра туморларни,
Ким илоҳий игна билан уни тикса
Дардан халос қилгай албат беморларни.

* * *

Ўздан кетма,
Кеча олган неъматингни
Ҳозирги кун ё тунингдан
Талаб этма.

* * *

Кимки машъум кунда туғилди, инон,
Ёвуз ишлар унга маъқул бегумон.

* * *

Осонмиди бу иш, айтади илло,
Қай зот этган бўлса уни ихтиро.

* * *

Денгиз тўлқин отади фақат
Замин уни тутолмас ҳеч вақт.

* * *

Дилда ҳадик, қўрқув нечун?
Ҳаёт қисқа, кун-чи узун.
Кенг ерними қўмсайди жон,
Ё осмонни? Кимга аён?
Қўксимни тарк этмоқ истар,
Юрак қочиб кетмоқ истар.
Топа олар дилим ором?
Сийнамга жо бўлсанг мудом.
Ташвишлару ғамларни ҳам
Унутади унда, эркам!
Ғамгинми дил ва ё хурсанд
Чиқолмайди дарвозадан.

* * *

Тақдир имтиҳон этса, гунг бўл одамзод,
Фойда бермас айламак минг доду фарёд.

* * *

Қуёш ҳали нур сочмоқда, айла шитоб эй, мард!
Тунда эса этолмай иш рангу рўйинг бўлар зард.

* * *

Нени яратмоқчисан, яралган бу дунёда,
Парвардигор яратган сену мендан зиёда.
Қуръангга тушибдими яшамоқ деган қисмат,
Йўлни бошлабсан, давом айла уни марҳамат.
Руҳий мувозанатинг буза олмасин асло,
Бу манзилда на ғаму ва на шодлик, илоҳо.

* * *

Гар аламзада юрак,
Ноумид бўлса, бешак –
Даволай олар кам-кам
Дўст сўзи мисли малҳам.

* * *

«Хонангизга бахт кирган фурсат
Ранжитдигиз этмай марҳамат.»
Лекин у Қиз чекмабди озор,
Сизни йўқлаб келмишдир такрор.

* * *

Менга такрор теккани ҳар жойда нақд,
Давлатим Вақтдир, далам ҳосили Вақт.

* * *

Муҳаббатдан эзгулик пайдо,
Қонда кезар бу хислат, ҳар гал
Неварангга кўпроқ ўтар у
Камроқ ўтса ўғлингга агар.

* * *

Шундай демиш донишмандлар сарвари,
Улуғ қалбли дилшунос ул Анварий:
«Яшай олгай ҳар жойда, ҳар вақтда соз
Кимки ростгўй, оқилу мурасасоз!»

* * *

Дўстларданми шикоятинг,
Ё душманга маломатинг.
Алар учун бўлса алҳол
Борлигингни ўзи малол.

* * *

Аҳмоқларга берма эътибор,
Улар сўзлаб ўзин этар фош:
«Қиёматда донолар зинҳор
Камтар бўлиб кўтарарлар бош.»

* * *

Эътироф эт, экан улканроқ
Шарқ шоири ғарблиқдан, бироқ
Тенг эканмиз бир ҳисда фақат
Бир хил экан биздаги нафрат.

* * *

Ҳар ким хоҳлар юксакда бўлсин,
Дунё шудай яралганмикин?
Бир-бирига мунчалик қўпол –
Булар ўзи хоҳлабми ҳар ким?

* * *

Шафқат эт бизларга Худойим,
Ёмонга тавфиқ бер илоҳим.

* * *

Ҳасад шишиб ёрилсин,
Очликдан ўзин есин.

* * *

Сен кўрс бўлсанг мабодо,
Дарров ҳурмат этарлар,
Чўчқасидан бошқасини
Лочин-ла ов этарлар.

* * *

Бидъат эрур попларнинг сўзи,
Йўлдан урар ҳар нафас.
Адашганни манзилга асло
Эгри йўл ҳеч элтолмас.

* * *

Қаҳрамонга беролгай баҳо
Кимки эрур жасур ҳамда мард.
Танимоқ-чун одамни аммо
Ҳаёт ёзу қишин ўташ шарт.

* * *

Муҳаббатдан эзгулик пайдо,
Агар таъма ишққа бўлса эш,
Сенинг кунинг ўтар-ку, аммо
Фарзандингга тегмайди улуш.

* * *

Ҳазина, Имону Фикринг эт пинҳон,
Ўғрилаб кетмасин ғаламис осон.

* * *

Дунёда юради не сабаб,
Яхши ҳамда Ёмон ёнма ён?
Ёшлар эски сўзни такрорлаб
Янги сўз деб, ўйлар ҳар қачон.

* * *

Вақтингни айлама сарф
Беҳуда баҳсга, ўртоқ.
Нодон-ла жанжаллашса
Доно ҳам бўлар ахмоқ.

* * *

Ҳақиқат бу қадар олис, ажабо,
Заминнинг қатига яширин нечун?
Бирор кас тушунмас уни, мабодо
Тушунса, келарди яқинроқ мамнун.
Ва унга етмоқ ҳам бўларди раво
Севимли бўларди у ҳамма учун.

* * *

Жаҳд айла, койит жонни,
Мард эзгу иш қилади.
Дарёга ташла нонни,
Ким еса, у билади.

* * *

Ўргимчакни ўлдириб, шу дам
Ғоят ғамгин бўлдим, ажабо,
Унга ҳаёт берган-ку, Худо
Ҳақли мендай яшашга у ҳам.

* * *

Тун зулмат бандида, нур-чи Худодан,
Бўлсайдик баҳраманд биз ҳам зиёдан.

* * *

Атрофингда турли-туман жамоа жам,
Худо берган зиёфатда ўтирар дўсту душман.

* * *

Мени хасис атар ноинсоф,
Ҳамённи чўз, мен айлай исроф.

* * *

Кўрсатгум атрофни очик,
Лекин аввал юксакликка чиқ.

* * *

Офат йўқ жим турган маҳали,
Тилидандир ҳар ким ажали.

* * *

Бўлса икки ошпазинг
Оч қолишинг муқаррар,
Қолар уй супурилмай
Қўп бўлса хизматкор агар.

* * *

Тақсим этмиш дарду шифони,
Сен Оллоҳга шукр эт жовид.
Ўз дардини мисли табиб
Билса бемор, бўлар ноумид.

* * *

Нодон ҳар ҳодисани ўзича шарҳлашга шай,
Ҳар ҳодиса сабабин билгум, деган авом-да!
Оллоҳга итоатдур Ислом деган сўз асли,
Исломда яшаб ҳамма, ўлажакмиз Исломда.

* * *

Дунёга келган маҳал,
Уй қурдик. Биз ўтган дам
Ўзгаси қураб илдам,
Уй-чи, ҳамон нотугал.

* * *

Кириб, неки мен-чун муқаддас
Поймол этмоқ бўлсанг хонамга,
Кирмоқни сен қилмагил ҳавас,
Йўлатмайман ҳеч остонамга.

* * *

Кичик уйга, аё дўст
Айла қаноат.
Каттасини қўрмоққа
Етмайди фурсат.

* * *

Яшириндим – ҳаёт афсона,
Маю қўшиқ менга ҳамроҳ.
Аё дўстим, ғамдан бегона
Бўлиб яша, биздай бепарво.

* * *

«Луқмон-хунук», – дединг, бас,
Луқмон сўзи – дур.
Ширинлик қамишдамас,
Шакарда эрур.

* * *

Шарқ – буюкдур, шубҳалар абас,
Денгиз кечиб бормоқ шарт экан.
Ким Ҳофизни билмасу севмас,
Тушунмайди Калдеронни ҳам.

* * *

«Олтину лаъл билан безамоқ
Қўлни асли нега кераг-а?»
Фақат чап қўл безанар, бироқ
Ўнг қўл муҳтож эмас безакка.

* * *

Исо эшаги ҳатто
Маккага борса ҳамки,
Ўзгарди дейиш хато,
Ўзгармас асло ҳанги.

* * *

Бехато кас йўқ эрур, бироқ,
Сенинг хатонг ўзгага сабоқ.
Қайғурмасдан ташлагин қадам,
Ҳар хатодан ўрганар одам.

* * *

«Сенга неклик этдилар ҳар гал,
Жавобини қайтармадинг сен.»
Юрагимда турибди тугал
Некликларни унутмайман мен.

Марҳам

Илтимослар бўлди беҳисоб
Сен кўпини айладинг ижро.
Нек одам-чи, айлагин жавоб
Кўп нарсани тилармиди ё?

Вазир:

Нек одамнинг талаби бўлак,
Этсам барча истагин бажо
У кўмилиб йўқ бўлар бешак.

* * *

Қизиқ экан дунёда, фақат,
Хатога эришса Ҳақиқат.
Ҳақиқатхон гўзал мисли гул
Бу ишлари валекин маъқул,
Жаноб Хато эргашган фурсат
Ҳақиқатхон айлайди нафрат.

* * *

Биласизми нени англадим?
Сўз тизмоққа кўплар моҳирлар,
Шеърятни вайрон этар ким?
Бешак, Шоирлар.

ТЕМУРНОМА

Зулайҳога

Атиргуллар сенга манзур
Хуш ҳид берган замондан.
Сен учун бахш айлаб ҳузур
Кечгай жону жаҳондан.

Сен учун қасд қилиб жонга
Тутқунликдан вовайло!
Бармоғингдай атирдонга
Дунё атир каби жо.

Этмоқ учун сени шодмон
Бахтга дилингни восил,
Куйлаб-куйлаб бўлар қурбон
Булбули ошуфтадил.

Ғамга ботма фарёдлардан,
Минглаб жонлар доди ҳам,
Қулатолмай ўтди, ердан
Темур тахтини, эркам.

Тушимда осмон ойга
Ўз бағрини очар эди,
Қўз очганимда эса
Қуёш нур сочар эди.

ЗУЛАЙҲОНОМА

Таклиф

Умр ўтказма вақтни қувиб,
Кун кетидан чопиш хато.
Эрта эмас, бутун, дилбар,
Этди қувонч бизга ато.
Дунё топдим, билсанг агар

Бор дунёдан буткул кечиб.
Бир ўзингни севиб, дилбар,
Эрта-эрта, бугун-бугун.
Не ўтди, не бўлар пайдо,
Сен этмагил бунга парво.
Омон бўлсанг шу бас менга,
Қувонч, бахт ҳамнафас менга.

* * *

Зулайҳо Юсуфга эди маҳлиё
Сабаби аён,
Ҳам гўзал эди у ҳамда навқирон,
Зулайҳо ҳам зебо, содиқдир аҳдга
Алар бир-бирини буркади бахтга.
Сен эй, ёш гўзалим, кўзи дурахшон,
Бир мени севасан, кўзларинг шоҳид,
Ва мени буркайсан сўнг бахтга жовид.
Мадҳингда ёзганим қўшиқлар – пешкаш,
То абад Зулайҳо ўзинг, париваш!

* * *

Сен атадинг ўзни Зулайҳо,
Севмофингга йўқ мени шубҳам.
Ҳотам деган номни мен аммо
Танлаб олдим ўзимга, эркам.
Такаббурлик эмас бу бари:
Георг исмин олгани билан
Ул муқаддас Георг рицари
Бўлолғайми ном билан одам?
Сахийманми Ҳотамдай? Инъом
Этгай мендай қашшоқ нени ҳам?
Ҳотами Той каби беармон
Шоир бўлиб яшасам беғам.
Лекин икки зотдай бокарам.
Тухфа этмоқ, олмоқ асли Бахт
Ҳузур етгай севгидан ҳар дам.
Бир-бирига талпинса, севса
Жаннат шудур ошиққа, эркам.

Ҳотам:

Тасодиф ўғрини яратмас, ажаб
Тасодиф ашаддий ўғридир ахир.
Ишқим гавҳарини юракка асраб –
Юардим, олди у чок этиб бағрим.
Сўнг сенга тутди-ю айлади пешкаш,
Тасодиф барини тутди йўлингга.
Гадою бенаво бўлдим, париваш,
Ҳаётим, давлатим қолди қўлингга.
Хайрият, гавҳари чашмингда аён,
Мендай бир ошиққа меҳру мурувват
Бағрингда кўринди фаройиб жаҳон –
Мени шод этгувчи бахтиёр қисмат.

Зулайхо:

Ишқинг гавҳарини ўғирлаб, ажаб,
Келтирди тасодиф, бўлдим бахтиёр,
Юрибман ишқингни дилимда асраб,
Энди тасодифни койимоқ бекор.
Шартмиди тасодиф ўғрилаши, гар
Ўз хоҳишинг билан қилмасанг инъом.
Ўғирлаб олардим, айлагин бовар,
Барибир бебаҳо гавҳарни осон.
Ишқинг гавҳари-чун қиламан тортиқ
Ёшлигим, ҳаётим, қарорим олгин.
Сенинг гавҳарингдан булар кўп ортиқ
Хушбахтга не даркор, боримни олгин.
Бенаво гадоман демагин зинҳор,
Ишқи бор юраклар навосиз бўлмас.
Бағримда сен бугун тополдинг қарор,
Давлату бахт шудир, бошқаси абас.

* * *

Севишган дил адашмас чиндан,
Зулмат уни этолмас тутқун.
Ўрганарди севмоқни мендан
Тирилса гар Лайли-ю Мажнун.

Эркалатиб турибман сени,
Қулогимда илоҳий оҳанг.
Ажаб, булбул куйлайди нени?
Атиргулда қайдан ҳиду ранг?

Зулайхо:

Қайиқ сузар эди тузук,
Бу не сир, ҳайрон қолдим.
Сенинг совғанг – олтин узук,
Фрот ичра йўқолди.
Тунда кўрдим бу ҳолни мен,
Кўк қизариб келган он.
Башоратгўй шоир-ку сен,
Туш таъбирин эт аён!

Ҳотам:

Туш таъбирин аён этмоқ
Қийин эмас, ложарам,
Ташлаганди, сўйлаб эдим –
Венеция Дожи ғам –
Узутини денгизга, ҳўш,
Денгиз сақлар-ку омон.
Минглаб қўшиқ хайрли туш
Менга айлади инъом.
Мен кезгандим аллақачон
Ҳиндистондан то Дамашқ.
Элтажақдир мени карвон
Ўзга юртга этма рашк.
Лекин доим қўмсар юрак
Айвон ёни дарахтзор.
Руҳим танни этади тарк
Сўнгги бўсанг билан ёр.

Гинго Билоба

Келтирдилар чорбоғимга
Машрикдан дарахт, аммо

Бул дарахтнинг япроғида
Пинҳондир сирли маъно.

Табиатнинг сеҳримикин
Барги нечун қўшалоқ?
Икки бўлак баргни ёки
Битта этганми мутлоқ.

Муаммони ечар ҳар ким
Шеърим ўқигани дам:
Сезяпсанми менинг ўзим
Битта, лек икки одам.

Зулайҳо:

Кўп тўқдинг гўзал қўшиқлар,
Ҳўп ўқиди уни ошиқлар.
Хуснихатинг жуда ҳам машҳур,
Олтин билан безанган рақам
Ҳар нуқтаси ажойиб, кўркам.
Ҳузурбахшдир ва айлар асир
Ҳар бир янги қўшиқ янги ишқ –
Сабабчиси эмасми шоир?

Ҳотам:

Ҳа, дилкаш кўз, тишлари дурдан,
Киприги ўқ, лаби лаъл ҳурдан,
Зулфи илон – мени банд этган,
Соҳир бўйин, момик сийнаси,
Юрагимда муҳаббат саси,
Ҳар дилбар ҳам гўзал сарвтан,
Лекин барча санамда якка
Сенинг сиймонг кўрганман, эркам.

Зулайҳо:

Кўкка қуёш чиқди, шу заҳот
Кирди унинг бағрига ҳилол.
Ажратолгай уларни қай зот?
Никоҳми бу? Недир? Ажиб ҳол!

Ҳотам:

Дунёда жуфт яратиб Султон
Барча олий хилқатни, атай –
Ботирларни танлаб кўк томон
Парвоз қилмоқ учун чорлагай.
Сайёралар васли ҳам, дилбар,
Мену сенга монанддир ахир.
Ўхшатгандинг мени офтобга
Эй, гўзал ой қучоғимга кир.

* * *

Кел, маҳбубам, салла ўраб бер
Нафис кўлинг била менга.
Эрон шоҳи Аббос ҳам меҳр –
Ила лаъл қадаган унга .

Ярашганди салла жаҳонгир
Искандарга бўлиб маъқул,
Дастор боғланг саркарда, амир
Дея фармон берганди ул.

Қимматбаҳо лаъл билан дастор
Безатилса аталади тож!
Уни кийса бизнинг ҳукмдор
Бўлгай шону шуҳрати ривож.

Бошимга қўй оппоқ дасторни,
Кел, маҳбубам! Фароғатдадир –
Ким бағрига ололса ёрни,
Тожу тахтга не ҳожатдадур.

* * *

Кўп нарсага кўнгил мойил
Озига ҳам қаноат –
Қиладим, шунинг учун хушҳол
Яшадим топиб роҳат.

Майхонада базм этсам
Хоҳ кулбада мен якка,
Хаёл доим сен билан банд
Руҳ боғлиқ сен малакка.

Темур ҳукми, салтанати
Сенга аслида жоиз.
Лаъл Бадахшон мамлакати,
Феруза берсин денгиз.

Ширин-шакар, қуруқ мева
Серқуёш ул Бухоро,
Самарқанд – дафтар тўла
Қўшиқ тортиқ қилсин то.

Ормузд ҳақда сенга ёзсам
Ўқир эдинг пайдар-пай.
Барча савдо йўллари ҳам
Сен учун хизматга шай.

Ҳиндистоннинг ипагига
Сени ўрамоқ учун,
Брахманлар юрти меҳнат
Этаётир туну кун.

Ер остини титиб қиш, ёз
Кўмир, тош кесиб ҳарчанд,
Шайдоларинг топиб олмос
Сени этмоқчи хурсанд.

Олиб чиққай денгиздан дур
Ғавос сенга, қийнаб жон.
Бахш этмоқ-чун сенга ҳузур
Шоирлар битар Девон.

Басрадан-ми, ё ўзга юрт
Зиравор, тутатқилар,
Карвон билан барака, қут
Йўллаб сени шод қилар.

* * *

Самарқанд, Балх, Бухорони
Сенинг ҳусну – жамолингга,
Инъом этмоқ, ё этмаслик
Келмабди хаёлимга.

Берарларми шаҳаншоҳлар
Мулку кишвар? Гумондур.
Улар – доно, бою довар
Лекин ишқда нодондур.

Журъат этмас шоҳ бу корга.
Юрт инъом этгай илло,
Фақат сендай гўзал ёрга–
Мендай сахий бир гадо!

* * *

Ажиб ҳуснихат билан
Безаб жўнатганим дам,
Ул қоғозларни ўқиб
Кулиб қўйдинг, маликам.
Унда мақтанган эдим
Сенинг севгинг билан мен.
Кечирдинг, хайриятки,
Мендай мақтанчоқни сен.
Бу бахтлар омад эрур
Бундан ҳасадхўрларга
Алам етмасун нечун?
Дўстларга эса қувонч –
Бахш айлар ифор каби,
Умр қувончи гўзалдир,
Шудир ошиқ матлаби.
Эҳтиросли ишқингни
Мисли копток мен томон
Ирғитяпсан ҳар нафас,
Ирғитяпсан, Зулайҳом!
Мен ҳам севги коптогин
Отяпман унга такрор.

Бу дақиқалар гўзал,
Бундайин бахт кимда бор?
Ва лекин кимлар сени
Мендан айирди, қаранг,
Неча йиллар айирди
Гоҳ армани, гоҳ фаранг.
Вайрон бўлган ишқ қасрин
Мен қайта этдим бино.
Унда ҳузур-ҳаловат
Биз-чун бошланар танҳо.
Қўлингда турли-туман
Ип бор, у билан шодон
Иқболни тўқияпсан –
Бахт ипи билан чаққон.
Шеър гавҳардур, ипга тиз.
Кўксингни безасин дур.
Аллоҳ оби раҳмати
Эрур у, дилга манзур.

* * *

Муҳаббатга муҳаббат бўлса,
Кўзлар кўзга, сўзлар сўз билан
Қовушса-ю, бўсага бўса,
Нафас нафас билан, маҳбубам.
Шундай ўтар бахтли туну кун!
Қўшиғимдан келмагайдир ҳеч
Шу сабаб қайғу, ғамли ун.
Юсуф ҳам рашк этмасин нечун
Менинг бахтим кўриб эрта-кеч .

Зулайҳо:

Қулми, озод ё ситамгар
Англадилар ҳикматни:
Бахтдир инсон тутолса гар
Дахлсиз шахсиятни.

Умр деган ўтар, не ғам,
Ўтма ўзинг бенаво.
Нени қўлдан бой берсанг ҳам
Ўзни бой берма аммо.

Ҳотам:

Минг офарин! Менда фақат
Ўзга фикр, ўзга савдо:
Заминдаги бор саодат
Сенда жамдур Зулайҳо.
Васлинг менга насиб этса,
Ўзга бахт даркор эмас.
Юз ўгириб мендан кетсанг
Бўлажакман хору хас.

Мен – Ҳотамтой – сўзим адо
Қилмай туриб, хайрият,
Билиб қолдим –қандай сиймо
Бўлсам, дилинг этгум забт.

Сўзларимга гувоҳ Раббий!
Сени куйлагум жонон,
Фирдавсий ё Мутанабий
Ёхуд бўлиб бир султон.

Ҳотам:

Бозордаги заргар дўконин
Қуршагандек рангин чироқлар,
Қизлар кекса шоирни қуршаб
Бермоқчисиз қандай сўроқлар?

Қизлар:

Зулайҳони куйладинг такрор,
Бунга қандай биз берайлик тан?
Ўзинг эмас, қўшиғинг ошкор –
Ёндиради бизни рашк билан.

У бўлсайди хунук, бедаво
Гўзал деб мақтардинг ўзига.
Ўқиганмиз Ботина зебо
Кўринганди Жамил кўзига.

Лекин биз ҳам чиройда кам йўқ,
Тасвирлашга айлагил қиммат,
Мақтасанг гар арзон, кўнглинг тўқ –
Бўлсин, сенга тўлармиз қиммат.

Ҳотам:

Майли, келгин яқинроқ сабзранг –
Қиз, васфингни этай бемалол.
Турмаклабсан сочингни аранг
Бошинг масжид гумбази мисол.

Сен, мана қиз, эй, нозик бадан
Хуш қилиғинг ярашар, лекин
Мунча сенинг қоматинг баланд
У қадми, ё минорамикин?

Сен, кўз сузиб ўтирган эй, қиз!
Бир кўз у ёқ, бир кўз бу ёққа –
Термулади. Қочмоғим жоиз –
Сендайлардан далами, тоққа.

Чап кўзгинанг юлдуздай порлар,
Макру ҳийла ундан олмиш жой.
Етказади дилга озорлар
Ўнг кўзинг-чи, ҳалолликка бой.

Ошиқларни бири ярадор –
Этар доим, бири шифобахш.
Бир ўзингда икки хил кўз бор
Сендайлардан ким этмайди рашк?

Мана сизга мадҳия, мақтов,
Севганимга исбот бу бари.
Гапларимда йўқ макру алдов
Ўзгача лек мен севган пари.

Қизлар:

То бўлмаса шоир содиқ қул
Айланарми ишқ султониға?
Севган қизинг куйларми маъқул
Лаб тегизиб ишқнинг жомига.

Қўшиқлари дилкашми ва ё
Бизлар айтган қўшиқдан марғуб?
Шундай бўлса агар мабодо
Нечун пинҳон куйлар у маҳбуб?

Ҳотам:

Қанча чуқур бўлса, шу қадар
Чашма суви тиниқ бўлади.
Дилдаги ҳис-туйғу ҳар сафар
Фаройиб бир қўшиқ бўлади.

Сизнинг қўшиқ гарчи ҳузурбахш,
Фарқи бордир, англайди ҳар ким:
Сиз ўз ҳақда куйлайсиз дилкаш,
У мен ҳақда куйлайди доим.

Қизлар:

Демак ёринг бу ерлик эмас,
У самовий хислатга эга.
У ҳур экан, бўлди, билдик, бас!
Унга ҳавас этмайлик нега?

Ҳотам:

Зулфинг мени банд айламиш
Оразинг теграсида,
Ул жигарранг илон эмиш
Битмай бўлмас қасида.

Дилда эса сабр ила
Яна гуллади баҳор.
Замин ости тафтга тўла
Эриб битди туман, қор.

Чўққиларни тонг нуридай
Ёндириб сен иситдинг.
Ҳотам баҳор ҳовурида
Ер оташин ҳис этди.

Соқий, май қуй! Куйиб ишқда
Кулга айланди танам.
Унутилган кулни кўриб
«Мен қуйдирган!» дер санам.

Зулайҳо:

Нега сени унутайин
Икки ўт ёнмай нетар?
Сенинг кучли эҳтиросинг
Ёш дилга завқ бахш этар.

Шоирим сен ишқ баҳосин
Бера оласан тўла:
Ишқдир ҳаёт ибтидоси,
Руҳ тирикдир ишқ ила.

* * *

Лаъли лабингдан бўса эт инъом,
Хиралик этсам сўкмагил асло.
Дору-ю даво излар-да ҳар он
Дардга ҳар кимса бўлса мубтало.

* * *

Бир-бирингдан мисли Фарбу Шарқ
Йироқ бўлсанг, ғамга бўлма ғарқ,
Ошиқ учун сарбон не даркор?
Муҳаббатинг бамисли қанот
Бир нафаслик йўл эрур Бағдод.

* * *

Омонат бу дунёда ҳар ким
Недир билан овунар ҳар дам.
Менга овунч – ёниқ кўзларинг,
Ҳамда дилинг гуптури, санам.

* * *

Ҳису ҳаяжонга қўмилдим, бироқ,
Висол онида хижолат ўзим:
Оразинг кўрсам – кар бўлар қулоқ,
Сен сўзлаган дам кўрмайди кўзим.

* * *

Ёди дилда, ўзи йироқда,
Ташриф этар билдирмай қийноқ.
Саси нуқта қўяр фироққа,
Мана, келди, дилбарим қувноқ.

* * *

Йироқ кетса ёруғ кун
Қалбинг бўлмасин бўм-бўш.
Ҳали шеър ёзмоқ мумкин,
Май этмасанг ҳамки нўш.

Зудайҳо китоби

Бу китобни олтину дур билан, хуллас,
Безамоқчи бўлдим, жонни айлаб фидо!
Вароғини қисқартириб асло бўлмас,
Мажнунларнинг сўзи қачон бўлган адо.

* * *

Дарахтнинг новдалари
Кўряпсан, дилбар.
Мевалар тугмиш бари
Маржондай магар.

Ғўралар ҳали ўзни
Билмайди, бироқ
Уларни парваришлар
Бутоқ – арғимчоқ.

Қуёш нурини эмиб
Пишади улар,
Пўчоғини тарк этиб
Нурга талпинар.

Югурар тор кулбадан
Қуёшга пешвоз.
Шундай шеърим, гулбадан,
Айлайди парвоз.

Зулайҳо:

Шўх чашма оқар эди,
Исмим сарлавҳасин сен
Сувга ёзиб қўйдинг, мен
Унга-да боқар эдим,
Сени сўроқлар эдим,
Ёзган-ку бармоқларинг.

Хиёбонни оралаб
Оққан сувда ҳам аммо
Ўшал ҳарф бўлар пайдо,
Тепада сенсан, ё Раб!
Сендан айрилмас кўнгил,
Муҳаббатим боқий бўл!

Ҳотам:

Сарвларга жон бағишлар сув,
Севги майин қуйгил, муғбача!
Дунёга-да келиб кетишим
Зулайҳодан Зулайҳогача.

Зулайхо:

Менга бўлмиш висолинг насиб,
Ғазал, бўсанг – лазизу ажиб.
Лекин дилинг сиқиб, этмиш раш
Қандай хаёл, қай туйғу яккаш?

Ҳотам:

Ҳар қилиғинг мақтовга лойиқ,
Жон Зулайхо, лекин мен –ошиқ
Ҳайратдамен, авваллар нега
Қўшиғингни куйлардинг менга?

Энли эса, дилим ороми,
Ҳофиз, Саъдий, Низомий, Жомий
Байтларини куйлайсан такрор,
Бундан мен рашк этяпман, дилдор.

Ул зотларни мен ҳам албатта
Ўрганганман нуқтама-нуқта.
Янгиланиб наволарини
Куйга солдим садоларини.

Айт-чи, кеча турилган қўшиқ
Учун кимдан қарздордир ошиқ?
Сен қўшиқлар тўқибсан, хуллас,
Унда борми бегона нафас?

Билки сен бор ҳар баётимда,
Парвоз этиб ишқ қанотида
Яша доим эй, ширин сухан,
Иттифоқда ошиғинг билан.

Зулайхо:

Ҳотамим, сен бўлганда йироқ
Юрагимни ўртади фироқ.
Куйлаб эдим қўшиқлар ҳар он
Бу қўшиқлар сеники, инон.
Зулайҳонинг шеъри бегона
Бўлармиди сенга, ягонам?!

* * *

Кофияни, дерлар, кашф этиш Баҳромгўр,
Дилдаги муҳаббат – мисрада жаранг
Маҳбуби Дилором ҳам унга бўлмиш жўр,
Кофия ва оҳанг билан дафъатан.

Маҳбубам, ишқингда жон бўлганда пайваст,
Сўзларинг менга шеър айлади инъом.
Баҳромгўр Сосонийга йўқ менда ҳавас,
Султонмен, кашфимдир қофия-калом.

Ўзинг ҳадя этган ишқ қўшигин масрур,
Юракни тўлдириб куйлаганим ҳам,
Бахтли ҳаётинг акс-садоси эрур,
Назарба-назар, қадамба-қадам!

Йироқдасан, шеърларим учиб толмагай,
Садоси йўқолур, сенга етар сўз.
Юлдуз нурин ҳижоб тўса олмагай,
Койнот севгиси каломда маҳфуз.

Акс-садо

Ўхшатса гар этади жаранг –
Шоир ўзни шоҳ, ё қуёшга.
Лекин тунда унинг ҳоли танг
Мунгли хаёл ўрмалар бошга.

Кўкнинг мовий тоқи ўралмиш
Ғамгин булут билан, юлдузим,
Юракдаги дардим кўзда ёш
Бўлиб оқар, рангпардир юзим.

Тун қўйнига ташлама танҳо
Кўздан ҳар дам оқизиб ёшим,
Ойдин куним танҳо ўзингсан,
Оҳ, моҳлиқом, ёруғ қуёшим.

Зулайхо:

Ёримдан сен топиб дарак
Етказасан, намчил насим,
Фироқ дардин унга бешак,
Сенга шундан бор ҳавасим.

Қанотларинг шарпасидан
Дилда соғинч бўлар бедор.
Кўзида ёш боғу роғлар
Кутар сени зор-интизор.

Сенинг нафис нафасингдан
Ғам оташи сўнар эди,
Васл умиди бўлмаса гар
Мен аламдан ўлар эдим.

Севгилимнинг ёнига чоп,
Қийналганим айтма зинҳор,
Дардларимни айла пинҳон,
Токи ташвиш чекмасин ёр.

Фақат айла шуни баён
Оддий тилда сўзлаб озод,
У бор-ки мен тирикдурман,
Унинг ишқи – мен-чун ҳаёт.

Қайта топишиш

Васлинг бўлмиш насиб бугун
Наҳот моҳи тобоним?
Фироқ туни эди узун,
Фироқдан оғрир жоним.
Титратмоқда ўтган ситам
Вужудимни, булажаб!
Ўнгми ё туш? Бағримдасан
О, қувончим, шакарлаб!
Оламдан йўқ эди нишон
Истади Парвардигор,

Олам бино бўлди осон
Тартиб билан боякбор.
Амр этди У: «Бўл!» Шу заҳот
Бошланди-да ҳаракат.
Олам шаклин олди, ўтмай –
Бир «Оҳ!» демоқча фурсат.
Зулмат қўрқиб қочди дарҳол
Нурга кўмилди жаҳон,
Унсурлар ҳам жонли мисол
Курашиб, айлар тугён.
Гўё улар этаётир
Бир-бири-ла торто – торт.
Таги туби ноаён бу –
Койнотда умрбод.
Борлиқ бекас, ҳам гунгу кар
Худо бор эди танҳо.
Кўк тоқига айлади амр
Тонг бўлди шу он пайдо.
Кўкка сакраб турфа хил ранг
Осмон безанган фурсат,
Ранглардаги сеҳру жаранг
Пайдо этди муҳаббат.

Ажаб қудрат! Бир-бирини –
Тинмай излаб, дафъатан
Қовушади бир-бири-ла
Бир тан бўлар икки тан.
Севги тўла нигоҳларга
Чегара йўқ, йўқ ташвиш,
Энди Тангри амри билан
Инсон бошлагайдир иш.

Худди шундай сеҳрли тонг
Бағрингда бўлдим ҳозир,
Юлдузларнинг жарангидан
Туташи бизнинг тақдир.
Қодир Аллоҳ: «Бўл!» – деб яна
Амр этса иккинчи бор,

Ажратолмас бизни энди
Мингта рақиби маккор!

Тўлин ой чиққан кеча

Бекам, не деб пичирлайсиз,
Тилингизда не талаблар?
Аста-аста шивирлайсиз
Майга теккан каби лаблар.
Жоду этмоққами шайсиз,
Сўзингизми айлар нола?
«Менга бўса эт ҳавола!»

Чўғдай порлар бутокда гул,
Юлдузларнинг рақси пастда,
Зумрад каби ҳар битта гул
Минг хил рангда ҳар нафасда –
Товланар, сиз сезмай нуқул
Банд эрурсиз бир наво-ла:
«Менга бўса эт ҳавола!»

Ошиғингиз собит аҳди,
Фироқларга этди тоқат,
Ул бебахтнинг шудир бахти.
Учрашасиз ушбу соат –
Ғойибона, висол пайти
Айтилган ой тўлган палла:
«Менга бўса эт ҳавола!»

Махфий битик

Файрат этинг элчилар,
Аниқлангиз тиниқ,
Нуфузли битикларни
Тайёрланг аниқ.

Олам махфий битикка
Тўла, сиз шоҳид.

Барчасин ўқимоққа
Топурсиз калит.

Лекин менга дилбарим
Жўнатди бир хат,
Ундаги махфий битик
Ажойиб санъат,

Мисрасидан уфурар
Севги тугўни,
Висолдан берар дарак
Дил ҳаяжони.

Унда минглаб гуллардан
Ранглар олаганми?
Фаришталар навоси
Тутди оламини.

Кўкни тутмиш пат қалам
Садоси беравж.
Кўшиқлари жаранглар
Денгиздай пурмавж.

Тилагинг алар учун
Кўп маъноли сир,
Лекин нишонга тегмиш
Камондаги тир.

Мен нени этдим ошкор
Бир сенга аён,
Ўзгалар билмас зинҳор
Сирни ҳеч қачон.

Инъикос

Ойинага қарадим, унда
Аксим бўлди дарҳол намоён.
Қўша бўлиб кўринди шунда
Қўксимдаги шоҳ берган нишон.
Манманлиқдан қараганим йўқ,
Бундай туйғу дилга бегона.
Мен қўшиққа аслида ошиқ,
Қўшиқ эрур мурод ягона.
Ойнага бўлсам юзма-юз,
Тул эркакнинг хонаси аён –
Кўринару, узомайман кўз,
Ул хонадон менга қадрдон.

Дарҳол юзим бурсам, шу заҳот
Йўқолади тасвир ва лекин
Қўшиқларим қоқару қанот
Келар менинг ёнимга секин.

Қўшиқларим бўлар нафисроқ,
Қўшиқ тўқиш – бу менга омад.
Токи танқид этувчиларга
Улар берсин кунлик даромад.
Турли сиймонг мисраларда жо,
Сени, дилбар, мақтайман мудом.
Гулчамбардай сени безайди
Олтин ҳарф-ла битилган калом.

Зулайҳо:

Қўшиғингдан айладим ҳис
Дилбарим, деган заҳот.
Фақат бир мен ҳақда ёлғиз
Экан сен тизган баёт.

Унутмасман висол онин
Бўлсанг ҳамки йироқда,
Ишқ лаззатин тотган жонинг
Мени эслар фироқда.

Аё, дўстим! Назар айла –
Юракка, ойина у.
Бўсаларинг муҳр янглиф
Кўксимда турибди-ку.

Ширин Ғазал ва Ҳақиқат
Мени айлади асир.
Бизнинг оташин муҳаббат
Шеърнинг либоси ахир.

* * *

Ойинаи жаҳаннамо на даркор,
Искандарга бергил уни, чунки у –
Элларни-да қўшиб, мутеъ, хору зор
Ва саргардон айлаган эди мангу.

Баридан кеч, бегона ахир улар,
Сен мен учун қўшиқ куйла ҳар соат.
Билки, сени яхши кўраман, дилбар,
Билки, бир сен менга ҳукмдор фақат.

СОҶИЙНОМА

Зулайҳо:

Таъбинг нохуш, не сабаб, айла баён?

Ҳотам:

Биласанми Вужуд экандур зиндон,
Руҳни Вужуд ичига киритганда
Билмасдики, тирсаги сиғмас анда.
Эрк истаб Руҳ тўрт ён бош урар гарчанд,
Лекин зиндон занжири айлайди банд.
Вале икки карат хатарли бу ҳол
Тутолмаса ўзни, яшамоқ маҳол.

* * *

Модомики Вужуд экандур зиндон,
Нечун зиндон мунча ташна, эт аён?
Руҳ-қу анинг ичида туриб қолгай,
Ақлу хушни ўзида сақлаб олгай ;
Вале бир жом майи ноб ичган заҳот
Бошланади андин кейин отҳо-от!
Деворни Руҳ этмоқчи майда-майда
Май шишасин синдиргандек майзада.

* * *

Бу бир қабиҳ фоҳиша,
Кекса, фирибгар жонон,
Дунёдир унинг номи
Мен ҳам алдандим осон.
Ўзгаларга этгандай
Ишончимни олди у,
Сўнгра олди орзумни
Чанг солмоқ бўлди, шунда –
Қочдим мен айлаб ҳазар
Хазинамни мангуга
Асрамоқ-чун бехатар.
Уни бўлиб берайин
Соқи-ю Зулайҳога.

Ҳар иккаласи олсин
Истаганча инъомдан.
Лекин мен-чи, бадавлат
Дилда ишқнинг қувончи,
Ишонч келар қайтадан,
Ишқингизнинг ишончи.
Қуйилди жом ичра май,
Дам ғанимат, минг шукур.
Бундан бошқа не керак,
Не керак бошқа ҳузур?!

Соқий:

Сени кўриб бозор – растада:
«Улуғ шоир!» – дейдилар, аммо
Сен куйласанг – тинглар вужудим,
Сукут этсанг – унда ҳам маъно.

Танҳо қолсам севгим аланга –
Олар, борми бўсангни сеҳри?
Сўз – ўткинчи, унга шул мақом,
Бўсададур мангулик муҳри.

Ўзгаларга қуйлагин қўшиқ,
Ножоиздир бермоғим ўтит:
Соқий билан бўлганда лекин
Қўшиқ эмас, яхшидир сукут.

Ёз тунни

Қуёш аста ботаётир,
Жилва этар мағрибда нур.
Бу гўзал ҳол, биласанми
Қанча фурсат давом этур?

Соқий:

Мен чодирдан ташқарида
Туриб кўкка солгум назар.
Чорлагайман сени, жаноб,
Тунда шуъла сўнмаса гар.

Чексизликка шайдодурсан,
Жаранглидур исмлари,
Бир-бирларин мадҳ этар
Мовий осмон жисмлари.

Энг ёруғ нур шундай куйлар:
«Менинг шуълам илоҳийдур,
Худо сизга этса тақдир
Мангуликка – сочасиз нур».

Тангри гўзал, унинг нури
Теккан ҳар жой эрур нурфош,
Қушларни у сақлар омон
Уясида бўлиб қўлдош.

Ўзга бир қуш сарв дарахти
Новдасида мудраб турар,
Тонг шабнами тушгунича
Худо ҳофиз, тушлар кўрар.

МАСАЛНОМА

Денгиз ичра кўкдан тушмиш бир томчи,
Денгиз тошиб, тўлқин бош урар ҳар ён,
Чиганоққа Худо айлади фармон:
«Эътиқодли, жасур томчини ют-чи!»
Худойимнинг қудратига шак йўқдир,
Томчи дурга айланди сабр билан.
Минг хил рангда ярқираб у сочади нур,
Сўнг шоҳ тожин ўзига этди ватан.

* * *

Тунда булбул этган наво
Етти Ҳаққа. Худо шу он
Олтин қафас этди инъом,
Вужудимиз экан аммо
Шундай қафас – ҳудуди бор.

Юриб бўлмас унда озод,
Шуни ўйлаб туриб, ҳайҳот,
Юрак ўксиб қуйлар такрор.

Мўъжизага ишонч

Қўлдан тушиб синганда жом
Лаънатладим наҳс онни,
Мен ноумид бўлиб шу он
Қарғадим шум Шайтонни.

Жом синиғи узра йиғлаб
Турганимда бағрим хун,
Ўзга жомни менга Худо
Яратиб берди бутун.

* * *

Чиғаноқнинг дастидан қочиб
Келган гавҳар заргарга деди:
«Гўзаллигим билан нур сочиб
Турибман, сен бузасан энди.
Пармалашни кўзлабсан, ҳайҳот,
Вужудимни тешиб бузасан.
Икки пуллик мунчоқни наҳот
Мен билан бир ипга тизасан?»
«Заргар фойда топай деб шошар,
Узрим қабул айлагин, гавҳар!
Қимматсиз тош қиммати ошар
Сен-ла ипга тизилса агар.»

* * *

Кўриб товус патини Қуръон ичра,
Мен кўмилиб қолдим ҳаяжон ичра.
Хуш келибсан, муборақ бўлсин жойинг,
Тушибсан кон ичра, очиб чиройинг.
Худомизнинг улкан қудрати гўё
Бўлган каби кичик юлдуз ичра жо
Сендаги ҳусн эрур ҳусни илоҳий,

Тушган ахир сенга Тангри нигоҳи,
Ҳавас этиб подшоҳлар ҳам шу сабаб
Сени тождай бошга кўтарар, ажаб!
Ўзаликда сен қушларнинг подшоҳи,
Камтарликни ўзингга этсанг пеша
Илоҳ сенга ҳамроҳ бўлгай ҳамиша.

* * *

Шоҳда икки хазиначи бор эди,
Бири олар, ўзгаси этар инъом.
Бири йиғса, ўзгаси хайр-садақа
Этар эди қашшоқларга беармон.
Ўшал сахий ўлиб қолди, во дариғ!
Лекин унинг ўрнига бошқасин шоҳ
Тополмади излаган билан мутлоқ;
Хазиналар тўлиб кетди баногоҳ.
«Бу не офат, фалокат эрур!» – деб шоҳ
Ўйлагунча токи бошини ушлаб
Олтинларни қайга қўймоқни билмай
Ҳамма қолди ҳайрат бармоғин тишлаб.
Бу воқеа асли зўр ҳикмат, бироқ –
Сахий одам жойи бўш қолгай мутлоқ.

* * *

«Қорнинг нечун қоп-қора, қозон?»
Сўраб қолди янги гул тувак.
«Ошхонадан йироқсан ҳар он
Лофнинг шундан бермоқда дарак.
Қўлу юзинг гарчи покиза.
Кетингга бир боқсайдинг, шу дам –
Гапирмасдан, бўлардинг изза.»

* * *

Барча инсон кичик ё катта
Йигиради тун-қун албатта,
Ўз оламин ўргимчак мисол
Ва ўлтиргай у ерда хушҳол.
Ул ўргимчак уяни, ҳайҳот,

Тоза этмоқ бўлсанг, шу заҳот –
Қасрим буздинг, – деб айлар фарёд.

* * *

Абадийлик бахш этмоқ учун
Инжилга-да Исо пайғамбар,
Кўкдан тушиб айламиш тун-кун
Шогирдларга Ҳақ сўзин хабар.
Баён айлаб Худо сўзини
Исо кўкка айлади парвоз.
Шогирдлар-чи, эшитганини
Ўзларича этди ёза-ёз.

Хотираси аларнинг ҳар хил,
Ҳақ каломин ҳар хил битарлар.
Насронийлар қиёматгача
Аниқ сўзни билмай ўтарлар.

МАРҲАБО

Одам Ато жаннатул маъво
Ичра ухлар эди бемалол.
Яратди-ю Ҳавони Худо
Ва бағрига қўйди жон мисол.
Аларга бахш айлаб муҳаббат
«Марҳабо!» деб аларни суйди.
Лабларида табассум фақат
Алар дарҳол чирмашди – қўйди.
Ҳайратангиз эмас бу ҳолат,
Бунинг бари илоҳий қудрат.
Севиб қолгунг, аён Аллоҳга
«Марҳабо!» деб берган фармойиш,
Бағрига кир, шу ахир хоҳиш.
Сен – Худонинг хоҳиши, малак,
Офатлардан асрайман бешак.

Кекса оташпараст васияти

Менга фарздур васият этмоқ
Сўнг адамга беармон кетмоқ.
Сифингандим оташга ҳар он,
Мени сизлар этдингиз икром.
Олтин, зарга бурканиб агар
Шоҳ ўтганин кўрсак муқаррар,
Яқинлари қуршовида у
Гавҳар каби порлайди мангу.
Қай бир дилда қўпгайдир ҳасад?
Гўё офтоб нурин беадад
Дарнавид тоғ узра сочгандек,
Бундан зулмат қўрқиб қочгандек.
Тонг маҳали кўкдаги зиё,
Қайси кўзни этмас маҳлиё?
Минг марталаб тушса-да кўзим
Ҳаяжонга тушганман ўзим.
Шоҳона тахт узра Худойим
Ўтирганин ҳис этиб доим.
Қайга тушса нигоҳи аён
Нурга тўлар, ўзгарар, инон.
Оташ ёнар – илоҳий қудрат
Кўзим басир, кўргин бу фурсат.
Бошим ерга қўймай нетарман,
Мен сийначок, сажда этарман.
Муқаддас бир васиятим бор,
Хотирага муҳрланг зинҳор:
«М а ш а қ қ а т л и б е т а р к и б о д а т»
Бағридадир асли моҳият.

Чақалоқ-чи, чўмиб ҳузурга
Қўлин чўзган маҳали нурга,
Вужудини, Руҳини дарҳол
Қуёшга ғарқ айланг бемалол.

Марҳумларнинг руҳин айланг шод,
Неки чиркин, мурдор шу заҳот
Кўмиб ташланг заминга бир-бир,
Замин пинҳон тутмоққа қодир.

Дархтларни ўтқазинг қатор,
Қуёшдан нур эмосин зинҳор.
Далангизни тутинг покиза,
Қуёш, олов – асли мўъжиза.

Ариқдаги сувни ҳам мудом
Пок тутингиз этмасдан ҳаром.
Зиндаруддай бўлсин мусаффо,
У сув тоғдан оққандир илло.

Ариқларни қазингиз нишаб,
Токи оқсин суви шилдираб.
Кўпаймасин ариқда зинҳор
Қамиш, ёхуд ҳаром жонивор.

Қайда еру сув эмас ифлос,
Қуёш нури унда беқиёс.
Қайда меҳнат шараф бўлса, бас,
Унда ҳаёт боқий, муқаддас.

Сиз риёзат чекиб шом-наҳор,
Ўзингизни поклангиз ҳар бор.
Сиз коҳиндай ўзни айланг бахш,
Худо расмин тошга айланг нақш.

Оташ бўлса қувонар кўнгил,
Тун ёруғдир, вужудинг енгил.
Оташ айлар мазали бетин
Ҳайвон гўштин, мева шарбатин.

Ўтин жамланг, ҳузур намоён,
Унда қуёш уруғи пинҳон.
Пахта экиб этинг вақтхушлик,
Чунки ундан ясалар пилик.

Қўкдаги нур шуъласи бешак
Ҳар гиёҳда зухур этажак.
Ҳар тонг дилда бўлсин бир хоҳиш,
Худо тахтин айлангиз олқиш.

Унда ҳаёт муҳри намоён,
Фаришталар кутади фармон.
Етти фалак узра бериё
Айтурлар Ҳақ номига сано.

Зиндарудни тарк айлаб, ёҳу!
Мен осмонга учаман, мангу.
Қуёш билан қовушиб аммо
Сизни этиб тураман дуо.

* * *

Қуёш нури эмган ерни
Ардоқласа агар одам.
Ток ҳам сезар унинг меҳрин
Узум солар бўлиб кўркам.

Майга тўкар ток кўз ёшин,
Ким нўш этса уни пайдар-пай.
Баъзи ҳисни уйғотиб у
Баъзисини мавҳ айлагай.

Қуёш нури барча ишга
Қодир эрур, бу ҳол аён.
Ундан баҳра олганларни
У қуйлатиб айлар шодмон.

ХУЛДНОМА

Жаннатдан сўзласа содиқ мусулмон,
Жаннатда кезгандай тасвирлар, бешак –
Ишонар не ваъда айлаган Қуръон
Бу эса мустаҳкам иймондан дарак.

«Бандалар гуноҳин афв айла Худо!» –
Деб машҳар кунда сўрар пайғамбар.
У бизга қалқондур машҳарда, илло
Бўлмасин дилларда шубҳа-ю кадар.

Абадий маконда янгича ҳаёт –
Тарзини билдирди, билиб бу сирни,
Мен яна навжаҳон бўлиб шу заҳот
Бўйнимга боғладим ушбу занжирни.

Бағримни тўлдириб, дилимга ором
Бахш айлаб турибди самовий лаззат.
Қўлимда кавсарнинг суви тўла жом
Рўпарамда эса абадий жаннат.

Тақводор мардлар

/Бадр жангидан сўнг, юлдузли осмон остида /

Муҳаммад (с.а.в.) сўзлари:

Аза очиб айласин фарёд
Мурдаларнинг устида душман.
Бизлар учун бундай хислат ёт,
Чунки шаҳид дўстлар топар шан.

Етти осмон дарвозаси ланг
Очиқ шаҳид дўстларга ҳар он.
Улар руҳи шубҳасиз, қаранг,
Жаннат ичра бўлади меҳмон.

Буроқ отга миниб кўк томон
Чақмоқ каби учганда илдам,
Кўрдим етти беҳиштни шу он,
Юрак тепа бошлади хуррам.

Сарвзорда Ақл дарахти
Мева солиб топмоқда камол.
Удир ҳаёт дарахти, бахти,
Соясидан чор тараф хушҳол.

Шарқдан ширин шамол елади,
Фаришталар қўшиғини у
Қанотида олиб келади,
Барин кўриб қувнайсан мангу.

Фаришталар боқар синчиклаб
Қаҳрамонми? Қайда жароҳат?
Текширади улар очмай лаб
Кўрсатгандинг қандай каромат?

Ҳар жароҳат ҳисобда эрур,
Наслу насаб эса йўқолур.
Жароҳат – шон, шараф, гавҳар, дур,
Иймон каби фақат у қолур.

Сени ажиб хиёбон аро
Элтгай малак етаклаб дарҳол.
Узум суви дорудай шифо
Андин ичиб бўласан хушҳол.

Ва дафъатан яшаражаксан,
Барча бунда пок ва тўғри дил.
Гуруҳингни бекаси бўлар
Кимга кўнглинг бўлар гар мойил.

Сен энг гўзал малак васлига,
Суҳбатига бўласан восил.
Ҳасад йўқдир, қувноқ, аслига
Дил мурудинг бўлади ҳосил.

Ҳар битта ҳур тақлиф этади,
Ўз базмига сени беминнат.
Қўлингдан кўп аёл тутеди,
Лекин галва этмаслар ҳеч вақт.

Ўзга жойни этмайсан ҳавас,
Ҳеч кўнглингга урмас бу қизлар.
Бу бодадан бўлмагайсан маст,
Ҳамма шундай маконни излар.

* * *

Мен қисқача айладим баён,
Ҳар мусулмон этсин ифтихор.
Этажақдир жаннатни макон
Жангга кирган ҳар бир тақводор.

Жаннатий аёллар

Садоқатли тўрт аёл бор,
Беҳишт ичра кирар бешак,
Покдир алар ва тақводор,
Иймонига келтирманг шак.

Бири дилбар Зулайҳодур,
Юсуфини у чорлайди.
Анинг офтоб жамоли нур
Каби беҳиштда порлайди.

Иккинчиси Биби Марям
Она эрур Исога у.
Лек Исони хочга михлаб
Ўлдирмоқ бўлдилар, ёҳу!

Хадичаи Кубародир
Учинчи жаннатий аёл,
У туфайли Пайғамбарга
Боқди бахту шуҳрат, иқбол.

Тўртинчиси Фотимадир,
Фариштадай анинг қалби.
Нодир қиз у, асл хотин,
Эзгуликдир ҳар матлаби.

Ҳар тўртовин жаннатда биз
Кўриб қанча мадҳ этсак кам.
Хотиржаму ёшу қувноқ
Унда мангу яшар одам.

Ижозат

Ҳур:
Сен бамисли жаннатмакон?
Киришинг гумон ҳали.
Жаннатга мен ўзим посбон
Кўринишинг шубҳали.

Муслиммисан, сийратингни
Аён эт, ҳаққа ошиқ.
Курашингми, хизматингми
Беҳиштга эмиш лойиқ?

Магарамки, сен қаҳрамон,
Қаерингда жароҳат?
Айтгил, недан шуҳрату шон
Жаннатга сўнг ижозат.

Шоир:
Такаллуфсиз гаплар дединг,
Бенафдур йўлим тўсмак.
Мен ҳақиқий Инсон эдим
Курашувчи – бу демак.

Кўксимга боқ, не учун қон,
Унда ненинг изи бор?
Ҳаёт макри, севги-ҳижрон,
Уни этмиш ярадор.

Куйлатганди этиб бовар
Муҳаббатнинг қудрати.
Гарчи дунё ўтиб кетар,
Боқий дўстлик ҳиммати.

Чақнаб турдим гоҳ яшиндай
Жўр бўлиб оқилларга.
Токи севги оташидай
Кирсин номим дилларга.

Йиғиштиру итобингни
Кирит, топай бериб тан,
Абадийлик ҳисобини
Момиқ бармоқларингдан.

Акс-садо

Ҳур:
Буйруққа мувофиқ
Асли мен дарвозабон,
Эсингдами, ошиқ,
Бизлар суҳбатлашган он.
Қаердандир келувди ажиб оҳанг
Жарангида намоёндыр турфа ранг.
Борлиқда ҳоким наво
Кўринмади лекин уни чалган зот,
Тина бошлади садо.
Мен эсладим бу куй ўша-ўшадир,
Қўшиғингга ўхшайдир.

Шоир:
Ёри жоним, қойилман!
Хотирангда қолибман мангу.
Замин узра янграган оҳанг
Асли акс-садоси бу.
Кенг осмонни қўшиқлар қучар
Пастда қолар баъзи куй алҳол,
Баъзи қўшиқ шиддат-ла учар

Пайғамбарнинг бедови мисол.
Жаннат дарвозаси олдидаги сас
Менинг оҳангларимдандир.
Ани тинглаб дутоналаринг бир-бир
Роҳатлансин ҳар нафас.
Кейин акс-садодай, хулас
Пастга алар сочсин куйларни,
Яна ерни қучсин у.
Даф айласин дилдаги ғамни
У мисли илоҳий руҳ.

Янграйверсин-да мангу.
Шодмон этиб икки оламини.
Сен-чи, менга айлаб илтифот
Ёнгинангдан бергил жой.
Мудом севгинг менга мукофот,
Шу ер танланган сарой.
Ҳеч ким мендай сени севарми?
Мангу бирга бўлайлик икков,
Дарвозага бошқа бевани
Қўймоқ керакдир дарров.

Шоир:

Ҳайратангиз бўсаларинг, лабларинг
Ажиб сирни этмай тур, майли, ошкор.
Лекин айт-чи, ерда бўлганмидинг ёр,
Уда не эди номинг?
Менга таниш ишқинг, каломинг
Қасам ичиб исбот этаман, бешак –
Унда номинг Зулайҳо бўлган, малак.

Ҳур:

Чор унсурдан бизлар яратилганмиз,
Булар – обу оташ, тупроғу ҳаво.
Тупроқ иси бизга ёқмайди аммо
Шу сабабли тушмаймиз пастга мутлоқ.
Вале ташриф айласангиз биз томон,
Хизматдамиз бегумон.

Биласанми, тақводорлар Пайғамбар
Тавсияси ила жаннати бўлиб
Келганида, аларга бўлдик чокар,
Қабул этдик барин қувончга тўлиб.
Эркаладик, силаб-сийпадик ҳар дам
Фаришталар ҳайратга тушди бундан.

Битта-битта келиб алар шу ёққа
Бизни этди ўзларига маъшуқа.
Кейин бизни ҳисоблаб бир хизматкор
Паст табақа дея бердилар озор.
Биз бўлсак-да мулойим, хушхулқ, ҳалим,
Ерга қочмоқ бўларди алар доим.

Биз – самовий зотлар учун ва лекин
Умуман ёт эди бу каби ахлоқ.
Фикримизни тингламас эди ҳеч ким
Бу ишга биз қарши бўлсак-да мутлоқ.
Пешвоз чиқдик, самовотда Пайғамбар
Буроқ отга миниб айлаганда сайр.
Аршдан қайтиб келганда Расулуллоҳ
Ёнимизда тўхтаб айлади нигоҳ.
Пайғамбарни ўртага олдик шу он,
Хушхулқ эди сарвари икки жаҳон.
Суҳбат этди биз билан анча фурсат,
Суханлари эди ғоят пурҳикмат.
Сўзларида пинҳон эди сир-асрор,
Чунки ерлик фикри бошқача экан,
Бизлар учун англамоқ эди душвор,
Маъшуқангиз бўлмоқ бизлар учун тан.

Шундай қилиб иззат-нафс бўлди барбод,
Лабни буриб қизлар қолдилар, ҳайҳот!
Ҳаётимиз абадий бўлмоғи ҳақ,
Бўлмоқ керак демак барига бефарқ.

Қайга тушса нигоҳимиз – кўрдик биз,
Қандай бўлса шундай даврон сурдик биз.

Биримиз оқ, биримиз сабзранг, малла,
Бизларни кўр ноз-фироқ этган палла.

Гап сотибон ҳуда-беҳуда, хуррам,
Ўз уйимиз каби яшаймиз ҳар дам.
Саодатманд эрурмиз, бу жой аъло,
Не истасак, бари бўлар муҳайё.

Ҳазилни сен билмагайсанми илло
Сен жаннатий суратимга маҳлиё.
Бўса олмоқ, қучоқлашга уста сен,
Не бўларди Зулайҳо, бўлмасам мен?
Соҳибжамолмиди ўшал ойимқиз?
Демак, томчи сувдай ўхшаш эканмиз.

Шоир:

Қамаштирдинг кўзни, самовий хилқат!
Билмай қолдим қайда рўё, ҳақиқат.
Ошаётир лекин ҳайратим, олмон –
Забонида сўзлаяпсан, сўзинг шеър.
Олмонликнинг қалбин айлаб қўйдинг ром,
Ҳурларнинг-да тилида бор экан сеҳр.

Ҳур:

Чарчоқ билмай мисралар тизгин мудом,
Қалбинг нени амр айласа, ёз дадил!
Маъқул биздай жаннатийларга, инон,
Ҳақ сўз билан қўшиқ қуйласанг одил.
Ҳайвонлар ҳам англа, олар мукофот.
Қўпол сўздан ҳурлар ранжимас, зотан –
Биз сезамиз дилингда не ҳиссиёт.
Унда чашма кўз очса, англаш керак
Жаннат ичра оқар ул чашма бешак.

Ҳур:

Эркаладинг бармоғимни тутиб боз,
Эслайсанми, неча асрдан буён
Бирга ҳаёт кечиряпмиз беармон?

Шоир:

Йўқ! Эслашга хоҳишим йўқ, сарвиноз!
Ҳар гал сени кучсам – янги бир лаззат,
Ўпичингда – бокиралик ва иффат.
Ҳар дақиқа мени қийнайди хаёл
Наҳот бир кун тутаб қолади висол?

Ҳур:

Мен айладим шунга эътибор
Хаёл сени элтади такрор
Аллоҳимнинг аршин кўрмоққа,
Олам бўйлаб учасан якка.
Маъшуқангдан бегона бўлма асло,
Қўшиқлар тиз унга атаб доимо.
Дарвозадан ташқарида не оҳанг?
Бунда эса не куй этмоқда жаранг?
Зулайҳонинг шеърин куйла албатта,
Чунки қўшиқ тўқимаслар жаннатда.

Эъзозланган аёлларга

Жаннатдан жой белгилангандир.
Англа, тўрт ҳайвонга ҳам.
Унда алар яшайди мангу
Тақводордай хотиржам.

Бири Исо улови эрур,
Ажиб хислатли эшак.
Пайғамбарга хизмати манзур,
Жаннатга кирар бешак.

Бу ҳадисга Бўри риоя
Айлади эрта-ю кеч:
«Бадавлатдан қўй олгин,
Камбағалга тегма ҳеч».

Шу сабаб у жаннатий эрур.
Булардан сўнг тортиб саф,
Вафодор ит кирар жаннатга,
Ул итдур Асҳоби Қаҳф.

Абу Ҳурайрининг мушуги
Беҳиштдан топар паноҳ.
Чунки уни сийпалаганди
Муҳаммад Расулуллоҳ.

Энг олий мақом

Сабоқ бермоқ учун жадал –
Этган ҳар кимса фақат,
Дил тубида етиб аввал
Сўнгра сўзламоғи шарт.

Олий мақом хусусида
Сўралганда, тутилиб –
Қолмаса гар, кетажакдир
Икки дунё қутилиб.

Баъзилар-чи, қабр ичра ҳам
Дер, қулайлик этиб бер.
Абадийлик ичра ҳар дам
Ердагидай яшай дер.

Вале жаннат ичида Руҳ
Этганида фароғат,
Турфа гулу мева – шукуҳ,
Ўзаллар этар хизмат.

Эски, янги дўстларини
Бунда кўрмоқ истар у,
Таассуротин билдирмоқчи
Олмон тилида мангу.

Лекин бизга нотанишдир
Фаришталар шеваси,
Қандай турлаб, туслайдилар
Сўзни, келар ҳавасинг.

Улар билан имо этиб
Қўз-ла сўзламоқ мумкин,
Ҳайратингни изҳорига
Товуш не даркор лекин.

Кетар арши аъло томон
Сўздан товуш ажралиб,
Унда абад бўлар меҳмон,
Мангуликка айланиб.

Жаннатда ҳам бешта ҳисни
Беражакдир Худойим,
Лекин менга бештасини
Бир этиб берар доим.

Абадийлик узра кезиб
Чарчамагайман аммо,
Аллоҳ сўзи поку мақбул,
Аллоҳ сўзида бақо.

Шиддат билан кезсам ҳамки
Чексизликда йўқ ҳудуд.
Абадий ишқ ичра сингиб
Эриб кетаман беҳуд.

Асҳоби Каҳф

(Етти уйқудагилар)

Саройни тарк этмоқ бўлди
Султон севган олти ўғлон.
Бунга сабаб: «Худоман!» деб
Султон ўзни этди эълон.
Атрофида пашша кезар,
Бир пашшани йўқотолмай
Сарой ўзни ожиз сезар.
Пашша учар, пашша қўнар,
Бўлмас асло уни тутиб,
Юборганди гўё Худо
Бу пашшани элчи этиб.

«Хўш, – дейишди ул ўғлонлар,
Бунда ҳикмат бордир тайин.
Бир пашшага етмас кучи
«Худоман!» деб сўзлар тагин.
Биздай еяр, ичар. Шуми –
Қуёш, ойни яратган зот?
Аллоҳ якка яратувчи.
Қочишдадир энди нажот!»
Улар фикрин тўғри топиб
Йўлда ҳамроҳ бўлди чўпон.
Ўғлонларни асради у
Форга кирди сўнг еттовлон.
«Сафингизга мени қўшинг!»
Деб келди ярадор бир ит,
Форга ани киритдилар
Ухламоққа этиб умид.

Уларнинг бу шаккоклиги
Шоҳга аён бўлгани кез:
«Беркитингиз, – дебди, – маҳкам
Форни фишту ганж билан тез.
Осмоқ, ўтга ташламоқдан –
Кўра ушбу жазо жоиз».

Фор ичида қолганларга
Мангу уйқу бермиш Худо,
Гоҳ чап томон, гоҳ ўнг томон
Қўйиб аларни доимо
Бир фаришта хабардорлик
Этиб турар, токи алар
Вужудлари тоза турсин.
Қуёш доим сочсин деб нур
Тешик этиб қўймиш ғорни.
Унда тоза ҳаво ҳар дам
Етти ўғлон ухлар жовид,
Ҳаво тоза, ширин ухлар
Яралари тузалиб ит.
Йил кетидан йиллар ўтар,
Уйғонишди алар бир кун
Султон қурган девор қулаб
Тамлихо-чи, деди мамнун:
«Этай майли мен таваккал,
Олтин танга чўнтакда бор,
Озиқ-овқат олиб келай,
Билдирмасдан шоҳга зинҳор».

Исо алайҳиссаломга
Неча йилдан бери шаҳар
Қавм ҳисобланар эди,
Тамлихо бундан беҳабар.

Шаҳар ичра кирди йигит,
Миноралар ортда қолди.
Нонвойга пул чўзди дарҳол
Нонвой аюҳаннос солди:
«Даққиюнус хазинасин
Топибсан-да, гапир, шайтон!
Олтин танганг маълум этди,
Ярмин менга айла инъом!»
Жанжал катта бўлиб шоҳга –
Хабар етди, шоҳ ҳам ҳайрон.

Тамлихо зуд исбот этар
Ўз ўтмишин сабот билан.
«Мана бунда мен қурган уй,
Бу устуннинг тагини сан
Қазиб кўр, мен яширган пул!»
Гапида йўқ эди ёлғон,
Авлодлар ҳам келди бир-бир,
Ақраболар бўлди ҳайрон.
Бу Тамлихо – катта бобо
Наҳотки шу ёш ўғлондир?
Фарзандлари ҳақида у
Ҳикоялар тинглар нодир.

Тизилганда бўлди исбот
Ақраболар жасур, ботир.
Тамлихонинг жасорати
Қондан қонга ўтган ахир.
Зурриёти бўлди аниқ,
Бу сир элни ҳайрон этди.
Сўнг ғордаги дўстларидан
Хабар олмоқ учун кетди.

Султону халқ эргашдилар,
Чиқмай шоҳу халққа пешвоз
Ва лекин у бўлди ғойиб,
На из қолди, на бир овоз.
Ғор эшиги бўлди маҳкам,
Ҳазрати Жабраил филҳол
Элтиб жаннат ичра қўйди
Саккизини ҳам бемалол.
Аллоҳ шундай бўлишини
Буюрганди бе қилу қол.

Хайрли тун

Парвоз этиб қўшиқларим
Халқ дилини айланг макон!
Жаннат ичра ул Жабраил
Руҳимга куч этгай инъом.
Мен навқирон бўлиб қайта
Қояларни чўкич билан
Ушатмоққа бўлгум қодир.
Юрак завқу шавққа пайванд.
Барча замон мардларини
Тўплаб жаннат ичра аҳил,
Кайфу сафо, ҳузур айлаб,
Суҳбат этгум, марди оқил.
Ҳудуди йўқ беҳишт аро
Боқийлик бор. Гўзаллик жам.
Унда яйраб сайр этасан
Вафодор ёр, эй маликам!

Гётенинг заковат хазинаси	5
---------------------------------	---

**Клаус Зеехафер. ЙОХАНН ВОЛФГАНГ ГЁТЕ - ШОИР,
ТАБИАТШУНОС, ДАВЛАТ АРБОБИ**

Гётенинг ёшлиги (1749–1771)	12
Ижодкордан – вазирга (1771 – 1786).....	15
Италияга саёҳат (1786-1788)	19
Беҳаловат йиллар (1788-1805)	21
Ҳаёт давом этади (1805 – 1823)	23
Умрининг сўнгги йиллари (1823 – 1832)	26

Йоханн Вольфганг Гёте. ХИКМАТЛАР ХАЗИНАСИ	29
Таржимон ҳақида икки оғиз	160

ҒАРБУ ШАРҚ ДЕВОНИ

МУҒАННИЙНОМА	162
Ҳижрат	162
Эркинлик	163
Тилсимлар	164
Тўрт марҳамат	165
Иқрор	165
Аносир	166
Ташриф	167
Беадаблик	168
Қўполлик ва одоб	168
Борлиқда ҳаёт	169
Саодатбахш азият	170
ҲОФИЗНОМА	171
Тахаллус	171
Арзу дод	172
Фатво	173
Беҳудудлик	173
Пайравлик	174
Ниҳон сир	175
Ишпорат	175
Ҳофизга	175
ИШҚНОМА	178
Вафо тимсоллари	178
Яна вафо тимсоллари тўғрисида	178
Ишқ китоби	179
Огоҳлантириш	180

Хаёлотга чўмиб	180
Офат	181
Қаноат	182
Мужда	182
Садоқат	183
Сир	183
ТАФРИҚНОМА	184
Беш хислат	184
Шоҳ Шужоъ ва унга ўхшаганларга бағишлов	189
Олий илтифот	189
Фирдавсий сўзи	190
Жалолиддин Румий сўзи	190
Зулайҳо сўзи	190
РАНЖНОМА	191
Сайёҳнинг руҳий хотиржамлиги	196
Пайгамбар сўзи:	198
Темур сўзи:	198
ҲИКМАТНОМА	199
Марҳам	206
ТЕМУРНОМА	207
Зулайҳога	207
ЗУЛАЙҲОНОМА	207
Зулайҳо китоби	220
Акс-садо	223
Қайта топишиш	224
Тўлин ой чиққан кеча	226
Махфий битик	226
Инъикос	228
СОҶИЙНОМА	230
Ёз тунн	231
МАСАЛНОМА	232
Мўъжизага ишонч	233
Марҳабо	235
ФОРСИЙНОМА	236
Кекса оташпараст васияти	236
ХУЛДНОМА	239
Тақводор мардлар	239
Жаннатий аёллар	241
Ижозат	242
Акс-садо	243
Эъзозланган аёлларга	247
Энг олий мақом	248
Асҳоби Каҳф (Етти уйқудагилар)	250
Хайрли тун	253

ЙОҲАНН ВОЛЬФГАНГ ГЁТЕ

Муҳаррир
Анвар НАМОЗОВ

Тех. муҳаррир
Вера ДЕМЧЕНКО

Мусахҳиҳ
Зокир ЗАМОНОВ

Бадiiй муҳаррир
Уйғун СОЛИҲОВ

Компютерда саҳифаловчи
Феруза БОТИРОВА

Босишга 4.03.2011 й.да рухсат этилди. Бичими 84x108 1\32.
Гарнитура «Bookman Cyp+Uzb». Офсет қоғоз.
Босма тобоғи 8,0. Шартли босма тобоғи 13,44.
Адади 2000 нусха. Буюртма № 93.
Баҳоси келишилган нарҳда.

«Янги аср авлоди» нашриёт-матбаа марказида тайёрланди.
Лицензия рақами: АИ № 081
«Ёшлар матбуоти» босмахонасида босилди.
100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими – 273-62-71; Маркетинг бўлими – 128-78-43
факс — 273-00-14; web-сайтими: www.ibook.uz
e-mail: yangiasr@ibook.uz; yangiasravlod@mail.ru